

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были отданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

WID-LC

PT

2616

.Z68

W4

X

1898

HD WIDENER

HW 9FND K

WID-LC

PT

.2616

.Z68

W4

X

1898

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

6.7.

UKRAINIAN INSTITUTE
LIBRARY GIFT

27
Т Ж А Ч І.

ДРАМА З СОРОКОВИХ РОКІВ

ГЕРГАРТА ГАУПТМАНА.

ПЕРЕКЛАВ З НІМЕЦЬКОГО

МИХАЙЛО ПАВЛИК.

Додано життяне Гауптмана написаний Ів. Франком.

У ЛЬВОВІ, 1898.

НАКЛАДОМ РЕДАКЦІЇ „ВІСНИКА”.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

WID-LC

PT

2616

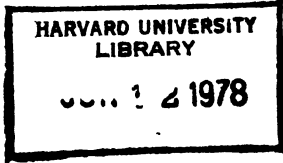
.268

W4

X

1898

✓

78*1

UKRAINIAN INSTITUTE
LIBRARY GIFT

Присвячую сю драму

МОЙОМУ БАТЬКОВИ

РОБЕРТОВИ ГАУПТМАНОВИ.

Приписую Тобі, Любий Батьку, отсю драму, спонуканий почутєм, котре Ти знаєш і про котре тут не треба розказувати.

Твоє оповіданє про діда, що за-молоду, яко бідний ткач, сидів за ткацьким варстатом, так як отсі, що я показую, — ось верно мого твору, котрий, чи він живуций, чи може порохнавий у середині, всеж таки найкраще з того, що в стані дати „такий бідолаха як Гамлет“.

Твій

Гергарт.

ПЕРШИЙ АКТ.

Особи першого акту.

Група фабрикантів:

Група ткачів:

Драйсігер, фабрикант бархану.

Бекер.
Старий Бавмерт.
Райман.

Пфайфер, завідатель

Перший ткач.
Перша ткачиха.

Найман, каснер

Старий ткач.

Ученик

Хлопець.

Ткачі й ткачихи.

} у Драйсігера.

Велика, на сіро потинкована комната в домі Драйсігера в Петерсвальдаві. Місце, де ткачі мають віддавати готові тканини. Ліворуч вікна без запон, у задній стіні склянні двері, праворуч такіж склянні двері, котрими раз-у-раз уходять і виходять ткачі, ткачихи і діти. Під правою стіною, що, як инчі, по найбільше заложена полицями на бархан, є лавиця, де ткачі пороскладали свій товар. Входячи по черзі, вони йдуть на перед і дають свою роботу до огляду. Завідатель Пфайфер стоїть за великим столом, де ткач кладе роботу на показ. Оглядаючи роботу, він уживає циркля і лєпи. Коли скінчить оглядини, ткач кладе бархан на вагу, де конторськи й ученик пробує, кільки важить штука. Приняту роботу той же ученик суне в шафу. Належну зарібну плату викрикує завідатель Пфайфер усякий раз касиєрови Найманови, що сидить за столиком.

Душний день під кінець мая. Годинник показує дванацятю. Найбільша частина ткачів жеде мов люде, поставлені перед суд, що в бюлючій напрузі жедуть рішинцю на смерть або жите, При

тим усі вони якісь прибиті, як жебрак, що натикаючись на одно понижене по другім, чує, що його тільки терплять, і через те корить ся, яко мога. До того, в мінах усіх тупий рис безплідної, гризкої праці думок. Мужчини, похожі одні на одних, виглядають ніби карли, з примішкою педантизму, по найбільшій частині покашлиють, плоскогруді, збідовані, з брудно-блїдою краскою лиця: витьвори ткацького варстата, з покривленими від довоєї сидінки колїнами; їх жінки, на перший погляд менче тупові; вони розхрістані, виссані, замучені, тим часом як мужчини про око ще по-трохи жалїбно-поважні — тай обідрані, тим часом як мужчини облатані. Між молодими дївчатами лучають ся доволї гарні; та вони блїді мов віск, із делїкатними формами та великими, випуклими й задуманими очима.

Касиєр Найман (відраховуючи гроші). Лишає ся шіснацять грошів і два фєники.

Перша ткачиха (трицятилїтня, дуже зівяла, згортає гроші дрозжучими пальцями). Спасибі вам.

Найман (коли жінка стоїть на місці). Ну? може знов не так?

Перша ткачиха (зворушена, молячи). Скілька фєників завдатку так би менї треба.

Найман. Менї треба скілька сот талярів. Як би то в тебе річ! (Уже виплачуючи инчому ткачеви, коротко). До завдатку має діло сам пан Драйсієтер.

Перша ткачиха. То може би я справді могла раз поговорити з самим паном Драйсієтером?

Завідатель Пфайфер (колишній ткач. Ткацького типу ще не втратив, тільки добре підготований, огрядний, одягнений, гладко обголений, до того дуже любить нюхати табаку. Говорить різко). Мав би пан Драйсієтер бог зна кїлько роботи, як би сам журився всякою дурницею. На те є ми. (Циркляє і пробує люпою). Там до лиха! Продуває. (Огортає шию грубим шалем). Запирай-же там двері, хто йде!

Ученик (голосно до Пфайфера). До них говори, як до пнів.

Пфайфер. Отсе готово! — Вага! (Ткач кладе роботу на вагу). Моглибисте лїпше знати ся на своїм реміслі. Там

знову сходи... нема що й дивити ся. Добрий ткач не навиває Бог зна як.

Бекер (увійшов. Молодий, вїтково дужий ткач, із поведінкою свобідною, майже горойжною. При єго вході Пфайфер, Найман і ученик перекидають ся поглядами). Нужда, тай годі! Знов поти ся як мїх від золи.

Перший ткач (у пів-голос). Дуже прпїкає перед дощем.

Старий Бавмерт (пропихає ся у склянних дверях праворуч. За дверима видко плече в плече збитих ткачів, що ждуть. Старий дїпхав ся на перед і поклав свій пакунок побіч Бекера на лавицю. Він сїдає коло него та втирає піт). Тут заслужило ся на припочивок.

Бекер. Припочивок вартніщий від кони грошей.

Старий Бавмерт. Здала би ся й копа грошей. Добрий день вам, Бекер!

Бекер. Добре здоровле, батьку Бавмерте! Знов мусимо чатувати Бог зна доки!

Перший ткач. Та воно байдуже. Ткач чекає годину або днину. Ткач также річ.

Пфайфер. Тихо там із заду! Власного слова не чути.

Бекер (по-шелкн). Знов його нинї напало.

Пфайфер (ткачеви, що стоїть перед ним). Кілько раз я вам говорив: Чисть ліпше! Що се за недбальство? Ось-де ключа з-на мій палець, і солома, і всяка погань.

Ткач Райман. То певно від нових щипчиків.

Ученик (зважив роботу). І до ваги хибує.

Пфайфер. Отсе вам раз ткачі! Шкода їм мїтка в руки дати. Господи, за моїх часів! Дав би був мені за таке мій майстер. Тоді ще ткацтво було не те. Мусїло ся ще розуміти своє ремісло. Нині вже сего не треба. — Райман десять срібняків.

Ткач Райман. Таже тільки фунт відшибаєте від ваги.

Пфайфер. Мені ніколи. Махай! Ви з чим?

Ткач Гайбер (кладає свою роботу. Тимчасом як Пфайфер оглядає, він приступає ся до него ближче і в пів-голос та ревне вговорює його). Вибачайте, пане Файфер, я просив би

вас красненько, чи не були би ви такі ласкаві вволити мені волю та не казати мені тепер відшибати завдатку.

Пфайфер (циркулюючи і призираючи, кепкує собі). Еге! Он іще чого не стало. Ось де знов із пів основи лишило ся на зовзи, ге?

Ткач Гайбер (просить далі). Я-ж би з радної душі вирівнав ся на другий тиждень. Того тижня я робив лише два дні на панськім. Тай стара моя лежить хора...

Пфайфер (даючи штуку на вагу). Отсе знов якась керинна робота. (Обзираючи нову штуку). Линва явась, то широка, то вузька. То основа пірвана на шкамут, то ткане не позбивано. І на цалю ледви сімдесять ниток уйми. Де-ж решта? Яка тут справедливість? Хто таке бачив!

Ткач Гайбер (здержує сльози, стоїть принижений і безпомічний).

Бекер (у пів-голос до Бавмерта). Тій голоті ще й основи докучи.

Перша ткачиха (що була лише трохи відступила ся від касового столика та озирала ся иноді задеревілими очима за помічю, не вступаячи ся з місця, зважає ся і знов обертає ся з просьбою до касиєра). Я-ж можу незабаром... а головонько-ж моя бідна, що мені діяти, як ви мені тепер не дасте завдатку... о Сусе Христе, Сусе Христе!

Пфайфер (обзиває ся). Ото нещастє. Та дайте-ко ви покій Господу Сусови Христови. Вам инчим разом не дуже то в голові Господь Сус Христос. От ліпше вважайте на свого чоловіка, аби не сидів ур-одно в коршмі. Ми не можемо давати завдатків. Ми-ж осьде мусимо здавати рахунок. Тай гроші не наші. Від нас опісля домагають ся. Хто пильний, знає своє ремісло і в страху божім робить свою працю, тому взагалі не треба завдатку ніколи. Махайте!

Найман. А от бельський ткач дістає в четверо більшу плату, але продіває її всю та ще й задовжує ся.

Перша ткачиха (голосно, немов обертаючи ся до почутя справедливости всіх). Вже-ж я не лінива, та годі мені отак раз-у-раз терпіти. Я-ж двічі не дібрала. А що до мого чоловіка, то его тільки половина; він був у Церлявського вівчаря, але-ж і той не міг ему помогти на его слабість

і от... Адже-ж годі всилювати... Вже-ж ми працюємо, з усієї сили. Я вже не один тиждень і ока не зажмурила, та воно знов якось буде, аби тільки й мені полекшало трохи на кости. Але-ж і ви майте раз хоть крихіточку милосердя. (Умильно, підхлібно просячи). Та дайте-ж бо ся умолити і вволіть мені сей раз кілька грошів.

Пфайфер (не вважаючи на те). Фідлер одинацять грошів.

Перша ткачиха. Лишень кілька грошів на хліб. Господар уже не вірить. У нас куна дітей...

Найман (у півголос і з комічною повагою до ученика). У ткачів що року по дитині, що рік то прорік, пуф, пуф, пуф.

Ученик (відповідає так само). А як уродить ся, то шість тижнів сліпе (домогикує мельодию). Що рік, то прорік, пуф, пуф, пуф.

Ткач Райман (не рушаючи грошей, що йому каснер відрахував). Ми-ж доси все діставали по пів-чотирнацята грошів за штуку.

Пфайфер (обзиває ся). Коли вам не в лад, Раймане, то писніть лише слівце. Ткачів є доволі. Таких самісіньких як ви. За повну вагу і плата повна.

Ткач Райман. Хиба тут що не стає до ваги?

Пфайфер. Приносить штуку бархану без скази, то й до плати не хибувати ме ніщо.

Ткач Райман. Отут та має бути за багато сказ, се ж просто не може бути.

Пфайфер (оглядаючи). Доброму ткачеви добре.

Ткач Гайбер (стояв коло Пфайфера, вичікуючи ще доброї нагоди. На Пфайферові жарти він те-ж осьміхав ся, і ось він приступає ся до него та вговорює його як перше). Я просив би вас красненько, пане Файфер, може би ви змилосердили ся та не відшибали мені тепер завдатку пять грошів. Моя стара лежить уже від пущіня хора. Не може мені нічого-сінько робити. Мушу наймати дівчину до цівок. Отже...

Пфайфер (нюхає табаку). Гайбере, мені-ж би не вас одного обрахувати. Адже-ж і инчі ждуть черги.

Ткач Гайбер. Я-ж таку дістав основу — таку нарядив і таку виробив. Ліпшої пряжі, як я дістав, мені не принести.

Пфайфер. Коли вам не в лад, то й по пряжу не йдїть. У нас доволі таких, що ноги собі збігають за нею.

Найман (до Раймана). Не берете грошей?

Ткач Райман. Не можу я на таке пристати.

Найман (уже не вважаючи на Раймана). Гайбер десять срібняків. Відпадає п'ять срібняків завдатку. Лишає ся п'ять срібняків.

Ткач Гайбер (приступає ся, дивить ся на гроші, стоїть, киває головою, немов би не міг чомусь вірити і згортає гроші по-малу й докладно). Ой лишенько, лишенько! — (Зітхаючи). Гай, гай!

Старий Бавмерт (Гайберови до очей). Так то, так, Франце! Тут чоловік може инколи й зітхнути.

Ткач Гайбер (на-силу говорячи). Та бачиш, у мене дома лежить дівчина хора. То треба би флящину лікарства.

Старий Бавмерт. Де-ж єї болить?

Ткач Гайбер. Та вона бачиш із малечку така, що лише жмінка духу. І Бог його знає, що й як... Ну, та тобі я можу сказати: вона вродила дитину. І така ти нечисть її обсипала скрізь, із крові...

Старий Бавмерт. Скрізь лихо. Де вже бідність, там і нещастє на нещастє. Тут нема ні стриму ні ратунку.

Ткач Гайбер. А в тебе се що завите в платині?

Старий Бавмерт. Та у нас, бачиш, дома хоть буком гони. То я ти казав зарізати наше пєсятко. Не багато тут того м'яса, бо й воно власне здихало з голоду. Такий ти був маленький гарний песничок, що годі. Сам я не зарівав би його ні за що. Не міг я на таке зважити ся.

Пфайфер (оглянув Бекерову роботу, кличе). Бекер, півчотирнацята срібняків.

Бекер. Се нужденна милостиня, а не плата.

Пфайфер. Кого обраховано, має забирати ся відси. Ми не можемо рушити на перед.

Бекер (до людей, не здержуючи свого голосу). Се нужденний могорич, тай годі. І за те нароби ся від досєвіта до

темної ночі. І насидівши ся вісімнадцять день за варетатом, вечір-у-вечір як випручений, на пів задушений від пороху та спеки, загарувало ся щасливо пів-чотирнацята срібняків.

Пфайфер. Тут не місце пискувати!

Бекер. Ти мені ще не зараз заборониш пискувати.

Пфайфер (схоплює ся, скрикуючи). А ось зараз побачимо! (Отворяє склянні двері тай кличе в контору). Пане Драйсіхер, пане Драйсіхер, а будьте ласкаві сюди!

Драйсіхер (уходить. Молодий сороклітвій мужчина, товстий, дихавичний. З острою міною). Що тут таке, — Пфайфер?

Пфайфер (лукаво). Бекер не хоче стулити морду.

Драйсіхер (поважніє, закидає голову взад, вдивляє ся в Бекера з дрозучими ніздрями). Ага — Бекер! — (До Пфайфера). Чи се той...? (Урядники потакують).

Бекер (горойжно). Еге-ж, еге, пане Драйсіхер! (Показуючи на себе). Се той (показуючи на Драйсіхера,) а се той.

Драйсіхер (обурений). Що-ж сей собі дозволяє?

Пфайфер. Сему за надто добре! Сей доти танцює на леду, поки не пошнотає ся.

Бекер (брутально). О, ти феничнику якийсь, стули-ко ти своє рило! Твоя мати мабуть задивила ся на Люципера, як їхала нового місяця на мітлі, що з тебе вийшов такий дідько.

Драйсіхер (у великім гніву, реве). Стулити морду! зараз мені стулити морду, а ні, то... (Дрожить, поступає ся кілька ступнів на перед).

Бекер (рішучо ждучи його). Я не глухий. Я ще добре чую.

Драйсіхер (перемагає себе, питає ся от як би в діловим супокосі). Чи не був і сей при тім?

Пфайфер. Се бельський ткач. Вони скрізь до галабурди перні.

Драйсіхер (дрозучи). Отже кажу вам: як мині те буде ще раз, як іще раз така товпа підпитих, така банда молодокосів пройде мені поперед дім так як учера вечір — з тою огидною піснею...

Бекер. Ви певно про „Кривавий суд“ отсе говорите?

Драйсігер. Ти добре знаєш, про що я говорю. Кажу-ж вам: як почую се ще раз, то велю схопити одного з вас і — на гонор, я не жартую, — передам його прокураторії. А як дізнаю ся, хто тоту нужденну пісню...

Бекер. Ей, тож то гарна се сьпіванка!

Драйсігер. Іще слово і пішлю по поліцію — заразієнько! — Я не довго важу ся. — З вами, молодниками, чейже ще дамо собі раду. Я-ж уже дав собі раду ще з не такими людьми.

Бекер. А вже-ж. Отакий щирий фабрикант дасть собі раду з двістома-тристома ткачами, на-млі-ока. Не лишить вам і кількох порохнавих кісток. У такого чотири жолудки як у корови, а зуби як у вовка. Еге-ж, і байдуже йому!

Драйсігер (урядникам). Від тепер сей чоловік не дістане у нас роботи ані раз.

Бекер. Овва, мені однаково вмирати з голоду, чи за ткацьким варстатом, чи в рові.

Драйсігер. Вон, зараз мені вон!

Бекер (рішучо). Уперед заплатіть мені за роботу!

Драйсігер. Кілько належить ся сему опришкові, Наймане?

Найман. Дванацять срібників і п'ять феніків.

Драйсігер (хапає від касиєра гроші і кидає їх на стіл так, що кілька штук розкочує ся по підлозі). На! — осьде! — і зараз мені — з очей!

Бекер. Ні, вперед мені заплатіть!

Драйсігер. Осьде твоя плата; і як мені зараз не забереш ся... Тепер саме дванацята година... Мої фарбярї зараз ідуть на обід...

Бекер. Плата мені належить ся на руку. Ось тут належить ся мені плата. (Доторкає ся пальцями правої руки долоні лівої).

Драйсігер (ученикови). Позбирайте йому, Тільтнер!

Ученик (збирає гроші і кладе їх Бекерови в руку).

Бекер. Усе має йти, як треба. (Повагом ховає гроші в стару калитку).

Драйсігер. Ну? (Коли Бекер усе ще не відходить, нетерпляче). Може маю тобі допомгти?

(Серед стиснених ткачів зробив ся рух. Хтось зітхає довго, глибоко. Після того щось падає. Всі інтересують ся новою подією).

Драйсігер. А там що таке?

Ріжні ткачі й ткачихи. „Звалило одного“. — „То той малий, худий хлопчик“. — „Що він, падучу має, чи що?“

Драйсігер. Як то звалило? Що таке? (Приступає ся ближче).

Старий ткач. Осьде він лежить. (Люде простувають ся. Видко на землі може осьмилітнього хлопця, що лежить мов неживий).

Драйсігер. Чи знає хто сего хлопця?

Старий ткач. Він не з нашого села.

Старий Бавмерт. Се от як би Генрихів. (Придивляє ся єму ближче). Еге-ж, еге! Се Генрихів Іустик.

Драйсігер. Де-ж сидять ті люде?

Старий Бавмерт. А вже-ж, на горі, у нас, у Кашбаху, пане Драйсіхер. Він ходить грати, а в днину робить на варетаті. У них девятеро дітей, а десяте от-от буде.

Ріжні ткачі й ткачихи. „Вони дуже бідують“. — „Ім дощ іде в хату“. — „У старої нема й двох сорочечок на девятеро хлопців“.

Старий Бавмерт (беручи хлопця). Гей, хлопче, що-ж отсе тобі? Вставай!

Драйсігер. Поможіть-же бо, підведім його. Ото ще раз нерозум, посплати таку слабовиту дитину тільки дорогу! Принесіть-ко трохи води, Пфайфер!

Ткачиха (що допомагає підводити його). Не жартуй же бо, хлопче, та не вмирай!

Драйсігер. Або коняку, Пфайфер, коняк ліпший.

Бекер (що, забутий усіми, стояв придивляючи ся. Тепер же він, узявши рукою за клямку від дверей, кличе голосно і згідно). Дайте йому жерти, то певне приїде до себе. (Відходить).

Драйсігер. Отсей шибеник не вмер своєю смертю. — Возьміть його попід пахи, Наймане. — Помалу... помалу... так... так... занесемо його в мою комнату. Чого-ж вам?

Найман. Він щось прошептав, пане Драйсігер! Він рушає губами.

Драйсігер. Чо — го-ж тобі, хлопчику?

Хлопець (шепче). Я г... голоден!

Драйсігер (блідне). Не розуміти єго.

Ткачиха. Та він, бачу, каже...

Драйсігер. Ми-ж побачимо. Тільки не задержувати.
— Він може в мене лягти собі на софу. Почуємо, що скаже доктор.

(Драйсігер, Найман і ткачиха ведуть хлопця в контору. Серед ткачів настає рух, як серед школярів, коли вчитель вийшов із класу. Рухають ся й витягають ся, шепчуть, переступають з ноги на ногу і через кілька секунд розмова стає голосна й загальна).

Старий Бавмерт. А я все кажу, що Бекер має рацію.

Багато ткачів і ткачих. „Абож то він сказав щось нове?“ — „Се-ж тут не новина, що чоловіка голод з ніг звалить“. — „А що то ще буде з усіма сеї зми, коли нам будуть отак раз-у-раз уривати плату“. — „І з картофлю сего року буде зовсім кепсько“. — „Тут не буде попусту, поки чоловікови рук на груди не зложать“.

Старий Бавмерт. Найліпше зробити так, як Нентвіх Вебер: шлю на шню і повісити ся на варстаті. На, ось тобі нюх табаки! Я був у Найроді, там мій свояк працює в фабриці, де роблять табаку. Він ми дав осьде кілька зеренець. А що-ж се у тебе гарного в хустині?

Старий ткач. Та трохи перлових крупів. Їхав ти наперед мене віз із Ульбріхського млина. Міх був трохи роспорений. Ось воно мені й гаразд.

Старий Бавмерт. Двацять і два млини меле в Петершвальді, а нам з того нема пожитку і за макове зерно.

Старий ткач. Та не треба падати духом. Все щось настигне тай поможе християнинови пропхати трохи далі.

Ткач Гайбер. То, бачите, як настає голод, то треба власне молити ся до чотирнацятьох святих заступників, а як від того не станеш ситий, то бери в рот камінь і глодай. Правда, Бавмерте?

(Драйсігер, Пфайфер і касиєр вертають ся).

Драйсігер. Не було нічого важного. Хлопець вже зовсім прийшов до себе. (Походжає зворушений і надутий). А все-ж таки воно безсовісно. Дитина як стебелина. Просто не розумію, як можуть люде... як можуть родичі бути такі безсовісні. Накладуть вам на него два півсотки бархану, на добрих півтора милі дороги. Справді, годі повірити. Я просто мушу завести так, аби взагалі від дітей не відбирати товару. (Він знов ходить хвильку мовчки). В усякім разі я бажаю рішучо, аби щось таке більше не лучало ся. — На кого-ж воно нарешті впаде? А вже-ж на нас, фабрикантів. Ми всему винні. Як такий бідний хлопчина застрягне в зимі у снігу та всне, то зараз летить писака, і за два дни маємо лянчу історію в усіх газетах. Батько, родичі, що посилають таку дитину... Боже борони, де-ж би вони були винні тому! Тягнуть фабриканта, фабрикант се козел отпущенія. Ткача все гладять, а фабриканта все бють: то чоловік без серця, камінь, небезпечний опришок, котрого кожда газетна собака може кусати за литки. Він живе в роскошах, радощах, і платить бідним ткачам тільки, аби не вмерли з голоду. — Що й у такого чоловіка те-ж жура та неспані ночі, що єму грозить таке велике ризико, про яке робітникови і не снить ся, що він іноді від ненастанного ділення, додавання та множення, рахованя та перераховуваня не знає, де його голова, що він мусить важити та передумувати сотні річи і все, так сказати, борє ся на смерть або житє та конкурує, так що нема й днини без прикрости і втрати: про се мовчить сьпівацька чемність. А що то людей не начінає ся за фабриканта, кільки то сєє його і хоче з него жити. Гай, гай! коби то ви хоть раз побули в моїй шкірі, було би вам незабаром доволі. (Місля деякої отяжи). Як поставив ся тут отсей парубок, отсей Бекер! А тепер він піде і рострубить, що я Бог зна який немилосерний. Я-мовляв витручую ткачів за двері от так собі ні сіло ні пало. Чи правда се? Чи я такий немилосерний?

Богато голосів. Ні, пане Драйсігер!

Драйсігер. На, і мені так видить ся. І при тому ті нероби волочать ся та сьпівають простацькі пісні на нас фабрикантів, говорять про голод, а їм лишає ся тільки,

що можуть жльопати сивуху квартами. Нехай би вони раз уткнули свій ніс гарненько куди інде і побачили, як воно у ткачів, що роблять прості полотна. Ті можуть говорити про нужду. Але ви тут, ви, що робите бархан, ви ще маєте ся так, що повинні-сте тільки мовчати та дякувати Богу. І питаю ся я осьде старих пильних і порядних ткачів: може порядний робітник вижити у мене, чи ні?

Дуже багато голосів. А вже-ж, пане Драйсіхер!

Драйсіхер. На, бачите! — Такий шибеник, як Бекер, певно що ні. Та я раджу вам, здержуйте тих опришків; бо як мині того за багато буде, то плюну на все. Скасую фабрику, і тоді робіть собі, що хочете. Тоді побачимо, де найдете роботу. У пана Бекера певно ні.

Перша ткачиха (наблизилася до Драйсіхера, чистить підлизливо-покійно його сурдут від пороку). Десь есте ся капіночку заваяли, ласкавий пане Драйсіхер.

Драйсіхер. Діла йдуть страшенно лихо, самі се знаєте, я додаю, замісь що мав би заробляти. Коли-ж я все таки дбаю, аби мої ткачі завше мали роботу, то міркую, що за те буду мати дяку. Товару осьде лежить у мене тисячі штук, і я ще нині не знаю, чи продам його коли-небудь. — Тепер-же, чую, дуже багато ткачів волочить ся зовсім без роботи і я... ну, нехай вам решту розкаже Пфайфер. — Ось що: аби ви бачили добру волю... я-ж, натурально, не можу роздавати милостині, не такий я богач, але я можу подекуди дати нагоду безробітним, заробити хоть що-то. Що я при тому страшенно ризикую, се вже моє діло. — Я міркую так: як чоловік може заробити собі на днину окрасць хліба, то все-ж воно ліпше, ніж мав би взагалі голодувати. Чи не маю я рації?

Богато голосів. А вже-ж, а вже-ж, пане Драйсіхер!

Драйсіхер. Отже-ж я раднісінько дам роботу ще двіста ткачам. Під якими умовами, се розкаже вам Пфайфер. (Хоче йти).

Перша ткачиха (заступає йому дорогу, говорить поквапно, вмоляючо і ревне). Ласкавий пане Драйсіхер, я би вас просила дуже красенько, може би ви... мені двічі не доплачено.

Драйсігер (швидко). Говорить із Пфайфером, жінко добра, я вже й так припізнав ся. (Він лишає її).

Ткач Райман (те-ж заступає йому дорогу, докірливо й жалібно). Пане Драйсіхер, я справді мушу пожалувати ся. Пан Файфер мені... я-ж доси все брав за свою тканину пів-тринадцята срібняків...

Драйсігер (перебиває йому бесіду). Онде сидить завідатель. Туди обертайте ся, се вам властивий адрес.

Ткач Гайбер (задержує Драйсігера). Ласкавий пане Драйсіхер, (загикуючи ся і замотано-поквашно) я мав вас не раз просити красенько, може би мені міг... може би пан Файфер міг мені... може би міг.

Драйсігер. Чого-ж вам треба?

Ткач Гайбер. Та завдаток, що я остатним разом, кажу, бо я...

Драйсігер. Та я вас справді не розумію.

Ткач Гайбер. Я впав у велику нужду, бо...

Драйсігер. Се річ Пфайфера, річ Пфайфера! Я справді не можу... поладуйте ся з Пфайфером (Він ви-хаплює ся в контору).

(Просителі ззирають ся на себе безпомічно. Одно по одному відступає ся зітхаючи).

Пфайфер (знов беручи ся за оглядини). Но, Анничко, що-ж ти отсе приносиш?

Старий Бавмерт. Яка-ж нам буде плата від штуки, пане Файфер?

Пфайфер. Від штуки десять срібняків.

Старий Бавмерт. Ну, ось маєте!

(Заворушенє серед ткачів, шепоти й наріканя).

Кінець першого акту.

ДРУГИЙ АКТ.

Особи другого акту.

Старий Бавмерт.

Бавмертиха, його жінка.

Август, їх син.

Емма
Берта } їх доньки.

Фріц, неслюбна Еммина дитина.

Старий Анзорге, халупник і ткач.

Генрихова, ткачиха.

Моріц Єгер, вислужений вояк, колишній ткацький
челядник.

Комнатка халупника Вільгельма Анзорге в Каубаху, в Совиних Горах.

У тісному, від дуже пошкодженої підлоги до задимленої стелі, і шість стій не високому, просторі сидять: дві молоді дівчині, Емма і Берта Бавмертівни за варстатами, — мати Бавмертиха, поморщена стара, на стільці коло постелі, зі штулярем наперед себе, — її син Август, двадцятилітній, дурноватий, з малим кадубом і головою, та довгими як у павука руками й ногами, на стільчику, те-ж сучучи цівки. Крізь двоє малих, по частини позаклеюваних папером і позатиканих соломкою віконць у лівій стіні прориває ся слабе, рожеве вечірнє світло. Воно паде на біляві, розпущені коси дівчат, на їх голі худі плечі та тонкі, воскові потилиці, на фалди грубих сорочок із заду та коротких юпочок із найгрубшого полотна — їх одинокої одежини. Старий жінці меркотить теплий подув коло лица, шиї і грудей: лица, худого мов скелет, із фалдами і зморщками на безкровній шкірі, з запаленими очима, що від вовняного пороху, диму та праці у світлі виходять мов би запалені і водаві — шиї довгої, поморщеної, з волем і сухими жи-

лами, грудей запалих і пообгортуваних поблеклими хустками та платками. — У світлі стоїть ще й частина правої стіни, з пічю і занічком, танчаном, і багато незугарних богомазів. — На жердці коло печі схиє шматє, за пічю навалено купу старого, пусшого начиня. На занічку стоїть кілька гориків і начиня, сушить ся на папері лупина з картофлі й т. и. — На клинках, що повбивані у сволюки, висять пряжі, мітки та мотовила. Коробки з цівками стоять коло варстатів. — У задній стінї є низькі двері без замка. До стіни приперта вязка лозового прутя. Тутже стоїть кілька попсованих чверткових кошів. — У комнатці повно лоскоту від варстатів, ритмічного гримоту від ляди, від котрого трясе ся підлога і стіни, та свисту від човників, киданих на-шусть то в один то в другий бік. Серед того прориває ся глибокий, рівний торкіт шпуплярів, похожий на гудіне великих чмелів.

Бавжертиха (жалібним, розбитим голосом, коли дівчата перестают робити та нахилиють ся над тканинами). Вже знов мусите вязати?

Емма (старша дівчина, двацятьдволітня, вязучи пірвані нитки). А то ще раз пряжа!

Берта (п'ятнадцятьлітня). Є трохи клопоту з основою.

Емма. Ба де-ж вони так барять ся? Адже-ж пішли ще в девятій.

Бавжертиха. Ну, власне, власне! справді — де би він міг забарити ся, дівчата?

Берта. Не журіть бо ся, мамо!

Бавжертиха. Та як не журити ся!

Емма (робить далі).

Берта. Чекай-ко, Еммо!

Емма. Що там таке?

Берта. Мені причуло ся, що хтось прийшов.

Емма. То певне Анзоріє вернув ся домів.

Фріц (малий, босий, обдертий чотиролітній хлопчик уходить, плачучи). Мамо, я голоден!

Емма. Чекай, Фріцуню, чекай ще трошки! Дідик прийдуть зараз. Принесуть хлібця і кавунці.

Фріц. Я такий голоден, мамцю.

Емма. Таже кажу-ти. Будь розумний. Вони зараз прийдуть. Принесуть гарний хлібець і кави в зерні. — А в вечір по роботі мама возьме лупину з картофлі, понесе до господаря, а він дасть їй за те гарненьке горнятко маслянки мійому хлопчикови.

Фріц. А куди-ж дід пішли?

Емма. Вони у фабриканта, Фріцуню, віддають роботу.

Фріц. У фабриканта?

Емма. Еге-ж, еге, Фріцуню! в долині у Драйсіхера, в Петершвальді.

Фріц. А дадуть там їм хліба?

Емма. Еге-ж, еге, їм дадуть гроші і вони можуть купити собі хліба.

Фріц. А чи багато дадуть дідуневи грошей?

Емма (сердито). Та дай-же раз покій сій балаканці, хлопче! (Вона робить далі, Берта те-ж. Але зараз обі зупиняють ся знов).

Берта. Піди, Августе, запитай ся Анзорге, чи би не засьвітв.

Август (відходить тай Фріц із ним).

Бавмертиха (з чим раз більшою, дитинячою тривогою, майже квилить). Ой дітоньки, дітоньки! Де-ж він подів ся?!

Берта. Таже колись мусять прийти до дому.

Бавмертиха (плаче). Коби-ж хоть не пішов до коршми.

Емма. Та не плачте бо, мамо! адже-ж наш тато не з таких.

Бавмертиха (від надмірної турботи, що звалює ся на неї, сама не своя). Ну... ну... ну скажіть же мені, що тепер буде? Коби-ж він... коби хоть прийшов до дому... Ану-ж він усе проє і не принесе домів нічого? В хаті нема ні пушки соли, ні кусника хліба. Треба би й затопити чимось...

Берта. Не журіть ся, мамо! тепер місячно. Ми підемо в ліс. Возьмемо з собою Августа і принесемо трохи домачя.

Бавмертиха. Дивіть же ся, аби вас злісний не ймив!

Анзоріе (старий ткач велитенського росту, костистий мусить згинати ся, аби ввійти в комнату, всуває голову й передню частину тіла крізь двері. Волосє на голові й бороді розкудочене). Чого вам?

Берта. Може бієте засьвітили!

Анзоріе (притишеним голосом, немов би при хоріи). Таже ще видко.

Бавмертиха. Ще лиш того хибує, аби і ти лишив нас у потемку.

Анзоріе. Тай я-ж мушу впорати ся. (Він висуває ся назад).

Берта. Ну дивіть же ся, який скупар!

Емма. От такє: тепер сидім, аж поки йому злюбить ся.

Генрихова (входить. Трицятилітня жінка, вагітна. З її зяяленого лица промовляє мука, жура й трівожна напруга). Добрий вечір вам.

Бавмертиха. Ну, Генрихова, що-ж ти нам скажеш?

Генрихова (котра налягає на ногу). Та щось ми ся забило в ногу.

Берта. Ну, ходіть сюда, сїдайте. Може би я ввійшла.

(Генрихова сїдає, Берта клякає перед нею і пораз ся коло її ноги).

Бавмертиха. Як ви там маєте ся, Генрихова?

Генрихова (в роспуці). Присяй Богу, що далі не видержимо. (Вона дарешно здержує сльози. І плаче нишком).

Бавмертиха. Нам, Генрихова, було би найліпше, як би Бог змилосоудив ся над нами та взяв нас зо сьвіта.

Генрихова (не в силі здержати ся, скрикує з плачем). Діточки мої вмирають мені з голоду! (Вона хлипає і заводить). Я вже не знаю, що діяти. Тут роби, що хоч, бігай до упаду. Я вже більше мертва, як жива, і нема мені просвіточки. Девять голодних ротів, треба їх наситити! А відки-ж? Учєра вечір я мала кусник хліба, та того не стало і двом найменчим. Кому-ж ми було дати, га? Всі стали кричати: мамцю мені, мамцю мені... Ой, гірка-ж моя доле! А тут я ще й бігати не можу. Що-ж воно буде, як

я зляжу! Тої крішку картофлини узяла нам вода. Ніщо ні вломити, ні вкусити.

Берта (виняла сколобину й вимила рану) Тепер обвяжемо платком; (Еммі) пошукай-ко там!

Бавмертиха. Нам уже не буде ліпше, Генрихова.

Генрихова. Та ще в тебе хоть дівчата. Маєш чоловіка, що може ти робити, але мій ми того тижня знов упав. І знов ним стало сіпати та метати, так що я з великого страху не знала що почати. А після таких корчів він ми знов лежатиме в постелі з вісім день.

Бавмертиха. Тай мій уже не багато вартий. Вже починає занепадати. Груди його болять і крижі. Тай видали ся ми що до феника. Коли нині не принесе дещо грошей, то й я не знаю, що буде далі.

Емма. Вірте, Генрихова. Коло нас така біда... Тато мусіли взяти з собою Амуся. Ми мусіли казати його зарізати, аби хоть що-то вкусити.

Генрихова. Може вам лишила ся бодай жменя муки?

Бавмертиха. Ані крішечки, Генрихова, в хаті нема вже й зеренця соли.

Генрихова. Ну, то вже не знаю! (Встає, стоїть, думає). Ні, справді вже не знаю! — Тепер я вже не дам собі ради. (В люгости й трівозі кричучи). Я-ж рада була би і свинячій їді! — Але з порожними руками мені годі вказувати ся до дому. Прости-ж мене, Господи! Я не бачу собі инчої ради. (Вона хримає, ступаючи тільки на пату лівої ноги і швидко вибігає).

Бавмертиха (кличе їй на здогін, остерігаючи). Генрихова, Генрихова! не зроби-ко ти дурниці!

Берта. Не бійте ся. Ся не заподіє собі нічого. Не вірте тому і ви.

Емма. Та вона все так робить (вона знов сідає за варстат і робить кілька секунд).

Авіуст (світить лоївкою наперед свого батька, старого Бавмерта, що влазить у хату з пражкою на плечах).

Мати Бавмертиха. О йой, о йой, чоловіче, де-ж ти так забарив ся?!

Старий Бавмерт. Та не їж-бо мене зараз. Дай перше крішку відітхнути. От, ліпше подиви ся, хто зо мною прийшов.

Моріц Єгер (уходить, згинаючи ся в дверях. Кремізний, середнього росту, з червоним лицем резервіст, у перебекереній на голові гусарській шапці, в новій одежині й черевиках, до того й чистій сорочці без ковняра. Увійшовши, він стає по військовому і салютує. Рішучим тоном). Добрий вечір вам, тітко Бавмертова!

Бавмертиха. Ади, ади! а ти-ж знов дома? Ще не забув нас? Ну, сїдай же собі. Ходи сюда, сїдай.

Емма (втираючи полою stoleць від пороху і подаючи його Єгерови). Добрий вечір, Моріце! знов хочеш подивити ся як мають ся бідні люде?

Єгер. Скажи-ко ти мені, Емма! мені якось не вірить ся. У тебе хлопець, і з него може бути незабаром вояк. Відки він у тебе взяв ся?

Берта (що бере від батька принесену скупу поживу, кладе м'ясо в ринку і засуває в піч, тим часом як Август топить). Таже ти знаєш ткача Фінгера?

Бавмертиха. Таже він жив осьде з нами. Він хотів з нею оженити ся, але вже був зовсім хорий на груди. Я-ж нераз остерігала дівчину. Та чи могла вона послухати? А тепер він давно помер і забув ся, а ся нехай дивить ся, як вигодувати хлопця. А скажи-ко ти мені, Моріце, як там тобі вело ся?

Старий Бавмерт. Ба, мовчи-ко ти, стара, сему хліб зародив; він сьміє ся з нас усіх; він ти одягнений мов князь, має срібний зигарок-циліндер та ще й десять талярів готовими грішми.

Єгер (чванливо поставивши ся, на лиці горіжний силуванний усміх). Я не можу жалувати ся. Мені не зле вело ся у війську.

Старий Бавмерт. Він обслуговував рїтмайстра. Послухай, він і говорить як пани.

Єгер. Я так навик до делїкатної бесїди, що й відвикнути не можу.

Бавмертиха. А дей-же єго, кату! колєсь був такий непотріб, тай прийшов отак до грошей. Адже-ж тебе

бувало годі було заставити до чогось розумного; ти-ж не міг і одного мітка намотати. Усе, бувало, тікаєш на двір; ти волів класти пастки на миши та самотріски на червоношийки. Що, може не правда?

Єгер. Та правда, тітко Бавмертова. Я ловив не тільки червоношийки, але й ластівки.

Емма. А ми все, бувало, кажемо: ластівки їдовиті.

Єгер. Мені то було байдуже. Якже-ж вам вело ся, тітко Бавмертова?

Бавмертиха. Ой-ой, дуже дуже лихо остатні чотири роки. Мене, видиш, дупає в тілі. Подиви-ко ся на мої пальці. Сама не знаю, що мені, чи гостець, чи що? Я ти така нещаслива! Не можу рушити ні рукою, ні ногою. Ніхто не повірить, які муки я приймаю.

Старий Бавмерт. Із нею тепер велике лихо. Вона вже не довго потягне.

Берта. Рано ми її одягаємо, у вечір роздягаємо. Мусимо її годувати як малу дитину.

Бавмертиха (усе жалібним, плаксивим голосом). Мусять мя, синку, обходити і ззаду, і з переду. Я гірше ніж хора. Я й тягар. І що я вже не напросила ся пана Бога, аби взяв мене раз, о Сусе Христе, Сусе Христе, мені-ж аж надто надто зле. І не знаю... люде могли би собі гадати... але-ж бо я навикла до роботи з малої дитини. Я-ж усе, бувало, робила своє діло, а тепер (вона пробує даремно підвести ся) годі тай годі. — У мене добрий чоловік і добрі діти, коли-ж бо я мушу дивити ся на них...! Як виглядають дівчата!? Дале не стане в них і каплі крови. Бліді ти як полотно. Така ти дівчина все мусить робити на варстаті, чи їй те служити, чи ні. Яке їх жите? Цілісінський божий рік вони не вилазять ізза варстата. І не загарували собі хоть якої-такої одежини, аби могли показати ся межи люде, або піти до церкви та трохи відітхнути. Молоді дівчата, одній п'ятнадцять, другій двадцять рік, а виглядають як з хреста зняті.

Берта (коло печи). Знов курить трохи!

Старий Бавмерт. Ну, бачиш, іще й дим. І міркуй тепер, чи може тут бути ліпше? Незабаром певнісінько за-

валить ся піч. Мусимо єї завалити, а самі ликати саджу. Ми всі кашляємо, одно від одного. Та що то кашель, нас аби й задушило, нам аби й груди розірвало, то й тоді ми нікому не в голові.

Єгер. Се-ж річ Анзорге, він повинен направити піч.

Берта. Ой, бо й є! він і не подивить ся на нас. Він і так воркотить аж надто.

Бавмертиха. Ми вже й так єму заваджасмо.

Старий Бавмерт. А як іще й воркотити станемо, тай вилетимо. Він уже дале з пів-року, як не бачить від нас чиншу.

Бавмертиха. Який скорий, а міг би бути чемніщий.

Старий Бавмерт. І єму-ж ні-відки, мамо, і він-же має ся аж надто зле, хоть і не каже про свою нужду.

Бавмертиха. У него-ж своя хата.

Старий Бавмерт. Не говори-бо ти таке, мамо. Таже в сїм домі нема й трісочки його.

Єгер (сїв і виняв з одної кешені коротку люльку з гарними кутасами, а з другої квартову фляшку горівки). Отже воно й тут не може так далі йти. Я вже досить навидїв ся, як тут скрізь людям живе ся. Таже по містах собаки живуть краще від вас.

Старий Бавмерт (живо). А правда, правда? І ти се знаєш!? А тут як писнути слово, то кажуть, що то злі часи.

Анзорге (входить, в одній руці горнятко з зупою, у другій майже готовий чвертковий кіш). Як ся маєш, Моріце! Тай ти вже тут?

Єгер. Красенько дякую, тату Анзорге.

Анзорге (засовуючи своє горнятко у руру). Ну, скажи-ко ти мені: ти-ж дале виглядати-меш як який граф.

Старий Бавмерт. А покажи-ко ти свій гарний зигарочок. У него-ти нове убранє і десять талярів готовими грішми.

Анзорге (покивуючи головою). Ну, вже-ж! — Ну, н-не, н-не!

Емма (збираючи лупину з картоплі в мішечок). Піду-ж я з лупиною. Може сего стане на горнятко маслянки. (Вона виходить).

Ткачі.

4

Єгер (коли всі вважають на него пильно і щиро). На ну, нагадайте собі: кілька то ви мені надопікали ся. Навчать тебе, Моріце, кажете бувало раз-у-раз, чекай, як підеш до війська. На ну, отже видите, мені вело ся дуже добре. Пів року я був на шнурку. Треба слухати, се найголовніше. Я чистив вахмайстрови черевики; чесав єму коня, носив пиво. Увихав ся я, як ласячка. Тай службу свою я робив: до сто сот гармат! таже на мині все мусіло так улискувати ся! Я був перший у стайні, перший при рапорті, перший у сідлі; а як прийшло до атаку — марш марш! свята канона, громи і блискавиці, мій Боже милий!! І вважав я, як гонча собака. Все, бувало, гадаю собі: тут ніщо не допоможе, тут мусиш у те вірити; і я збирав до купи всі думки, і було добре; і дійшло до того, що ротмістер сказав про мене перед усею швадроною: отсе в мене гузар! (Тишина. Він закурює люльку).

Анзорґе (похитуючи головою). То ти був такий щасливий?! Ну, вже-ж — ну, н-не, н-не! (Він сїдає на підлогу, кладе коло себе лозове пруте, бере кін межі колїна і плете його далі).

Старий Бавмерт. Отже ми надїємо ся, що ти нам приніє своє щастє. — Ну, напємо ся?

Єгер. Ну, вже-ж, тату Бавмерте, а як не стане, то буде ще. (Він кидає на стіл грїш).

Анзорґе (з боязким, вишкіреним зачудованєм). Ой-ой, що-то воно тут буде... онде шкверенчить печеня, а осьде кварта горівки, (він не із фляшки) здоровє твоє, Моріце! — Ну, вже-ж! ну, н-не, н-не! (Від тепер фляшка іде з рук до рук).

Старий Бавмерт. А чи не могли би ми мати бодай у сьвято оттакий кусень печені, бо тепер ми не видимо мнєса цілісїнький божий рік? — Тепер знов чекай, поки не надбїжить ти оттакий песик, як тому чотири тижні: а воно не часто буває в житю.

Анзорґе. А-будь ти казав зарізати Амуся?

Старий Бавмерт. А що-ж ми було робити? — чекати, поки сам не здохне з голоду?...

Анзорґе. Ну, вже-ж, — ну, н-не, н-не.

Бавмертиха. Такий вам був гарний та послухний песик.

Єгер. А ви тут усі довкола все ще такі ласі на собачу печеню?

Старий Бавмерт. О Сусе Христе, Сусе Христе, нам коби її як найбільше!

Бавмертиха. Ба, та вже-ж, оттакий кусень м'яса — ласка Божа.

Старий Бавмерт. А тобі-ж таке вже не смакує? Ну, то побудь тут у нас, Моріце, тай знов ти швидко за-смакує.

Анзорге (нюхтячи). Ну, вже-ж — ну, н-не, н-не, що тут за смак — яке вам воно запахує!

Старий Бавмерт (нюхтячи). Чистий цинамон, присий Богу!

Анзорге. Скажи-ж ти нам, Моріце, як воно по твоєму? Адже ти знаєш, як там воно на світі. Чи буде коли осьде з нами ткачами пнакше, чи як?

Єгер. А певно повинно бути.

Анзорге. Ми осьде в горах не можемо ти ні жити ні вмерти. Нужда коло нас, вір нам. Боремо ся до крові. Та нарешті мусимо загинати. Нужда вриває ся крізь дах над головами і крізь підлогу під ногами. Бувало, як іще могло ся робити на варстаті, то ще було пів біди-лиха. А тепер я вже не можу добути собі роботи ані раз. Із сего плетіння также ледви дихає ся. Плету я до пізної ночі, а як упаду на постіль, то загарував я гріш і шість феників. Ну скажи-ж нам осьде сам, ти-ж учений. Чи можна тут вийти на своє, при такій дорожні? Три талари я мушу кинути на податок від хати, талара на податок від ґрунту. Три талари чиншового, чотирнацять таларів я можу заробити, то лишає ся мені сім таларів на весь рік. І з того поживи ся, отопи ся, угорни ся, обуй ся, обий ся, та облатай ся, закватируй ся і все. — Чи диво-ж, що нівідки платити чиншів?

Старий Бавмерт. Мусить раз хтось піти до Берліна та розказати королеви, як нам тут веде ся.

Єгер. І се не багато pomoже, тату Бавмерте. Вже досить написали ся за се в газетах. Але богачі вам пере-

кручують річ отак... вони перечортять і найліпшого християнина.

Старий Бавмерт (похитуючи головою). Мали би розум у Берліні!

Анзорґе. Скажи-ко ти нам, Моріце, чи може се бути? Чи нема на се ніякісінького права? Коли чоловік гарує, аж ему шкіра з рук лущить ся, а таки не може настати на чинші; то чи може мені господар відобрати мою хатчину? Він, бачиш, господар, ему аби гроші. Тепер же я й не знаю, що то ще буде? — Ану-ж мені прийде ся вступити ся з хатчини... (Крізь плач). Тут я родив ся, тут мій тато сиділи за варстатом поверх сорок рік. Бувало, небіжчик раз-у-раз кажуть мамі: мамо, як я умру, держи хатчину. Хатчину я придбав, кажуть бувало небіжчик. Тут що цвяк то неспана ніч, що сволок то рік на сухім хлібу. Отже-ж мені видить ся...

Ґіер. Вони возьмуть у чоловіка остатне, вони на се звикли.

Анзорґе. Ну, вже-ж! — ну, н-не, н-не! але як на те прийде, то я вже волів би, аби мене винесли, ніж мав би я на старість ще забирати ся. Що то смерть! Мій тато также вмирили досить радо. На самім останку, вони почали були трохи трівожити ся. Коли-ж я поліз до них у постіль, вони знов утихомирили ся. — Тямую як нині: тоді мені було тринацять рік. Я був дуже втомлений, то й заснув собі, коло хорого чоловіка, — тоді я ще не богато розумів — а як я пробудив ся, вони вже були застигли.

Бавмертиха (після павзи). Досягни-ко ти, Берто, зуну з рури та дай Анзорґе.

Берта. Ось маєте, їжте, тату Анзорґе!

Анзорґе (їсть, плачучи). Ну, н-не, н-не! — ну, вже-ж!

Старий Бавмерт (почав їсти м'ясо з ринки).

Бавмертиха. Ну, тату, тату, потерп же трохи! Дай Берті приладити, як Бог приказав.

Старий Бавмерт (жнякаючи). Два роки тому я прицавав ся. І зараз після того продав святочний сурдут.

І з того ми були купили собі кусень свинини. Від тоді я не їв м'яса аж до нині вечір.

Єгер. От вигадали, нам же й не треба м'яса, за нас їдять фабриканти! Вони бродять у маслі от поти. Хто сему не вірить, нехай тільки зійде до Біляви та Петершвальду. Там вам чудеса: палата коло палати, а все фабрикантські. Все палати та палати. Із зеркальними шибамми та вежами та залізними парканами. Н-не, н-не, там нікому й не сніять ся лихі часи. Там стає і на печеню і на булки, і на карети та візки, і на гувернантки, і на нітвісти що. В них обрік грає, що аж гей! вони не знають, що швидче собі купувати з богатства та гордощів.

Анзорґе. Давно, бувало, зовсім не те. Тоді фабриканти давали жити і ткачам. Тепер вони все продівають самі. А се, міркую я, ось чому: високий стан не вірить у Бога, ані навіть у чорта. То вони не знають, що таке право і кара. Отже крадуть у нас остатній кусень хліба і псують та підкопують нам, де тільки можуть, і тоту крихітку заробку. Вони винні всему нещастю. Як би наші фабриканти були добрі люде, то і нам не було би лихо.

Єгер. Отже вважайте, я вам прочитаю щось гарне. (Він витягає з кешені кілька карточок паперу). Іди, Августе, біжи в коршму та принеси нам іще квартиру. Ну, Августе, що се ти раз у раз сьмієш ся?

Бавмертиха. Не знаю, що сему хлопчищеву, йому все добре. Ув-одно вам сьміє ся та сьміє ся, аби там не знати-що. На, борзо, борзо! (Август виходить із фляшкою). Правда, старий, і ти знаєш доброму смак?

Старий Бавмерт (жнякаючи, від їди й горівки підбадьорений). Моріце, ти наш чоловік. Ти вмієш читати й писати. Ти знаєш, як стоїть ткацтво. У тебе серце для бідних ткачів. Ти повинен узяти раз нашу справу у свої руки.

Єгер. Коли тільки на те піде!... Я готов! Зараз! Дуже мені хоче ся заграти раз тим паршивим фабрикантам по своєму. Все мені одно. Я чемний, поки чемний, але як раз стану лукавий та лютий, то вхоплю вам Драйсігера в одну руку, а Дітріха в другу і як їх гримну головами до купи, аж їм іскри посилють ся з очей. —

Коби ми тільки могли довести до того, аби-смо ся держали купи, то могли бисмо зробити фабрикантам такий крах... Не треба нам на те ні короля ні уряду, ми по prostu сказали би: хочемо сего й сего, а того й того ні, і тоді зараз би вони не тої заспівали. Вони як побачать, що й ми вміємо показати зуби, то швидко шовкові стануть. Я-ж знаю тих фариссїв! То стерво, боягузи.

Бавмертиха. Та се мабуть правда. Я-ж певно не лїха. Я-ж усе бувало кажу, що й богачі мусять бути. Але, як на те піде...

Єгер. А про мене, їх коби всіх чорт ухопив, то їх би не шкода.

Берта. А де-ж тато? (Старий Бавмерт вийшов тихцем).

Бавмертиха. Не знаю, де би він дїв ся.

Берта. Хиба що відвпкли від м'яса!

Бавмертиха (сама не своя, плачучи). Ну масте, ну масте! Навіть не приймає. Знов віддасть і тоту крихіточку доброї їди.

Старий Бавмерт (уходить назад, плачучи з пересердя). Н-не, н-не! мені борзо буде капут. От до чого мене довели! Як чоловік дохопить ся раз до чогось доброго, то навіть не може вдержати у собі. (Сїдає плачучи на запічок).

Єгер (рантом скипаючи, фанатично). І тут зовсім близько є люде, урядники, черевачі, що цілий Божий рік нічогісїнько не роблять, тільки крадуть Господу Богу дни. Вони сміють казати, що ткачам було би добре, як би тільки не були лїниві!

Анзорґе. То не є люде. То не-люди, он хто.

Єгер. Ну, чекайте-ж, буде й їм. Я і рудий Бекер, ми їм наваримо пива. А на відходї ще й заспівасмо „Кривавий суд“.

Анзорґе. О Сусе Христе, Сусе Христе, се певно тота співанка?

Єгер. Еге-ж, еге, ось вона в мене.

Анзорґе. Вона зве ся, бачу, співанка за Драйсіхера, чи як?

Єгер. Я вам її прочитаю.

Бавмертиха. Ба хто-ж її зложив?

Єгер. Сего не знає ніхто. Ну, слухайте-ж. (Він читає, по школярськи силабізуючи, лихо наголошуючи, але з очевидно сильним чутем. Тут виходить усе: роспука, біль, лютість, ненависть, жадова пімсти).

Ой є в нас тут в селі свій суд
Гірш потайного суду,
Тут у людей жите беруть
Без виroku, без труду.

Тут звільна тягнуть жили з нас,
Тут вічні людські муки,
Зітхання наші по всяк час
Є свідками розпуки.

Старий Бавмерт (глибоко вражений і зворушений словами пісні, нераз на силу здержував ся, аби не перебивати Єгера. Та ось у него прориває ся все: загикуючи ся, крізь сміх і плач, до жівки). Тут вічні людські муки. Хто се написав, мамо, каже правду. Ти сему свідок... як там написано? Зітхання наші... як?... по всяк час...

Єгер. Є свідками розпуки.

Старий Бавмерт. Ти знаєш, як ми зітхасмо день у день, чи на яву, чи в сні.

Єгер (читає далі, тим часом Анзорге, переставши робити, сидить охлявши, вражений глибоко, а Бавмертиха і Берта раз-у-раз утирають сльози).

Наш кат, то є пан Драйсігер,
А слуги — посіпаки!
З них кождий тільки шкіру-б дер,
Не скрито, явно таки.

Злодії, кодло Сатани,

Старий Бавмерт (із дрозучою злобою тупаючи ногою). Еге-ж, кодло Сатани!!!

Єгер (читає).

Пекольне, ненаїсне!
Ви працю нашу жерете,
Най грім за те вас трісне!

Анзоріе. Ну, вже-ж, тут є за що й закласти.
Старий Бавмерт (стискаючи кулак, грозячи). Ви
працю нашу жерете!

Єгер (читає).

Даремно тут просить, благать,
Сльозами мить ся й потом.
„Не в лад тобі, то йди, пропадь,
Гинь з голоду під плотом!“

Старий Бавмерт. Як там стоїть? Даремно мить ся
потом? що слово... що слово... сама щира правда, як
у сьвятім письмі. Даремно тут просить, благать.

Анзоріе. Ну вже-ж! ну, н-не, н-не! тут уже ніщо
не поможе.

Єгер (читає).

Подумай, як такий бідак
Ввесь вік терпить і гне ся,
У хаті хоть би хліба шмат,
Нераз аж серце рве ся.

Га! Серце! Гарна річ! Та в вас
Є серце, людожерці?

Сорочку й шкіру здерти з нас, —
Ось що у вас на серці!

Старий Бавмерт (схоплює ся, вражений до пяної ска-
жености). Сорочку й шкіру. Все правда, сорочку й шкіру
здерти з нас. Ось вам я, Роберт Бавмерт, майстер ткаць-
кий із Кашбаху. Хто може виступити і сказати...! Я-ж
усе своє жите був порядним чоловіком, і от погляньте на
мене! Що мені з того? Як я виглядаю? Що вони з мене
зробили? Тут звільна тягнуть жили з нас. (Він протягає
свої руки). Ось вам, подивіть ся, шкіра та кости! Злодії,
кодло Сатани!! (Він падає плачучи з роспуки на столець).

Анзоріе (кидає кіш у кут, схоплює ся на ноги і, дрожу-
чи з лютої всім тілом, пробелькотує). І сему мусить конець,
кажу я, мусить заразїсїнько! Не видержимо довше! Не
видержимо довше, хоть най буде, що хоче.

Кінець другого акту.

ТРЕТІЙ АКТ.

Особи третього акту.

Бекер.	Подорожний.
Моріц Єгер.	Віганд, столяр.
Старий Бавмерт.	Горнії, шматяр.
Старий Анзорге.	Господар.
Вельцель, шинкар.	Лісничий.
Вельцелиха, його жінка.	Віттії, коваль.
Анна Вельцелівна,	Куче, жандарм.
його донька.	Старі й молоді ткачі.

Шнок у середній коримі в Петерсвальдаві. Велика хата підперта по середині дерев'яним стовпом, довкола котрого є стіл. Праворуч від стовпа, так що він тільки закритий, є в задній стіні входові двері. Крізь них видно великі сіни, де зложені бочки й пивоварська посуда. В середині, праворуч від дверей у куті є шинквас: дерев'яна перегорода висока з на чоловіка з переділками на шинкарську посуду, з заду шафа у стіні з фляшками горівки, між перегородою і шафою з лікстрами невеличке місце для шинкаря. Перед шинквасом стіл накритий писаною скатертю. Над ним висить гарна лампа, довкола него багато крісел із тростини. Не далеко від него у правій стіні є двері з написом: „комната на вино“, для ліпших гостей. Ще ближче наперед праворуч тикає старий стінний годинник. Ліворуч від входових дверей, під задною стіною стоїть стіл із фляшками й склянками, а далі в куті велика кафльова ніч. У лівій бічній стіні трое малих вікон, під ними лавиця, перед нею три великі дерев'яні столи впоперек до стіни. Повздовж столів лавки з поручами, коло поперечних боків від середини хати по дерев'яному кріслови. Великий льокаль потинкований по голубому, обвішаний плякатами, сорокатиими збішами з образками та олійними друками, між ними портрет Фридриха Вільгельма IV.

Шольц Вельцель, добродушний великан поверх 50 років, точить за шинквасом пиво з бочки у фляшку.

Вельцелиха прасує коло печи. Вона є статна, чистенько одягнена жінка несповна 35 років.

Ткачі.

5

Анна Вельцелівна, 17 річна, красна особа з пишним, рудавим волосєм, сидить гарно одгнена за накритим столом із роботою в руках. Раз вона підводить очи від роботи і наслухає, бо з далеку доходить голос похоронної пісні, що співають школярі.

Майстер Віганд, столяр, сидить за тим самим столом, у своїй робучій одежмі, за склянкою баварського пива. По сім чоловіці видно, що він знає, чого треба в світі, аби дійти до ціли, тоб то хитрости, швидкості і рішучости.

Подорожний коло стола під стовпом їсть жваво німецький біфштек. Він є середного росту, добре згодований, пухкий, з роду веселий, живий і безвстидний. Одягнений по моді, его подорожні річі, торбинка, скринька з прибками, парасоль, накидка і накривало з плюшу лежать коло него на кріслах.

Вельцель, (несучи подорожному склянку пива, на бік Вігандови). Там сьогодні чорт весіле справляє у Петершвальді.

Віганд (різким трубним голосом). Ну, та бо нині віддають роботу онде в горі у Драйсітера.

Вельцелиха. Ба, та бо ще ніколи не було такого гармідеру.

Віганд. Ну, може бути, що се через отих двіста нових ткачів, що він хоче ще приймати тепер.

Вельцелиха (усе прасуючи). Еге-ж, еге, то певно через се. Як він хоче двіста, то певно прийшло зо шістьсот. У нас же їх нівроку.

Віганд. Гей, то-то-ж бо хапають. І хоть як їм зле, вони не вмирають. Плодять більше дітей, як потрібно. (Похоронну пісню чути хвильку дужче). Ну, ось до того й похорон. Адже вмер ткач Нентвіх.

Вельцель. Той надто довго тяг. Уже більше як рік лазив такий, як сновіда.

Віганд. Вір мені, Вельцелю, такої маленької доминки, такої малесенької, я ще не клеїв від коли жию. То-ти ще раз був трупик, не важив-ти і дев'яносто фунтів.

Подорожний (жвнякаючи). Я тільки одного не розумію... куди не подиви ся, в яку небудь газету, все чи-

таеш як найстрашніші історії про нужду ткачів, то приходять ся до понятя, немов би тут усі люде вже на три чверти повимирали в голоду. Але як бачити потім отакій похорон... Я саме входив у село. Музика, учителі, школярі, пастор і гурма людей за ними, Господи, так як би ховали китайського цісаря. Но, коли ще люде можуть запластити таке...! (Він п'є пиво. Поклавши знов склянку, раптом із розпустною лехкістю). Правда, паннунцю? Чи не маю я рації?

Анна (всміхає ся заклопотана і швидко плете далі).

Подорожний. Певно виступці для татка.

Вельцель. О я би того не натяг на ноги.

Подорожний. На, слухайте-ж бо! Я дав би половину свого добра, як би сі пантофлі були для мене.

Вельцелиха. Вона такого зовсім не розуміє.

Віганд (кашельнувши кілька разів, присуваючи ся з криком і розмахнувши ся говорити). Пан виразили ся чудно за похорон. Ну, скажіть же нам, молода пані, правда, що се ще малий похорон?

Подорожний. От-що, але в такім разі я питаю ся... Воно-ж мусить коштувати страшенно дорого. Відки-ж ті люде беруть такі гроші?

Віганд. Ви мені вибачите ласкаво, мій пане, се якийсь нерозум межн тутешними бідними людьми. Позвольте сказати, у них вам таке надмірне понятя за про довжний пошановок і обовязкову довжність для усопших, у їх свояків. Як умруть родичі, воно звичайно тільки забобони, то найближчі потомки й наслідники складають ся з остатного, і як на те не стане дітей, то зазичують ся у найблизчих маґнатів. І залазять вам у довги повище вух; задовжують ся у всечесного пастора, у дяка, паламаря і всіх церковників. І напиток та їда й така инча потріб. Н-не, н-не, я, моспаненьку, хвалю діточу дяку, але не аби нуждарі до смерти угинали ся під обовязками.

Подорожний. Позвольте, адже се повинен би пастор відрадити людам.

Віганд. Ви вибачите мені, ласкаво, мій пане, я мушу тут завважати, що кождісінька громадка має свій дім божий і мусить удержувати свого всечесного душпастиря. З такого великого похорону високе духовенство має

собі добрий прихід. Чим більше людей на таких похороні, тим більше й приносів. Хто знає тутешні робітницькі порядки, може неміродайно, але певно сказати, що пан-отця дуже не любі тихі похорони.

Горніт (уходить, малий, старець з ногами покривленими, як буква w і з шлією через плечі й груди. Він є шматяр). Красний добрий день вам. Просив би простої горівки. На, молода пані, є у вас які шматки? Панно Анно! У мене в візку гарні запліточки, стяжечки до сорочок, підв'язочки, красні шпильки, гарнадлі, гачки й иглички. Усе дам за пару шматок. (Переміненим тоном) Зі шматок робить ся красний білий папірчик, і на нім любчик пише гарний листочок.

Анна. О, дякую, мені не треба любчика.

Вельцелиха (вкладаючи душу). Ось яка се дівчина. За віддаване не хоче й чути.

Подорожний (схоплює ся, ніби мило зачудуваний, підходить до накритого стола і протягає Анні руку). Отсе розумно, панно, робіть так як я. Згода! Прибийте руку! Ми обоє лишимо ся неодружені.

Анна (почервонівши ся по вуха, дає йому руку). Ну, ви вже певно жонаті?!

Подорожний. Боже мене борони, я тільки так удаю. Ви мабуть міркуєте по тім, що я ношу перстінь?! Ах, я його натягнув на палець тільки для того, аби охоронити мою принадливу особу від нечистих нападів. Вас я не бою ся. (Ховає перстінь у кишеню). — Скажіть же мені по правді, паннунцю, чи ви таки ніколи не думаете хоть трішечки вийти замуж?

Анна (похитуючи головою). О, ще що!

Вельцелиха. Ся вам лишить ся дівкою, хіба що лучить ся щось дуже незвичайне.

Подорожний. Ну, чому-ж би ні? Один багатий шлезький маїнат оженив ся з покоївкою своєї матери, а й багатий фабрикант Драйсітер теж узав вітову доньку. Вона й на половину не така гарна як ви, панно, а їздить собі тепер гарненько в кареті з локаями. Чому-ж би ні? (Він походжує витягаючи ся і шивоного) Я напю ся чашку кави.

Анзорге і старий Бавмерт (уходять, оба з пакунком, і сідають тихо й покірно коло Горніга за найпередніщий стіл ліворуч).

Вельцель. Як ся маєте! Батьку Анзорге, предці раз показалисте ся.

Горніг. І ти ще виліз із своєї закуреної берлоги?

Анзорге, (безрадно і видимо збитий з пантелику). Я знов узяв си пряжу.

Бавмерт. Він хоче робити за десять грошів.

Анзорге. Я би був не зробив того, але що-ж, коли вже й коло кошів нема зарібку.

Віганд. Воно все ліпше як нічо. Він на то й дає, аби-сте мали заробок. Я дуже добре знаю ся з паном Драйсіхером. Вісім день тому я там направляв вікно. Ми говорили про те. Він робить се тільки з доброго серця.

Анзорге. Ну вже-ж — ну, н-не, н-не.

Вельцель (подаючи ткачам по порції горівки). Ось вам. Скажи-ко ти мені, Анзорге: від коли ти вже не голив ся! — Пан дуже хотіли би знати.

Подорожний (обертає ся і каже голосно). Ах, пане господарю, я-ж сего не казав. Пан майстер ткацький тільки впали мені в око своїм поважним виглядом. Такі рослі постаті бачить ся не часто.

Анзорге (шкрабає ся в голову заклопотаний). Ну вже-ж — ну, н-не, н-не.

Подорожний. Такі здоровенні діти природи тепер дуже рідкі. Ми так висмоктані культурою... та мене ще радує ота непочата сила. Косматі брови! Оттака дика борода...

Горніг. Послухайте-ко, дорогий пане, я вам щось скажу: тут у людей не стає грошей на голія, а бритви то вже зовсім ні за що їм собі справити. От росте, тай росте. На зверхню подобу вони не можуть звертати уваги.

Подорожний. Але-ж прошу вас, чоловіченьку, де-ж би я був... (Потихо до господаря). Чи можна сего пелехатого чоловіка почестувати склянкою пива?

Вельцель. Боже борони, він не прийме. У него дуже смішні примхи.

Подорожній. На, то ні. Позвольте, пані? (Він сідає за накритий стіл). Можу вас запевнити, ваше волосє так ми сліпнуть очі від коли я ввійшов, сей матовий полиск, ся мнякота, ся буйність! (Він цілує мов озвачений кінці своїх пальців). І ся краска... як достигла пшениця. Як появите ся, пані, з отсим волосєм у Берліні, зробіте фурор. *Parole d' honneur*, з сим волосєм пані можете піти в цісарський двір... (Розвернувши ся, оглядає волосє). Пишне, просто пишне.

Віганд. Через те їй і дали гарне прізвище.

Подорожній. Як же-ж її звать?

Анна (все придушує сьміх) О. Не слухайте того!

Горніі. Певно лисиця, правда?

Вельцель. Та дайте-ж бо покій! Не баламутьте ми дівчини до решти! Ви й так уже наклали їй у голову доволі гусенниць. Нині їй хоче ся графа, а завтра вже за-хоче ся князя.

Вельцелиха. Не гудь-ко ти дівчини, старий! Таже то не гріх, як чоловік хоче підняти ся вище. Адже-ж так як ти думаєш, думають не всі. Се й не було би добре, тоді ніхто не рушив би ся з місця, всі сиділи би тихо. Як би так був думав дід Драйсітера, то певно був би лишив ся бідним ткачем. Тепер вони богачі на всю губу. Тай старий Тромтра теж був собі бідний ткач, а тепер у него дванацять панських мастків і ще й шляхтичем став.

Віганд. Се все правда, Вельцелю. Тут твоя жінка на добрій дорозі. Я можу се підписати. Як би я був так думав як ти, то де-ж би я мав тепер сім челядників?

Горніі. Ти вмієш коло того бігати, нема що казати. Ткач іще ходить на ногах, а ти вже робиш йому домовину.

Віганд. Хто хоче з чого вийти на своє, мусить того пильнувати.

Горніі. Еге-ж, еге, ти ще й пильнуєш того. Ти знаєш ліпше від дохтора, коли смерть іде по ткацьку дитину.

Віганд (на силу всьміхаючи ся, раптом люто). А ти знаєш ліпше від поліцає, де сидять пяниці ткачі, котрі що тижня ховають собі добру коробку цівок. Ти ходиш за шматками, а береш і полуміток пражі, як удасть ся.

Горніт. А твій хліб родить ся на цвинтарі. Чим більше їх іде спати на гйблівки, тим ліпше для тебе. Ти як подивиш ся на довгий ряд діточних гробиків, то беш ся по череві і кажеш: Сей рік був знов добрий; малі цуценята знов падали, гей масві хрущі з дерева. Отже я можу собі знов доложити квартиру на тиждень.

Віганд. Се ще не значить, що я крадене добро переводжу.

Горніт. Хиба що часом подаеш богатим фабрикантам бархану подвійний рахунок, або возьмеш пару лишніх дощок від Драйсіхерових будівель, як випаде безмісячна ніч.

Віганд (відвертаючи ся від него). О, говори собі з ким хочеш, я з тобою говорити не буду. (Раптом знову). Брехливий Горніт!

Горніт. Мертвецький столяр!

Віганд (до присутних). Він відьмак.

Горніт. Стережи-ж ся, кажу ти, бо зараз покажу свій знак. (Віганд блідне).

Вельцелиха (вийшла була і тепер кладе перед подорожним каву). Може краще занести вам каву до комнати?

Подорожний. І-і, що-ж ви думаєте! (з солодким поглядом на Анну). Тут буду сидіти, доки не вмру.

Молодий лісничий і господар (остатній з батогом, уходять, оба). Добре полудне! (Стають коло шинквасу).

Господар. Дайте нам по порції імберівки.

Вельцель. Здорові були! (Насипав горівки; оба хапають порції, цокають ся, випивають і кладуть їх на шинквас).

Подорожний. Ну, пане лісничий, порядно-сте ся промашерували?

Лісничий. Нічого. Із Штайнзайфердорфу аж сюди.

(Перший і другий старий ткач уходять і сідають собі коло Анзорге, Бавверта і Горніга).

Подорожний. Вибачайте, пане, ви лісничий у графа Гохгайма?

Лісничий. Ні, у графа Кайля.

Подорожний. Звісно, звісно, я те й хотів сказати. Тут біда з тою купою графів та баронів, та князівських

світлостей. Треба мати великанську пам'ять. На що се у вас сокира, пане лісничий?

Лісничий. Я її взяв від тих, що крадуть у лісі дрова.

Старий Бавмерт. Наше панство дуже не любить, коли хто возьме пару полін дров.

Подорожний. Ну, позвольте, пане, воно й не годить ся, як би так кождий хотів брати...

Старий Бавмерт. Позвольте сказати, воно тут як у кождій річі, з малими й великими злодіями. Тут є такі, що на-велико торгують деревом і багатіють із краденого дерева. Але, як бідний ткач...

Перший старий ткач (перебиває Бавмертови). Ми не сьміємо взяти й гадузи, але панство тим цупше бере ся до нас, стягає з нас шкіру гет аж повище вух. Їм заплати охоронне, ткацьке, роботизну, бігай даремне і відробляй шарварок, чи хочеш, чи ні.

Анзорґе. Воно от що: те, що лишає нам фабрикант, забирає нам із кешені пан до чиста.

Другий старий ткач (сїв за сусідний стіл). Я й казав се панови сам. Вибачайте, кажу, з ласки своєї, пане графе, я-ж сего року не можу робити тільки день шарварку. Я й не відрікаю ся! А чому? Мені, вибачте, усе попеувала вода. Геть ми змила мою крішку рілі. Я мушу працювати день і ніч, аби жити. Така вам негода... Люде добрі, люде! Стою я оттак тай ломлю руки. А моя вам красна земелька усе зсуває ся та зсуває ся з гори аж у хатчину; і красне, дороге насінє!... О Сусе Христе, Сусе Христе, дивив ся я у хмари та голосив, і вісім день я плакав, так що й сьвіта божого не бачив... І знов я намучив ся, поки видудорив на гору вісімдесять тяженьких тачок землі.

Господар (грубо) Ви тут страшенно розляментували ся. Що Бог дає, мусимо всі приймати. А в тім, як вам не найліпше, то хто-ж тому винен, як не ви самі? Як був добрий заробок, то що ви робили? Усе-сте програли та пропили. Як бисте були тоді заощадили собі що, то мали-бисте тепер феник у біді, тай не потребували-бисте красти тьканє та дрова.

Перший молодий ткач (із кількома товаришами з фабрики каже голосно крізь двері). Хлоп усе хлопом, хоть і спить до дев'ятої години.

Перший старий ткач. Воно тепер так: Господар і пан тягнуть за один посторонок. Як ткачеви треба квартири, то господар каже: добре, я ти дам дирочку, абись там сидів, а ти заплатиш мені гарний чинш і поможеш мені повносити сіно і збіже, а не хочеш, то забирай ся. Піде християнин до другого, а той тобі то само запіє.

Старий Бавмерт (сердито). Чоловік як шкварок, усі його гризуть.

Господар (сердито). О, ви зголоджені здохляки, на що ви здали ся? Можете ви ходити за плугом? Можете потягнути рівну борозну, або полукіпок вівсяних снопів подати на віз? Ви-ж ні до чого, ви тільки лїнуєте та лежите коло жінок. Непотреби якісь! З вас нема користі нікому. (він тимчасом заплатив і відходить. Лісничий іде за ним сьміючись. Вельцель, столяр і Вельцелиха сьміють ся голосно. Подорожний про себе. Коли сьміх утихає, настає тишина).

Горніі. Хлоп вам як бремський бик... Хіба я не знаю, яка тут нужда. Туди в горах. Чого тут не бачили! По чотири й по п'ять їх голих лежало на однісїнькім сїннику.

Подорожний (з легка пострікаючим тоном). Позвольте-ж бо, чоловічку. Адже про нужду в горах погляди дуже ріжні, коли ви вмієте читати...

Горніі. О, я все читаю з пїсьма, так як би й ви. Н-не, н-не, вже-ж я буду се знати, я-ж не мало находив ся помежи люде. Сорок рік я ношу на плечах скриньку, то нарешті й повинен чоловік знати щось. Якже-ж було з цівочниками? Діти разом з сусїдськими гуси́ма лазили по гноях за відпадками. Повмирали люде — голі — на камінних плитах у хаті. Їли смердячу відмастку, аби не вмерти з голоду. Голод позабрав їх не сто й не двіста.

Подорожний. Коли ви вмієте читати, то му́сте знати й те, що уряд велів точно дослїдити справу, і що...

Горніі. Знаємо се, знаємо: Прийде вам від уряду такий пан, що вже все знає лїпше, ніж як би те бачив

на свої очи, походить отак трошечки по селу, де випливає потік і де найкращі дома. Не хоче ся єму далі поваляти гарних глянцованих черевиків. І міркує собі, що воно певно скрізь так гарно, тай сідає на брчку і від'їздить домів. І пише до Берліна, що буцім то нема й нема ніякієїнької нужди. А як би він був потерпів трішечки та виліз у горішні села, до потока, і поза потік на малий бік, або й осторонь, де порозкидані колиби, старі буди по горах, иноді такі чорні та хиткі, що не варто й сїрничка, аби їх підпалити, тоді він певно инакше написав би до Берліна. До мене повинні були прийти ті панове урядники, що не хотять вірити, що тут нужда. Я би їм був показав дещо. Я би їм отворив очи на всі тутешні голодні гнізда.

(На дворі чути як сьпівають ткацьку сьпіванку).

Вельцель. Чусте, вже знов сьпівають доту чортівську сьпіванку.

Віганд. Та вони перевертають ціле село до гори ногами.

Вельцелиха. Воно, бачу, йде до чогось.

(Єгер і Бекер, обіймивши ся, входять наперед гурми молодих ткацьких челядників до коршми, галасуючи).

Єгер. Швадрон, гальт! Сідати! (Увійшовші йдуть до різних столів, за котрими вже сидять ткачі, і починають бесїдувати з ними).

Горніт (до Бекера). Скажи-ко ти мені, що се за знак, що вас тільки при купі?

Бекер (важно). Може що й буде. Правда, Моріце?!

Горніт. Та не вже? Не жартуйте бо!

Бекер. Уже поплида кров. Хочеш бачити? (Закочусь собі рукав і показує йому на голій верхній частині руки криваві місця від щеплїня. То само робить і багато молодих ткачів коло нячих столів).

Бекер. Ми були у цирульника Шміда, щепити ся.

Горніт. На ну, то так же й говори! Не диво, що тільки ткачів по всіх вулицях. Як вам такі медведі бують по селу...!

Єгер, (вдаючи великого пана, голосно). Зараз мені дві кварти, Вельцелю! Я плачу. Гадаєш може, що в мене нема

побренькачів? Ну, чекай та мовчи! А в тім, ми якби хотіли, то могли би смо пити чай і зльопати каву до самого рая, так якби й подорожний. (Сьміх серед молодих ткачів).

Подорожний (з комічним зачудованєм). Чи се ви до мене чи про мене? (Господар, господиня і її донька, столяр Віганд і подорожний сьміють ся).

Єгер. А все про того, хто питає ся.

Подорожний. Позвольте-но, молодий чоловіче, вам бачу, поводить ся дуже добре.

Єгер. Не можу жалувати ся. Я комівояжер, з убраннями їжджу. Зиск по половині з фабрикантами. Чим більше ткачі голодують, тим ситіще я їм. Чим більша нужда, тим кращий мій хліб.

Бекер. Отсе ти добре кажеш, Моріце, дав би ти Бог здоровє!

Вельцель (привіс житівки. Ідучи до шинквасу, він стає і обертає ся поволи з усею своєю флегмою і своїм тілищем назад до ткачів. Супокійно, та рішучо). Не зачіпайте-ко ви пана, адже-ж він вам нічого не винен.

Голоси молодих ткачів. Тай ми йому нічого не винні.

(Вельцелиха перемовила ся з подорожним. Вона бере філіжанку з останками кави, і заносить її в сусідну комнатку. Подорожний іде туди за нею серед сьміху ткачів).

Голоси молодих ткачів (співаючи).

Наш кат то є пан Драйсігер,
А слуги — посіпаки...

Вельцель. Пет, пет! Сьпівайте собі сьпіванку, де хочете. В моім домі не вільно.

Перший старий ткач. Єго правда, лишіть сьпівати.

Бекер (кричить). Але поперед Драйсігера мусимо ще раз пройти ся. Він мусить іще раз почути нашу сьпіванку.

Віганд. А не галасуйте дуже, бо міг би вас непорозуміти. (Сьміхи і викрики: Гого!!)

Старий Вітті (сивий коваль, без шапки, в шкірянім фаргусі і дерев'яних патинках, замазаний саджею, просто з кузні,

увійшов і жде стоячи коло шинквасу на порцію горівки): Дайже-ж бо їм трохи відограти театр. Собаки, що багато гавкають, не кусають.

Голоси старих ткачів. Віттії, Віттії!

Віттії. Я осьде. Що таке?

Голоси старих ткачів. „Віттії є тут“. „Віттії, Віттії“. „Ходи сюда, Віттії, сїдай собі коло нас“. „Ходи до нас, Віттії“.

Віттії. Не хоче ми ся сїдати коло таких Іотів.

Єтер. Ходи-ж бо, напий ся раз із нами.

Віттії. О, я твоєї чести не потребую. Я як хочу наптити ся, то плачу собі сам (Сїдає з порцією горівки коло Бавмерта й Анзорге і плеще його по череві). Що-ж там їдять ткачі, ге? Капусту та вошаче м'ясо.

Старий Бавмерт (запальчиво). Ну, а як би їм того було вже зовсім за мало?

Віттії (ніби з зачудованєм витріщив ся на ткача мов дурний). Ну, ну, ну, скажи-ко ти менї, Генрису, чи се ти? (Дуже розсміявши ся). Люде добрі, люде, умру зо сьміху. Старий Бавмерт хоче робити бунт. Ну, буде-ж нам що видїти: Тепер зачнуть і кравці, потому повстануть ягнята, а за ними миши та щурі. О Господи, то-ж то вам буде танець. (Він мало не трїсне зо сьміху).

Старий Бавмерт. Ну, диви-ж ся, Віттії, я все ще той самий, що був. Я ще й тепер кажу, якби то воно по добру, було би лїпше.

Віттії. А-як-же! буде, але не по добру. А деж то таке по добру пішло? Хиба-ж у Франції пішло по добру? Хиба Робеспір гладив по головці богачів? Там казали одно: всїх до дїдька. Спн їх на гільотину. Так має бути, *allong sangfang*. Печені голубці ніколи не залетять християнинови у рот.

Старий Бавмерт. Як би-ж то менї хоть сяк-так видихати...

Перший старий ткач. Ми потонаємо от-поти, Віттії.

Другий старий ткач. Нема дале чого і до дому ітп. Чи гаруй, чи лягай спати, голодуємо і так і так.

Перший старий ткач. Дома чоловік зовсім дуріє.

Старий Анзорге. Мені вже тепер усе одно, чи саяк, чи так.

Голоси старих ткачів (з усе більшим заворушенням) „Нігде не дають супокою“. „О, нема і крихти охоти робити“. У нас горі, в Штайнкунцендорфі, сидить один цілісінський день над потоком і мис ся, голісінський як його мати на сьвіт породила. Тому геть перевернуло ся в голові.

Третій старий ткач (підводить ся, немов вітхнений і починає говорити „язиками“, грізно піднявши палець). Надходить суд божий! Не приставайте до богачів і панів! Надходить суд божий! Господь Саваофт... (Дехто сьміє ся. Його садовлять силоміць).

Вельцель. Сему аби однісінька порція, зараз дуріє.

Третій старий ткач (знову схоплює ся). Та що-ж! вони не вірять у Бога, ані в пекло, ані в небо. З релігії вони тільки кепкують собі...

Перший старий ткач. Лиши-ко ти се, лиши!

Бекер. Ба, дай-ко ти чоловікови відмовити Отченаш! Се може кому й поможе.

Богато голосів (ворохобно). „Нехай говорить!“ „Не перебивайте!“

Третій старий ткач (піднятим голосом). Отже пекло буде отворено і нащєка його роззявлена до самого краю, аби туди пішли душі всіх тих, що ломлять справу бідних і силоміць топчуть права нуждарів, каже Господь. (Заворушенє).

Третій старий ткач (раптом декляжуючи по школярськи).

Та якже чудно воно,
Як добре річ узяти,
Колн хто хоче працю
Простих ткачів зневажати!

Бекер. Ба, колиж бо ми ткачі від бархану. (Сьміхи).

Горніт. Коло простих ткачів іще далеко більша нужда. Ті вам нинають по горах немов сновиди. Ви тут маєте бодай ще хоть тільки сили, що можете відгаркнути ся.

Віттії. Гадаєш може, що тут найгірше лихо вже минуло? Тоту крихітку сили, що ще мають у тілі, витягне їм фабриканти до решти.

Бекер. Він-же й казав: ткачі будуть іще робити за кусень прісної паляниці. (Заворушене).

Ріжні старі й молоді ткачі. Хто се казав?

Бекер. Се казав Драйсіхер за ткачів.

Молодий ткач. Тото стерво треба би повісити коміть головою.

Єгер. Послухай-ко ти мене, Віттії, ти все тільки наресповідав ся за французьку революцію. Ти все так гордав. Отже тепер либонь швидко буде нагода, що кождий міг би показати, хто він такий: чи він хвалько, чи чесний чоловік.

Віттії (люто скипаючи). Ще тільки словечко, молодку! Чи ти чув, як кулі свищуть? Чи ти стояв на передній сторожі в ворожій краю?

Єгер. Ну, і ти не зрадник. Ми-ж камрата. Я не думав тебе образати.

Віттії. Байдуже мені твоє камрацтво. Ти латко надута!

Жандарм Куче (уходить).

Богато голосів. Пет, пет, поліція! (Шискають досить довго, поки настає повний супокій).

Куче (серед глибокої мовчанки всіх інших сідаючи коло середнього стовпа). Просив би малу життївку.

(Знов повний супокій).

Віттії. Ну, Куче, ти певно прийшов тут заглянути, чи все в порядку?

Куче (не слухаючи Віттіїа). Добрий день вам, пане майстер Віганд.

Віганд (усе ще в куті перед шинквасом). Красенько дякую, Куче.

Куче. Як там діла йдуть?

Віганд. Дякую за запитанє.

Бекер. Комісар поліції боїть ся, аби ми не поспували собі жолудки від тої великої плати, що нам дають. (Сьміх).

Стер. Правда, Вельцелю, ми всі їли свинне м'ясо і сос і галушки і капусту, а тепер тільки запиваємо шлямпанським вином. (Сьміх).

Вельцель. Говори Клим, най твоє не гине!

Куче. Вам аби зараз і шлямпанське і печеня, то вам і того було би ще зовсім за мало. І я не маю шлямпанського, а якось мушу обходити ся.

Бекер (натякає на ніс Кучого). Він поливає свій червоний огірок горівкою та пивом. Від того він і пристигає. (Сьміх).

Віттії. Такому шандареві також не солодко жити: він мусить ба всадити до арешту молодого зголоджененого жебрака, ба звести з розуму гарну ткацьку дівчину, ба знов настогнати ся бючи жінку так, що та з переляку аж утікає до сусіда; тай водочити ся на кони і в перинах лежати до девятої години, те-ж дуже нелегка річ!

Куче. Мели ти собі далі. Ти ще загоді договориш ся до горла. Ми-ж давно знаємо, що ти за пташок. Твою ворохобну пащеку чути до самого пана ляндрата. Я знаю когось такого, що не нині — завтра через п'янство та коршемство доведе жінку й діти до дому убогих, а себе самого до вязниці, він буде доти бунтувати та бунтувати, доки не загине зо шумом.

Віттії (усьміхає ся гірко). Хто то ще знає, що буде! Нарешті може й твоя правда (Спалахкуючи гнівом). Але-ж як воно дійде аж до такого, то буду я знати, кому подякувати за те, хто мене оббріхує і перед фабрикантом і перед панами, хто мене безчестить та обмовляє так, що не маю вже ніякісінької роботи, — хто підбунтував проти мене і хлопів і мельників, так що цілісінький божий тиждень і коня ніхто не приведе підкувати, ані зробити обруч на колесо. Знаю я, хто се такий. Я раз того падлюку стягнув із коня за те, що випарив канчуком малого дурного хлопця за пару зелених грушок. І кажу ти осьде, ти мене знаєш: завдаш ти мене до криміналу, то й сам зараз роби тестамент. Як тільки здалека почую, що дзвонять, то не Віттії моє імя, коли не вхоплю що попало, підкову чи молоток, спицю чи ведро на воду, і найду тебе

і в ліжку, коло твоєї жінки, і вихоплю тебе і розіб'ю тобі голову. (Схоплює ся і підступає до Кучого).

Старі й молоді ткачі (здержуючи його). Віттіт, Віттіт, май розум!

Кучо (мимохить устав, лице його бліде. Серед дальшої бесіди, він уступає ся в зад. Чим ближче до дверей, тим відважніший він стає. Остатні слова він говорить уже на порозі і зараз же щезає). Чого ти хочеш від мене? До тебе мені нема ніякого діла. Я маю говорити з тутешніми ткачами. Тобі я не винен нічого. Ти мені байдуже. А вам ткачам я мушу сказати ось що: пан комісар поліції забороняє вам сьпівати сьпіванку — сьпіванку за Драйсігера, чи як там вона зве ся. А як ми сьпіване на вулиці заразїсїнько не втихне, то він уже постарає ся, що будете мати більше часу і супокою в креміналі. Там зможете собі потому сьпівати при воді і хлібі, кільки вам подобає ся. (Геть).

Віттіт (кричить за ним). Не сьмієш ти нам забороняти нічо, хоть-бисмо ревіли, аж би вікна дзеленькали, і нас було чути аж до Райхенбаху, хотьби-смо сьпівали, аж би всім фабрикантам доми позавалювали ся на їх голови і всім комісарям поліції пікельгавби на гирівках затанцювали. Зась усім від того!

Бекер (тимчасом підняв ся, дав знак до сьпівання і починає й сам сьпівати вкупі з инчими).

Ой є в нас тут в селі свій суд,
Гірш потайного суду,
Тут у людей жите беруть
Без вироку і труду.

(Господар пробує втихомирити їх, та его не слухають. Віганд затикає собі вуха і втікає. Ткачі встають і йдуть, сьпіваячи дальші вірші, за Віттігом і Бекером, котрі кивками й таким инчим дали знак до загального маршу).

Тут звільна тягнуть жили в нас,
Тут вічні людські муки,
Зітханя наші по всяк час
Є сьвідками роспуки.

(Найбільша частина ткачів сьпіває дальші вірші вже на вулиці, тільки деякі хлопці ще в хаті, платячи. Під кінець дальшої строфи комната порожніє, лишають ся тільки Вельцель, його жінка, його донька, Горніт і старий Бавмерт).

Злодії, кождо Сатани!
 Пекольне, ненаїсне!
 Ви працю нашу жерете,
 Най грім за те вас трісне!

Вельцель (збирає байдуже склянки). Сі нині зовсім подуріли.

Старий Бавмерт (хоче йти).

Горніт. Скажи-ко ти мені, Бавмерте, що то воно буде?

Старий Бавмерт. Та хочуть іти до Драйсігера, звідати, чи не доложить нам що до плати.

Вельцель. А чи й ти мішаєш ся в сесе дуренство?!

Старий Бавмерт. Ну, сам ти видиш, Вельцелю, що воно не залежить від мене. Молодіж може иноді, а старі мусять. (Трохи затурбований відходить).

Горніт (устає). Було би чудо, як би тут не прийшло раз до лиха.

Вельцель. І старі вам здохляки зовсім одуріли!

Горніт. Адже-ж кождому чоловікови забагає ся свого.

Кінець третього акту.

ЧЕТВЕРТИЙ АКТ.

Особи четвертого акту.

Бекер.
Моріц Єгер.
Старий Бавмерт.
Старий Анзорге.
Драйсігер.
Пфайфер.
Вітті.
Куче.

Пані Драйсігерова.
Кіттельгавс, пастор.
Пані Кіттельгавсова.
Вайнгольд, кандидат теології, домашній учитель у Драйсігера.
Візник Йоган.
Молоді й старі ткачі й ткачихи.

Петерсвальдає. — Приватна комната фабриканта бархану Драйсігера, умебльована з холодним смаком першої половини нашого століття. Стеля, ніч і двері білі; тапети рівнолінійні з малими квітками і холодним, олов'ястим полем. До того червоно пооббивані пухкі меблі з магоньового дерева, багато прикрашені і вирізані, шафи і крісла з такого-ж матеріялу і розставлені ось як: праворуч, межю двома вікнами з вишневыми адаманшковими запонами стоїть бюрко, шафа, котрої перед можна спускати, саме проти неї софа, недалеко від неї залізна каса на гроші, перед софою стіл, стільці та крісла, під задньою стіною шафа на зброю. Ся стіна, як і инчі, по часті вкрита поганими образами в золотих рамах. Над софою висить зеркало в дуже назолочених рококових рамах. Поєдинчі двері ліворуч виходять у сіни, отворені подвійні двері у задній стіні ведуть до салюну, умебльованого так само пишмо та несмачно. В салюні дві дамі: пані Драйсігерова і пані пасторова Кіттельгавсова обзирають образи, далі пастор Кіттельгавс розмовляє з кандидатом і домашнім учителем Вайнгольдом.

Кіттельгавс (малий, приятний чоловічок уходить у передню комнату, курячи і живо бесідує з кандидатом, що те-ж курить; там він обирає ся і, не бачучи нікого, покиває головою зачудований). Та воно зовсім не диво, пане кандидате: ви молоді. В ваших роках ми старі мали погляди — не скажу такі самі, але схожі. В усякім разі схожі. Гарна то річ — молодість, усі ті гарні ідеали, пане кандидате! На жаль тільки, вони минуці, минуці, як у цвітні сонце. Дожийте тільки моїх років. Коли чоловік отак уже трицять років, по пятьдесят і два рази в рік — не числячи свят — напроповідав ся людям із казальниці, то мусів стати спокійніший. Нагадайте моє слово, як дійдете до того, пане кандидате.

Вайнгольд (дев'ятьнацятилітній, блідий, тонкий а високий а гладким довгим білявим волоссям. Він дуже неспокійний і нервовий у своїх рухах). При всій пошані, пане пасторе... Я все-ж таки не знаю... Є-ж велика різниця в натурах.

Кіттельгавс. Дорогий пане кандидате, будьте ви собі ще неспокійнішим духом — (тоном догани) — а ви є такий — будьте ви собі ще більше загонистим і — чудаким супроти теперішніх обставин. Воно все втихомирить ся. Еге-ж, еге, я-ж допускаю, адже-ж є у нас і брати по Христі, що в доволі старих роках виробляють іще дуже молодецькі штучки. Один проповідує проти чуми пиянства та закладає братства тверезости, инчий пише поклики, що безперечно хапають читачів за серце. Та що з того? Нужда серед ткачів, де вона є, від того не вменчить ся. А за те підкопує ся суспільний спокій. Ні, ні, тут по правді можна би сказати: швець знай своє шевство, душпастир не будь пастирем черева. Проповідуй своє чисте боже слово, а в инчому здай ся на Того, що приготував птахам гніздо і їду і не дає загинути і кринам сільним... Ба, хотів би я справді знати, куди се подів ся так раптом наш милий господар?

Пані Драйсігерово (іде з пасторовою на перед. Вона трицятилітня, гарна жінка, крем'яної та крепкої породи. Видно деяку негоду між її рухами й способом вислову та її високопанським, багатим убранням). Ваша правда, пане пастор. Вільгельм усе так робить. Як що йому повидить ся, зараз бі-

жить і лишає мене саму. Я вже нераз про се говорила, але йому говори, що хоч.

Кіттельгавс. Люба, ласкава пані, за те він діловий чоловік.

Вайнгольд. Коли не помиляю ся, то там унизу щось стало ся.

Драйсігер (уходить розбурханий і засапаний). Ну, Роза, кава подана?

Пані Драйсігерова (сердита). Ах, ти все мусиш утекти.

Драйсігер (байдуже). Ет, що ти знаєш!

Кіттельгавс. Простіть! Ви мали якийсь клопіт, пане Драйсігер?

Драйсігер. У мене, що в Бога день, то й клопіт, любий пане пастор. Я до того привик. Ну, Роза?! Ти-ж певно постарасяш ся про те.

Пані Драйсігерова (іде сквашена і сінає кілька рази за широку, вишивану тасьму від дзвінка).

Драйсігер. Власне тепер, (пройшовши ся трохи) пане кандидате, я був би бажав вам, аби ви були там. Були бисте побачили щось цікаве. А в тім... Прошу, сїдаймо до віста.

Кіттельгавс. Еге-ж, еге, еге і ще раз еге! Всякоче житейское отложіть попеченіє — геть його! і будьте з нами!

Драйсігер (підійшов до вікна, відсуває занопу і дивить ся на двір. Нехотячи) Голота!!! Ходи-ко сюда, Роза! (Вона приходить). Скажи-ко... Онтой високий, рудий парубіка!...

Кіттельгавс. Се так званий рудий Бекер.

Драйсігер. Ну, скажи-ж мені, чи се може той самий, що три дни тому зневажив тебе? Ти-ж знаєш, як розказувала мені, коли Йоган підсаджував тебе до карети.

Пані Драйсігерова (кривить рот і щідить крізь зуби). Не тямлю вже.

Драйсігер. Та покинь бо ти хоть тепер свої фохи! Я мушу се знати конче. Мені вже занадто тих зачіпок. Коли се той, я його зараз потягну до відвічальности (Чути як сьпівають ткацьку сьпіванку). Ну, слухайте-ж, слухайте!

Кіттельгавс (з великим обуренням). Чи справді-ж сему непорядкови не буде раз кінця? Отже тепер і я справді мушу сказати: пора покликати поліцію. Позвольте-ко мені! (Він підходить до вікна). Ну, дивіть же ся, пане Вайнгольд! Тут уже не самі молоді люде, тут біжать гурмою і старі, поважні ткачі. Люде, що я їх довгі роки мав за найчесніших і найнабожніших. І вони біжать разом. І вони вмішали ся до сеї нечуваної галабурди. Вони ногами топчуть закон божий. Ну, може ще й тепер станете боронити сих людей?

Вайнгольд. Певно, що ні, пане пастор. То є, пане пастор... cum grano salis. Се-ж голодні, темні люде. Вони показують своє невдоволенє, як уміють. Я зовсім не жду від таких людей...

Пані Кіттельгавсова (мала, худа, відцвила, похожа більше на стару панну, як на паню). Пане Вайнгольд, пане Вайнгольд! але-ж будьте ласкаві!

Драйсігер. Пане кандидате, я дуже жалую... Я не взяв вас до свого дому на те, аби ви мені читали лекції гуманности. Я мушу просити вас займатися тільки вихованєм моїх хлопців, а поза те полишити мої справи мені, одному мені! Розумієте мене?

Вайнгольд (стоїть хвилику закам'ялий і блідий, потому кланяє ся з холодним усміхом і говорить глухо). Звісно, звісно, я вас порозумів. Я знав, що воно до того йде і сам того бажав. (Відходить).

Драйсігер (грубо). А в такім разі як найшвидче, нам треба комнати!

Пані Драйсігерова. Але-ж Вільгельме, Вільгельме!

Драйсігер. Чи ти при розумі? Ти ще вступаєш ся за чоловіком, що боронить таких простацтв і лайдацтв як ота плюгава сьпіванка!

Пані Драйсігерова. Але-ж, чоловіченьку, чоловіченьку, таже він зовсім не боронив її...

Драйсігер. Пане пастор, боронив він її? Чи не боронив її?

Кіттельгавс. Пане Драйсігер, треба зглянути ся на його молодість.

Пані Кіттельгавсова. Я не знаю, сей хлопчина дуже доброго і чесного роду. Батько його був сорок років урядником і ніколи не провинив ані крішечки. Мати була така щаслива, що він найшов тут таке красне вдержанє. А тут... а тут він так мало вмів шанувати себе.

Пфайфер (відчиняє швидко сінні двері і кричить до середини). Пане Драйсіхер, пане Драйсіхер! Зловили його. Прошу сюди. Мають його в руках.

Драйсіхер (покwapно). Чи побіг хто по поліцію?

Пфайфер. Пан комісар уже йде, на сходах.

Драйсіхер (у дверях). Найнизчий слуга, пане комісар! Я рад, що ви прийшли.

Кіттельгаве (дає дамам знак, що їм ліпше піти геть. Він, його жінка і пані Драйсіхерова відходять до сальону).

Драйсіхер (страшенно зворушений, до комісара поліції). Пане комісар, я нарешті велів моїм фарбярям зловити одного з головних сьпваків. Годі мені було далі дивитися на те. Напасти, зачіпки без кінця. Видержати не можна. У мене гості, а ті шибеники зважають ся... Жінку мою зневажають, скоро тільки покаже ся, мої хлопці не певні житя. Може дійти до того, що моїх гостей почнуть частувати кулаками. Запевняю вас, що якби в упорядкованій суспільности можна було безкарно раз-у-раз публично огидити чесних людей, як я і моя сімя... га, тоді... тоді я мусів би жалувати, що маю инчі понятя про закон і моральність.

Комісар (близько п'ятидесятилітній мужчина, середнього росту, товстий, червоний. В кавалерийській уніформі, при шаблі, і з острогами). Певно, що ні... Ні... певно, що ні, пане Драйсіхер! — Я на ваші услуги. Будьте спокійні! Я зовсім на ваші услуги. Усе в порядку... Мені навіть дуже мило, що ви веліли арештувати одного з головних крикунів. Я дуже рад, що справа нарешті виходить на чисто. Тут є кілька ворохобників, я їх уже давно маю на пеньку.

Драйсіхер. Кілька смаркачів — от-от-от-о! Кілька неробів, лінюхів та розцустників, що день у день сплять по коршмах, поки не проують остатнього феника. Та тепер у мене тверда постанова: викореню, до тла вико-

реню тих налогових горлачів. І єе буде добре не тільки для мене, але й для всего загалу.

Комісар. Певно! зовсім певно, пане Драйсігер. Сего вам ніхто не може мати за зло. І кільки в моїх силах...

Драйсігер. Канчука на них треба, на тих голодранців!

Комісар. Зовсім слушно, зовсім слушно. Треба показати приклад.

Жандарм Куче (входить і стає по службовому. Кризь отворені двері чути стук важких кроків, що йдуть у гору сходами). Мельдюю покорне, пане комісар, арештували-смо одного.

Драйсігер. Може хочете його бачити, пане комісарю?

Комісар. Зовсім певно, зовсім певно. Мусимо йому найперше добре з близька придивити ся. Позвольте мені, пане Драйсігер, і будьте зовсім спокійні. Я вам зроблю сатісфакцію, хіба-би не Гайде моє ім'я.

Драйсігер. Я сим не можу вдоволити ся, я його як стій до прокураторії завдам.

Єгер (його вводить п'ять фарбярів з замашеними краскою лицами, руками й одежиною, узятих просто від роботи. На арештованім шапка на бакир, він байдужий і веселий і від горівки під'охочений). Ех ви, падлюки! Такі то ви робітники? такі товариші? Мені, бачу, швидче зогнила би осьде рука, ніж би я зробив те — ніж би я сїпнув ся на моїх товаришів! (На знак комісара Куче велить фарбярям пустити жертву з рук. Тепер Єгер стоїть вільно і зухвало, а робітники заступають усі двері).

Комісар (кричить до Єгера). Шапку здойми, мудю! (Єгер знімає шапку, та дуже поволи, все всьміхаючи ся іронічно). Як називаси ся?

Єгер. Чи я з тобою свині пас? (Під вражінєм сих слів повстає зворух межи присутними).

Драйсігер. Ну, чи чував хто таке?

Комісар (мінить ся на лиці, хоче скипити, та поборює гнів). Ну, ну, якось то воно буде. Чувш ти, як тебе зовуть? (Коли нема відповіді, комісар кричить люто). Драбе, говори, бо тут тобі кажу всипати двадцять і п'ять!

Єгер (з повною веселістю навіть вухом не ведучи на комісарський вереск, понад голови присутних до гарної дівчини служ-

виці, котра прийшла накривати стіл і, бачучи несподіване видовище, стала роззявивши рот). Ага, і ти Мільцю від залізка до кумпанії приїздила? Не підеш ти геть відси! Не бачиш, що тут вітер, і за одну ніч може все те розвіяти як порох! (Дівчина витріщила очи на Єгера, та порозумівши, що він говорить до неї, почервоніла ся зо встиду, закриває очи долонями і вибігає, полишаючи посуду на столі. Знов повстає зворух меж присутними).

Комісар (майже без тямки до Драйсігера). Я вже не нинішній... а такого нечуваного зухвальства...

Єгер (спльовує).

Драйсігер. Дурню, ти не в стайні, розумієш?!

Комісар. Ну, мені вже нарешті не стає терпцю. Остатній раз: як називаєш ся?

Кіттельгавс (що в часі остатньої сцени зазірав кризь відхилені двері з салюну і наслухав, уходить, розворушений тим, що тут діє ся і трясучи ся з обуреня мішає ся в розмову). Він зове ся Єгер, пане комісар. Моріц... правда?... Моріц Єгер. (До Єгера). Ну, скажи мені, Єгер, чи ти вже не знаєш мене?

Єгер (поважно). Ви є пастор Кіттельгавс.

Кіттельгавс. Еге-ж, твій отець духовний, Єгер! Той самий, що тебе ще в целеночках прийняв до спільности зо сьвятими. Той самий, що своїми руками вперше подав тобі тіло Господне. Чи пригадуєш собі ще? Кілько то я намучив ся та натрудив ся, вщиплюючи тобі в серце слово боже. Чи така-ж мені осьде дяка?

Єгер (понура, мов школяр зловлений на горячім). Я-ж вам заплатив цілого таляра.

Кіттельгавс. Таляра, таляра... Гадаєш може, що той марний, гідкий таляр... Держи собі свого таляра... се мені далеко миліше. Що за дурниця. Будь чемним, будь християнином! Памятай про те, що ти обіцяв. Сповіднай заповіді божі, будь добрий і будь набожний. А він про таляра.

Єгер. Я є квакер, пане пастор, я вже не вірю ні во-що.

Кіттельгавс. Що, квакер, ах не говори-ж бо таке! Поправ ся і покинь непережовані слова! Тут набожні люде, а не поганці як ти. Квакер! на тобі, квакер!

Комісар. Позвольте, пане пастор. (Стає між ним і Єгером). Куче! звяжіть йому руки!

(Дикий рев із на двору: „Єгер! Єгер! Дайте нам сюди Єгера!“)

Драйсігер (трохи переляканий, як і всі присутні, мимохить пішов до вікна). А се знов що таке?

Комісар. О, я розумію: вони хочуть, аби їм випустити отсего опришка. Ні, братчики, не буде по вашому. Порозумів, Куче? До криміналу з ним.

Куче (з посторонком у руці, онимаючи ся). Мельдую покорне, пане комісар, готова бути біда. Там страшенна гурма людей. Самі підпалячі якісь, пане комісар. Там mezi ними Бекер, там і коваль...

Кіттельгавс. Позвольте з ласки своєї, — аби ще більше не дрочити людей, то чи не було би краще, пане комісар, спробувати мирно? Може Єгер обов'яже ся піти добровільно, або так...

Комісар. Куди-ж ви!! Я за все відповідаю! На таке я зовсім не можу згодити ся. Далі, Куче! Без довгих церемоній!

Єгер (складає руки і подає їх зо сьміхом). Міцніше, ще міцніше, з усеї сили. Воно й так не на довго. (Його вяже Куче при помочи товаришів).

Комісар. Ну, далі, марш! (До Драйсігера). Коли боїте ся, то кажіть шістьом фарбярям іти з нами. Вони можуть узяти його в середину. Я поїду на перед, Куче за ними. Хто виступить, того шаблюю.

(Крики з долини: „Кукуріку-у!! Гав, гав, гав!“)

Комісар (грозячи до вікна). Каналії! Я вам закукурікаю і загавкаю. Марш, далі! (Він виходить по переду з витягнуеною шаблюю, инчі йдуть за Єгером).

Єгер (відходячи, кричить). А милостива пані Драйсігериха хоть і як ніс задирас, а про те вона не лиша від нас. Вона не раз і не сто разів подавала мойому батькови за три феники горівки. Швадрон у ліво, марш, ма—рш! (Виходить серед сьміху).

Драйсігер (після павзи, про око спокійно). Як ви думаєте, пане пастор? Засядемо собі хоть тепер до віста? Бачить ся, не буде вже ніякої перешкодн. (Він запалює си-

гаро і сьміє ся уриваним сьміхом, а закуривши, регоче ся голосно). Га, га, га! Тепер мені починає ціла справа видавати ся комічною. Що за опришок! (Знов вибухає негвовим сьміхом). Та воно справді несказано сьмішно. Зразу сварка за столом із кандидатом. Пять мінут опісля він дякує і гайда з дому! Потім отся історія. А тепер на злість заграємо собі вістика.

Кіттельгавс. Ба, коли-ж бо... (Рев із долини). Ба, коли-ж бо... знаєте: ті люде роблять такий страшенний скандал.

Драйсігер. А ми собі по просту ходім у другу комнату. Там нам ніхто не перешкодить.

Кіттельгавс (похитуючи головою). Коби-ж я знав, що таке стало ся тим людам. Я тут мушу згодити ся з кандидатом, по крайній мірі і я думав до недавна, що ткачі то люде покірні, терпеливі та послушні. Чи як вам бачить ся, пане Драйсігер?

Драйсігер. А вже-ж, що були терпеливі та послушні, а вже-ж, що були перше моральні й порядні люде. Та тільки доти, доки гуманники в те не вмінали ся. Від тоді їм раз-у-раз товкмачено, в якій то вони страшенній нужді. Подумайте лише, кільки то тих товариств та комітетів для заради ткацькій нужді! Нарешті ткач повірив, і тепер маєте. Нехай-же тепер прийде хто і знов наверне їх на добрий розум. Тепер вони розходили ся, тепер вони в-одно нарікають. Тепер їм не в лад і се і те. Тепер їм подавай всего опиханого та печеного.

(Раптом многоголосий і чим раз дужчий рев: гурра!)

Кіттельгавс. Значить, уся ота гуманістика на те тільки й здала ся, що з ягнят через ніч поробила справжніх вовків.

Драйсігер. Ах що там! Коли холодно розважити сю справу, пане пастор, то воно може й не зле стало ся. На такі події правительственні круги мабуть звернуть увагу. Чейже там нарешті прийдуть до переконання, що так далі не може йти, що щось треба зробити, а ні, то наш красвний промисл пропаде зовсім до чиста.

Кіттельгавс. Та скажіть лише, від чого сей незвичайний упадок?

Драйсігер. Заграниця загородила ся від нас митами. Там пропали для нас найкращі ринки, а в краю ми те-ж муємо конкурувати на жите або смерть; тут ми без опіки, без найменчої опіки.

Пфайфер (хитаючи ся вбігає задиханий і блідий). Пане Драйсіхер, пане Драйсіхер!

Драйсігер (уже в дверях від сальону, хочачи йти, обертає ся гнівно). Ну, Пфайфер, що-ж там знов таке?

Пфайфер. Н-не н-не... ну вже по всему!

Драйсігер. Та що-ж там таке?

Кіттельгавс. Ви-ж нас лякаєте, кажіть-же бо раз!

Пфайфер (усе ще не свій). На, вже по всему! Н-не, щось таке! н-не, щось вам таке! Начальство... На, буде-ж їм за те, буде!...

Драйсігер. До сто чортів, що там таке отуманило вас? Чи хто шию зломив?

Пфайфер (майже плачучи, зо страху викрикує). Вони визволили Моріца Етера, комісаря побили і нагнали, жандарма побили і нагнали. Пікельгавбу геть з голови... шаблю на двоє... н-не, н-не!

Драйсігер. Пфайфер, ви, бачу, вдуріли.

Кіттельгавс. Се-ж була би революція.

Пфайфер (сідає на крісло, трясє ся всім тілом, плачливо). Пане Драйсіхер, се не жарт! Пане Драйсіхер, се не жарт!

Драйсігер. На, та в такім разі нехай усю ту поліцію...

Пфайфер. Пане Драйсіхер, се не жарт!

Драйсігер. Ах, та студіть-же бо морду, Пфайфер! До сто громів!

Панї Драйсігєрова (з пасторовою в сальону). Ах, се-ж на правду дуже прикро, Вільгельме. Попсують нам увесь гарний вечір. Ну маєш, ну от панї пасторова воліє йти домів.

Кіттельгавс. Люба, ласкава панї Драйсігєрова, воно сьогодні може справді найліпше...

Панї Драйсігєрова. Але-ж Вільгельме, ти-ж нарешті повинен сам узяти ся до них порядно.

Драйсігер. Ану йди ти і скажи їм! Ану йди ти! Ану йди ти! (Стаючи перед пастором, нагло). Чи я-ж тиран? Чи я-ж дерун?

Візник Йоган (уходить). Ласкава пані, я отсе запряг коні. Юрцуня й Карольця пан кандидат уже посадили в карету. Як буде лихо, поїдемо.

Пані Драйсігерова. А то-ж яке би мало бути лихо?

Йоган. Ну, я й сам не знаю. Я тільки так! народу все більше й більше. Аджеж комісаря і жандарма геть нагнали.

Пфайфер. Се не жарт, пане Драйсігер! се не жарт!

Пані Драйсігерова (з побільшеною тривоگو). Та до чого-ж то воно дійде? — Чого хочуть ті люде? — Адже-ж вони не можуть напасти на нас, Йоган?

Йоган. Пані мадам, межі ними деякі як скажені пси.

Пфайфер. Се не жарт, ой не жарт.

Драйсігер. Бодай тобі заціпило, осле! Чи двері позамикані?

Кіттельгавс. Позвольте-ко мені... Позвольте-ко мені... Я маю постанову... Позвольте-ко мені... (До Йогана). Чого-ж домагають ся ті люде?

Йоган (заклопотаний). Певно більшої плати хочуть, дурні здохляки.

Кіттельгавс. Добре, гарно! — Я вийду і сповню свій зобовязок. Я поговорю раз із тими людьми на розум.

Йоган. Пане пастор, пане пастор! Навіть не думайте про се! Тут шкода кожного слова.

Кіттельгавс. Любий пане Драйсігер, іще словечко. Прошу вас дуже: поставте людей за дверима і веліть зараз за мною позамикати.

Пані Кіттельгавсова. Ах, Йосифе, не вже ти справді хочеш?

Кіттельгавс. Хочу. Хочу. Я знаю, що роблю. Не жури ся, Бог мене заступить.

Пані Кіттельгавсова (стискає йому руку, відступає ся і втирає сльози).

Кіттельгавс (тим часом як із долини без перериву доходить глухий гук великої купи людей). Я вчиню ся... Я вчиню ся, що буцім то йду спокійно домів. Побачу я, чи мій духовний уряд... Чи вже нема для мене тільки пошани у сих людей... Вже-ж я побачу... (Він бере капелюх і палицю). Далі-ж, в ім'я Боже! (Відходить в супроводі Драйсігера, Пфайфера і Йогана).

Пані Кіттельгавсова. Люба пані Драйсігєрова, (вона вибухає плачем і обіймає її за шию) коби хоть йому не стало ся яке нещастє!

Пані Драйсігєрова (мов би без тям). Не знаю, пані пасторова, мені якось так... Зовсім не знаю, що зо мною діє ся. Адже-ж се щось таке просто не можливе. Коли воно так... се-ж на те виходить, немов би багатство було гріхом. Прошу я вас, як би се мені сказав був хто, я зовсім не знаю, пані пасторова, я нарешті воїла би була лишити ся в своїм невиднім стані.

Пані Кіттельгавсова. Люба пані Драйсігєрова, у кождім стані доволі розчаровань та грижі.

Пані Драйсігєрова. Ну певно, ну певно, і я-ж так думаю. А те, що у нас більше, як у инчих людей... ну Боже, адже й ми того не накрали. Кождий гріш, кождісїнький фєник набуло ся законною дорогою. Се-ж просто не може бути, аби люде нападали на когось. Хиба-ж мій муж винен, що воно йде зле? (З долини доходить галас великої юрби. Тим часом як обі жінці ще дивлять ся одна на одну блїді й перелякані, влітає Драйсігєр).

Драйсігєр. Роза, накинь що на себе і скачи в карету, я зараз іду за тобою! (Біжить до каси, відмикає її та виїмає відти різні цїнні річи).

Йоган (уходить). Усе готово. Тільки швидко, поки ще задня брама обставлена нашими людьми.

Пані Драйсігєрова (в панїчнім переляку обіймаючи за шию візника). Йогане, найлюбіший, найліпший Йогане! Ратуї нас, над усіх усіх найліпший Йогане! Ратуї моїх хлопців, ах, ах...

Драйсігєр. Та май-же розум! Пусти Йогана.

Йоган. Мадам, мадам! Будьте зовсім спокійні. Наші карі не дадуть ся, їх ніхто не здогонить, а хто не вступить ся, того переїдуть на смерть. (Відходить).

Пані Кіттельгавсова (в безпомічній тривої). Але-ж мій муж? Але-ж... але-ж мій муж? Але-ж, пане Драйсігер, мій муж?

Драйсігер. Пані пасторова, пані пасторова, не бійте ся, він здоров. Тільки заспокійте ся, адже-ж він здоров.

Пані Кіттельгавсова. Йому стало ся якесь нещастє. Ви тільки не кажете, ви тільки не кажете.

Драйсігер. О не журіть ся, пожалують вони того! Я знаю зовсім на певно, чиї то були руки. Таке нечужане, безсоромне зухвальство не мине без карі. Громада, що зневажає свого душпастиря, тьфу до біса! Скажені собаки, тай тільки, екажені бестії, з котрими так і поступить ся. (До пані Драйсігерової, що стоїть мов оглушена). Ну йди-ж бо, руш ся! (Чути як гримаять до головних дверей). Чи ти не чуєш, отся голота з глузду зсунула ся! (Чути бренькіт розбиваних шиб у партері). Ті босяки впали в собачу скаженість. Тут нема що діяти, мусимо тікати.

(Чути гуртовий крик: „Дайте нам завідателя Файфера!“ — „Дайте нам завідателя Файфера!“)

Пані Драйсігєрова. Файфер, Файфер, вони хочуть мати Файфера.

Пфайфер (улітає). Пане Драйсіхєр, уже й коло задньої брами є люде. Передня брама не видержить і три минуті. Коваль Віттіг валить у неї відром як несамовітний. (З долини рев усе голосніший і виразніший: „Сюди нам завідателя Файфера! — Сюди нам завідателя Файфера!“)

Пані Драйсігєрова (тікає, як би хто за нею гонив; за нею пані Кіттельгавсова. Обі відходять).

Пфайфер (наслухає, блідне, і порозумівши крик впадає в божевільну тривогу. Те, що йде далі, він виплакує, вистогнує, вижебрує, виквилює з безтямним поспіхом. При тому він обсипує Драйсігєра дитячими ласками, гладить його по лицю й раменах, цілює по руках і нарешті обчіпає ся за него, мов потопаючий, спляючи і путаючи його тим та не попускаючи ся його). Ах найлюбіший, найкращий, найласкавіщий пане Драйсіхєр, не лишайте мене, я-ж вам усе служив вірно; я й з людьми

усе обходив ся добре. Не міг же я їм дати більшої плати, як була назначена. Не покидайте мене, вони мене обезвічать. Як найдуть мене, то вбють на смерть. Ах Боже небесний, Боже небесний! Моя жінка, мої діти...

Драйсігер (відходить, даремне стараючи ся відірвати ся від Пфайфера). Та пусти-ж мене бодай, чоловіче! Воно-ж якось буде; воно все якось буде. (Відходить, Пфайфер за ним).

(Кілька секунд у комнатах нема нікого. В сальоні бренькотять розбиті вікна. Сильний лускіт розлягає ся по цілій домі: після того гучне: гурра! потім тишина. Минає кілька секунд, опісля чути тихий і оглядний тропіт по сходах на перший поверх, та несміливі, глухі виклики: „в ліву!“ „на гору!“ „пет!“ „поводи! поводи!“ „не шургай бо!“ „помагай дерти!“ „хруп, ось воно пустило!“ „геть відси, ви цівочники!“ „ми йдемо на весіле!“ „йди ти до середини!“ „ба йди ти!“

(В сінних дверях показують ся молоді ткачі й ткацькі дівчата та з разу не зважають ся увійти і старають ся втрутити одно одного. За кілька секунд вони перемагають несміливість: збідовані, худі, по часті слабовиті, обдерті або облатані постаті розсипають ся по комнаті Драйсігера і по сальоні, зразу все цікаво й несміливо обзираючи, потім обмацуючи. Дівчата сїдають на софах, деякі купками стають перед зеркалами і дивують ся на свій власний образ. Дехто лізе на крісла, оглядає образи і знімає їх, а тим часом із подвіря валять усе нові й нові бідолахи).

Перший старий ткач (уходить). Н-не, н-не, та дайте-ж бо ви мені покій! Вони там у долині вже стали навіть нищити річи. Ну, се-ж дуренство! Одно слово, нерозум! Нарешті з сего ще може вийти велике лихо. Хто тут мати-ме розум у голові, не буде того робити. Я буду вважати і не приложу руки до таких злочинів.

(Єгер, Бекер, Віттіг із дерев'яним відром, Бавмерт і кілька молодих і старих ткачів ускакують, мов би гнали за чим, кличучи без ладу захриплими голосами).

Єгер. Де він подів ся?

Бекер. Де є дерун?

Бавмерт. Коли ми можемо їсти траву, то ти жри гнблівки.

Віттії. Як його ймемо, на гиляку з ним!

Перший молодий ткач. Возьмемо його за ноги тай викинемо вікном на двір, на каміне так, аби вже лежав там на віки.

Другий молодий ткач (уходить). Він утік сьвіт за очи.

Всі. Хто втік? Хто втік?

Другий молодий ткач. Драйсіхер.

Бекер. І Файффер?

Голоси. Шукайте Файффера! Шукайте Файффера!

Бавмерт. Цу, цу! Файферцю! На сюди! Ще пару ткачів голодом замори! (Сьміх).

Сгер. А коли нам вирвав ся з рук, оте стерво Драйсіхер, то нехай буде бідний!

Бавмерт. Нехай буде бідний, як горох при дорозі! Нехай буде бідний! (Усі кидають ся до дверей від сальону, аби там усе руйнувати).

Бекер (що біжить на перед, обертає ся і здержує инчих). Чекайте, слухайте мене! Як справимо ся тут, то аж тоді пічнемо на добре. Відси перейдемо до Біляви, до Дітріха, що має механічні ткацькі варстати. Усе лихо від фабрик.

Старий Анзорге (входить сінними дверми. Ступивши кілька кроків, стає, обзирає ся й не вірить, похитує головою, бє ся по чолі і каже) Хто я? Ткач Антін Анзорге. Чи ти вдурів, Анзорге? Се правда, сьвіт мені крутить ся, як кружало. Чого ти тут? Бо так мені хоче ся. А чого-ж тобі тут хоче ся, Анзорге? (Знов бє ся по чолі). Я вдурів! Все мені байдуже. В мене нема глудів. Геть відси, геть відси! Геть відси, ви ворохобники! На бік голови, на бік ноги, на бік руки! Береш ти мою хатку, беру я твою хатку. Гейже! (Ревучи відходить у сальон. Присутні йдуть за ним, гойкаючи і сьміючи ся).

Кінець четвертого акту.

П'ЯТИЙ АКТ.

Особи п'ятого акту.

Бекер.	Його жінка.
Моріц Гер.	Готліб, його син.
Старий Бавмерт.	Люїза, його жінка.
Вітті.	Мілька, їх донька.
Горні.	Шмід, хірург.
Старий Гільзе, ткач.	Молоді й старі ткачі та ткачихи.

Лянген-Білява. — Ткацька комнатка старого Гільзе. Ліворуч віконце, перед ним ткацький вартат, праворуч постіль, до неї припертий стіл. У куті праворуч ніч із запічком. Навколо стола сидять, хто на ослоні, хто на побічницї ліжка, хто на деревлянім стілчику: старий Гільзе, його теж стара, сліпа і майже глуха жінка, його син Готліб і невістка Люїза, при ранішній молитві. Шпугляр із мотовилом стоїть межу столом і ткацьким вартатом. На задимілих сволоках понавішувана усяка стара потріб до пряденя, суканя цівок і ткацтва. Висять довгі мітки. Скрізь по хаті порозкидано всяку посуду. В дуже вузькій, низькій і плоскій хатчині є в задній стіні двері до „дому“. Напроти сих дверей в „домі“ отворені другі двері, крізь котрі видно другу ткацьку комнатку, похожу на першу. Дім вимощений камінем, з пооблуцуваним отинкованем і на пів розломаними деревяними сходами в гору на піддаше. Видно трохи балії на стілчику; найнужденніше шмате, домашні знадоби бідних людей стоять і лежать довкола. Світло паде з лівого боку в усі три хати.

Старий Гільзе (бородатий, грубокостий, та тепер від старости, праці, слабости й клопотів зігнений і похудлий мужчина. Колишній вояк, без одної руки. У него острій ніс, лице мов земля, трясє ся, на нім тільки шкіра, кости й сухі жили і ті запалі, характерні, немов схоровані ткацькі очі. — Піднявши ся з сином і невісткою, він молить ся:) Боженьку любий, ми не годні Тобі надякувати ся, що Ти нас і сю ніч у своїй ласці та доброті — і змилосердив ся єси над нами. Що ми і сю ніч опровадили без нещастя „Боже, Твоя доброта така велика“, а ми бідні, лихі, грішні люде, не варті й того, аби нас розтолочила Твоя нога, такі ми дуже грішні та поцсовані. Але Ти, любий Батьку, зглядаєш ся на нас і приймаєш нас задля Свого дорогого Сина Бога і Спаса нашого Ісуса Христа. „Христова кров і справедливність ось моя краса і сьвяточна одіж“. І хоть нам ноді не стає духу від твоїх ударів, коли вогонь очистний горить та пече та надто дошкудляє, — Ти не суди нас за остро, даруй нам наші провини. Дай нам терпелівність, Отче небесний, аби-смо після сего терпіння доступили Твого вічного щастя, амінь.

Гільзиха (що нахиливши ся слухала з натугою, плаче). Н-не, таточку, ти вже як помолити ся, то аж за серце хапаш.

(Люїза йде до балії, Готліб до супротилежної комнати).

Гільзе. А де-ж дівчина?

Люїза. Пішла до Петершвальду — до Драйсіхера. Вона сночи знов навилла на шпуді кілька мітків.

Гільзе (дуже голосно). На, мамо, тепер я принесу тобі шпудар.

Гільзиха. Ну, принеси, принеси, старий.

Гільзе (кладучи шпудар навперед неї). Бачиш, я би не хотів тебе трудити...

Гільзиха. Н-не... н-не... а що-ж би я робила тільки час!?

Гільзе. Я утру тобі трохи пальці, аби тканє не смальцювало ся — чуєш? (Він утирає їй стиркою руки).

Люїза (від балії). Хиба-ж ми їли смалець!?

Гільзе. А не маємо смальцю, то їмо сухий хліб — а не маємо хліба, їмо картофлю — а не маємо й картофлі, їмо сухі отруби.

Люїза (кривить ся). А не маємо чорної муки, то робимо так як Венілерш онде в долині: дивимо ся, де лупії законав здохлого коня, викопуємо тай живемо скілька тижнів здохлятиною — ось як ми робимо! правда?

Ґотліб (із задньої комнати). Що ти там, сороко, таке мелеш!?

Ґільзе. Диви-ко ся ти. Ти вже починаеш грубіянити! (Іде за варстат і кличе). Помож-ко мені, Ґотлібе, просилити трохи ниток.

Люїза (від балї). Ґотлібе, іди, помози татови.

(Ґотліб приходить. Старий і його син починають важку працю „просилюваня крізь гребінь“: нитки від пряжі просилюють ся крізь очка від гребенів або шохти на варстаті. Тільки що вони почали, в „домі“ появляє ся Горніт).

Горніт (у дверях від комнати), Боже вам помагай!

Ґільзе і син. Дякувать за слово добре, Горніт, най Бог і вам помогає! Ну, скажи-ко ти нам, коли ти властиво спиш? У днину ти торгуєш, у ночі стоїш на варті.

Горніт. Та я-ж ніколи й не сплю!...

Люїза. Здоров був, Горніт!

Ґільзе. Що-ж ти нам скажеш доброго?

Горніт. Гарні новини, пане майстер. Петершвальдці нарешті розвередили ся страшенно тай прогнали з гнізда фабриканта Драйсіхера з усею фамілією.

Люїза (зо слїдами зворушеня). Горніт знову бреше в яєний божий день.

Горніт. Сим разом ні, молодичко! сим разом ні. В мене там у візку гарні фартушечки для дітей. Н-не, н-не, кажу щирю правду. Бігме Боже, що прогнали. Сючи він приїхав до Райхенбаху. На, присяй Богу! Тут його навіть не хотіли задержувати, — бояли ся ткачів, — і він мусів зараз махати далі до Швайніцу.

Ґільзе (Він вибирає обережно нитки з пряжі та наближує їх до гребеня, крізь очко котрого син із другого боку пропихає гачок, аби просилити нитку). Ну, годі-ж тобі говорити таке, Горніт!

Горніт. Аби мені осьде всі кости потрощило! Н-не, н-не, се-ж незабаром знати-ме і найменча дитина.

Гільзе. Ну, скажи-ко ти мені, чи я осьде вдурів, чи ти?

Горніт. Ну, от тобі й на! Те, що я розказав, така щира правда, як амінь у церкві; я й не казав би нічо, якби не був при тім, але-ж я сам бачив. На власні очі, оттак як тебе осьде бачу, Готлібе. Знищили вам фабриканський дім від пивниці аж до даху. Крізь вікна з поду кидали порцеляну — все через дах на землю. Кілько то сот штук одного бархану лежить у потоці?! Воду загатило, вір мені, геть виступила з берегів, а вода геть уся сірчасто-синя від індіа, що понасипали з вікон. Аж заковпотило синіми порохами. Н-не, н-не, зодили там страшенно. Або в домі... у фарбарні... у шпихлірах...! Поломили вам сходи, цовиривали тертиці — потрощили зеркала — софи, крісла, усе вам порозривали та поноролі, позяли та пороскидали — потолочили та порубали — н-не, розторощили! — вір мені, гірше як на війні.

Гільзе. І то мали би бути тутешні ткачі!? (Похитує поволи головою і не вірить. Коло дверей зібрали ся цікаві мешканці дому).

Горніт. Ну, а хто-ж би? Я-ж міг би всіх назвати по імя. Я проводив по домі пана ляндрата. То я говорив з богатьома. Вони були такі-ж чемні, як усе. Вони робили своє з-легонька, але докладно. Ляндрат говорив із богатьома. Вони були покірні, як звичайно. Але не дали ся спинити. Порубали вам і найкращі меблі, так як би їм за те заплачено.

Гільзе. І ти опроваджував ляндрата по домі?

Горніт. Ну що-ж, адже мені нічого бояти ся. Мене-ж люде знають, як лихий гріш. Я нікому нічо не винен. Я добрий з усіма. Як Горніт моє імя, так правда те, що я пройшов. І, вірте мені на слово: — я був порядно зворушений — тай ляндратови, я-ж бачив по нім — і його добре за серце стисло. А чому? Не чути було ані словечка, так усе йшло немовно. Аж съвяточно якось чоловікови в душі робило ся, коли ті бідні голодомори таки нарешті донали ся своєї пімсти — отут.

Люїза (не видержала зі зворушеня, вся тремтить, утирає очі фаргушком). Так їм треба, так мусить бути!

Голоси мешканців дому. „І тут не мало дерунів“. „От онде по тім боці сидить один“. „У него в стайні чотири коні і шість карет, а за те його ткачі вмирають з голоду“.

Гільзе (все ще не вірячи). Як же воно могло стати ся?

Горніі. Та хто то тепер знає?! Хто то може знати? Один каже сяк, другий так.

Гільзе. Що-ж вони кажуть?

Горніі. На, най Пан Біг заступить від такого, Драйсігер мав сказати: таже ткачі можуть пасти траву, коли голодні. Що було далі, не знаю.

(Зворушене серед мешканців дому, що розказують се далі одно одному з ознаками обурення).

Гільзе. Ну, слухай же, Горніі. Про мене ти можеш мені сказати: Батьку Гільзе, завтра ти мусиш умерти. Се може бути, сказав би я, — чому-ж би ні? — Ти можеш мені сказати: Батьку Гільзе, завтра відвідає тебе пруський король. — Але, аби ткачі, люде такі як я і мій син, та задумали щось таке, — преніколи! Ніколи й ніяк не повірю я сему.

Мілька (семилітня, гарна дівчина, з довгим, розпущеним руським волоссям, з кошиком на рупі, всакує. Показуючи мамі срібну столову ложку). Мамунцю, мамунцю! а дивіть ся, що я маю! Купіть мені за те суконьку.

Люїза. А ти чого так швидко женеш, дівча? (З чим раз більшим зворушенням та увагою). І що се ти приносиш? Ти-ж уся задихана. А клубки таки ще в кошику. Що-ж воно таке, дівча?

Гільзе. Дитино, відки ти взяла ложку?

Люїза. Та може найшла.

Горніі. Така ложка варта добрі два, три талари.

Гільзе (несамовито). Вон із тим, дівча, вон! Зараз мені вон! А йдеш ти мені зараз, чи маю взяти ціпок? І ложку занеси, відки її взяла. Вон! Хочеш нас усіх поробити злодіями, га? Небого, я з тебе зараз вижену злодійську жилку! (шукає, чим би вдарити).

Мілька (ханаючи ся мами за спідницю, плаче). Дідику, не бийте мене — ми — н — найшли — найшли. Ді — ді... ти — усі — м...ають — такі — ложки.

Люїза (серед тривоги й напруги вибухає). Ну, видите-ж, що найшла. А де-ж ти найшла?

Мілька (хлипаючи). У Петерш — вальді ми — н...найшли, перед домом — Драйсіхера.

Гільзе. Ну, ось нам і гарна новина. Ну, махай-же, бо зараз тобі поможу.

Гільзиха. Та що тут таке?

Горніт. Послухай-ко ти мене, батьку Гільзе. Скажи Готлібови най збере ся, та най возьме ложку і занесе до уряду.

Гільзе. Готлібе, угортай ся!

Готліб (уже одягаючи ся, живо). Піду до канцелярії тай скажу: не майте за зле, таже то ще дитина, що вона розуміє? Ось вам ложка. Цить-же, дитинко!

(Мати бере заплакану дитину в сусідню комнату і запирає за нею двері, а сама вертає ся).

Горніт. Така ложка варта вам добрі три талари.

Готліб. Люїзо, дай-ко хустинку, аби не поваляти. Н-не, н-не, така, така вам дорога річ. (Йому стають сльози в очах, коли завиває ложку).

Люїза. Як би ми її мали, могли-бисмо жити скілька неділь.

Гільзе. Іди, іди, забирай ся! Забирай ся мені як найшвидче! Хто таке чув! Іще нам того не стає. Іди, най нам і дух не пахне сеї дідьчої ложки!

(Готліб відходить із ложкою).

Горніт. На ну, треба й мені забирати ся. (Він іде, балакає в домі ще кілька секунд, опісля відходить).

Хірург Шмід (живий, круглий чоловічок із червоним від вина, хитрим лицем, уходить у дім). Добрий день вам, люде! На, отсе ми гарні історії. Чекайте ви! (Грозючи пальцем). Буде вам тут, буде. (У дверях від комнаты, не входячи). Добрий день, батьку Гільзе! (До одної жінки в домі). Ну, матусю, як там гостець? Ліпше, що? На, видите. Батьку Гільзе,

мушу я раз і до вас зайти, та подивити ся як там коло вас. Там до біса, а що-ж вашій старій?

Люїза. Пане доктор, очі їй висохли, не бачить нічогоїнько.

Шмід. То від порохів та від роботи при сьвітлі. Ну, скажіть-ко ви мені, можете ви що тут уторопати? Увесь Петершвальдав машерує сюди. Сідаю вам нині рано на візок, ані мені в гадці що злого. Коли чую, самі чудеса. Що-ж се, до сто чортів, ускочило в людей, Гільзе? Лютують ти як тічня вовків. Роблять революцію, повстане; не слухають, нищать і грабують... Мілько! де-ж Мілька? (Мільку, ще червону від плачу, впихає мати). На, Мілько, посягни-ко ти мені осьде в кешені від сурдута. (Мілька робить се). Волоські горіхи твої. Ну, ну, не всі на раз! От ще хват дівчина! Вперед засьпівай! „Лисенчко маси“... ну? „Лисичко маси... гуску“... Чекай-ко ти, буде тобі, що ти наробила! Ти-ж назвала воробців на поповім плоті бадильними цьвіркунами. Вони донесли се дякови. Чи чув хто таке? Ну, ну, коло пятацять сот людей зворохобило ся. (З далека чути дзвони). Чи чуєте: — то в Райхенбаху дзвонять на івалт. Пятацять сот людей. Чистий кінець сьвіта. Страхіте!

Гільзе. Чи справді вони йдуть сюди до Біляви?

Шмід. Ну вже-ж, ну вжеж, я-ж проїзджав проміж них. Крізь усю юрбу. Так і свербіло мене злізти та зараз дати кождому по порошокви. Біжить вам одно за одним, як сіре лихо та заводить сьпіванку, що аж бебехи в христянині обертає, аж душити починає в горлі. Мій Фридріх на кізді розхлипав ся як стара баба. Ми як тільки проїхали, то зараз мусіли калатнути по добрій порції гіркої. Не хотів би я бути фабрикантом, хоть би й зараз міг їздити на іумових колесах. (З далека чути сьпіви). Послухайте-ж! Так якби киятами бив по старім, розбитім бляшанім горшку. Дітоньки, не мине й пять мінут, і будемо їх мати тут. Бувайте здорові, люде. Не робіть дурниць. Військо йде зараз їм на перестріт. Майте розум. Петершвальдці одуріли. (Голос дзвонів уже близько). Боже, ну ось починають дзвонити і наші дзвони, то й мусять люде зовсім одуріти. (Відходить на поверх).

Готліб (приходить знов. Іще в „домі“, задиханий). Я бачив їх, я бачив їх. (До одної жінки в „домі“). Вони осьде, титко, вони осьде! (У дверях). Вони осьде, тату, вони осьде. В руках у них тички, іралі та мотики. Вони вже стоять коло горішнього Дітріха і репетують. Їм, бачу, виплачують гроші. Ой-ой, що то ще тут буде? Аж глянути страшно. Тільки людей, н-не тільки вам людей! Вони як розмахнуть ся — гей, то-тож буде трюскоту, гей, то-тож буде трюскоту! і канут нашим фабрикантам.

Гільзе. Чого-ж ти так біг? Ти будеш гонити доти, доки знов не дістанеш давну слабість, доки знов не ляжеш горілиць і будеш кидати ся.

Готліб (на половину весело зворушений). Ну, я-ж мусів бігти, бо були би мене задержали. Вони-ж уже й ревіли всі: аби й я з ними тяг. Там був і дядько Бавмерт. Він кавав мені, зароби-ко ти, каже, й собі пятака, адже й ти бідуєш та голодуєш. Він кавав навіть, скажи своєму батькови... Се-б то вам, тату, маю сказати, аби-сте йшли та помогли відплатити ся фабрикантам за здирство. (Страстно). Тепер, каже, настає инчий час. Тепер буде зовсім не те з нами ткачами. Просять, аби-смо всі ішли та помогли те зробити. Тепер, каже, ми всі, мати мемо по півфунтика м'яса що неділі, а в усі велккі сьвята кров'яну кишку з капустою. Тоді, каже, ми всі виглядатимемо зовсім не так.

Гільзе (з придавленим обуренєм). І се має бути твій хрещений батько?! І каже тобі приставати до такої грішної справи?! Не мішай-ко ся ти в такі річі, Готлібе. Тут чортівська рука. Їх робота — диявольська справа.

Люїза (переможена страстним зворушенєм, завзято). Еге-ж, еге-ж, Готлібе, ти забий ся на піч за комин, возьми в руку полонник і на коліна повен полумисок маслянки, вбери на себе спідницю і говори молитви, то се буде батькови в смак. — І ти хочеш бути мужчиною?

(Сьміх людей у „домі“).

Гільзе (дрожучи від придушеної лютости). А ти хочеш бути справедливою жінкою, га? Отже скажу ти раз щипру правду в очі. Ти хочеш бути мамою, і такі осьде теревені

розводиш. Ти хочеш учити дівчину, і підбиваєш чоловіка на злочини та розбійства.

Люїза (люто). Тьфу на вашу паламарщину... від неї ще не стала сита і мала дитина. Через неї вони всі четверо лежали в плюгавстві, та в лахмітю. Від неї ще не висхла ні однієї педенчина. Я хочу бути мамою, розумієте! і через те, розумієте, бажаю фабрикантам некоеї смоли і пошести в їх пащеки. Я власне є мати. — Чи погодував мені хто мого хробачка?! Я більше плакала як віддихала, від коли отаке маціцьке прийшло на світ, аж поки смерть не змілосердила ся над ним. А ви дідька там журили ся ним. Ви молили ся та співали, а я, бувало, ноги собі сходжую до крові за одним-однісіньким горнятком маслянки. Кілько сот ночей я насушила собі голову над тим, як би то таку дитинку хоть раз одніський обнести навколо цвинтаря. Що завинила така дитинка, га? а мусіла так нужденно вмирати — а там у Дітріха дітей у вині купають а молоком умивають. Н-не, н-не! Як тільки тут зачне ся — то й десятеро коней мене не здержить. І кажу вам осьде: як тільки вони стануть розбивати Дітріхові будинки — я буду до того перша — і крий того Боже, хто би мене здержував. — Мені вже аж надто, от що!

Гільзе. Ти вже зовсім пропаща, тобі вже нічо не pomoже.

Люїза (сказено). Вам нічо не pomoже. Ви мякушки! Шмати, не чоловіки. Плювачки, що тільки харкнути в них! Розмазні, що втікають від діточих тарахкавок. Раби, що тричі скажуть „дякую красенько“, коли їм двацять пять буків усиплють. Вам так випорожнено жили, що не можете навіть почервоніти. Треба би взяти пугу і нагнати вам відваги в ваші гнилі кости. (Швидко відходить).

(Хвиля заклопотана).

Гільзиха. Що таке Люїзці, тату?

Гільзе. Та нічо, мамунцю. Що-ж би мало бути?!

Гільзиха. Скажи-ко ти мені, тату, чи то мені тільки причуває ся, чи справді дзвонять?

Гільзе. Певно когось ховають, мамо.

Гільзиха. А мені як нема, так нема кінця. Чому то я раз не вмираю, чоловіче?

(Павза).

Гільзе (перестає робити, піднімає ся, урочисто). Готлібе. — Твоя жінка наговорила нам Бог зна що. Готлібе, глянь ось тут! (Він відкриває груди). Ось тут була куля, як наперсток. А де я втеряв руку, се знає король. Чейже ми її не відгризли миши. (Він походить). Твої жінки ще й на сьвітї не було, а я вже проливав свою кров квартами за рідний край. Най же собі ляпає, кілько хоче. — Я знаю своє. Мені воно байдуже. — Бояти ся? Я — бояти ся? Чого-ж бояти ся, скажи ти мені раз. Кількох вояків, що може йдуть за повстанцями? Ова! Коби лиш тільки всего! Се було би ще пів бідн-лиха. Н-не, н-не, в мене хоть хребет уже трохи порохнавий, — але-ж як на те піде, то в мене кости як слонева кість. Вже-ж я не вступлю ся кільком драгтивим багнетам. — Ну, а як би й на смерть!? О, з дорогої душі, з дорогої душі я рад би припочити. На те мене й просити довго не треба. Краще нині як завтра. Н-не, н-не. І як би-ж то так! бо що-ж тут християнин покидає? Чейже-ж нам не плакати за отою старою халабудою? Сю купку нужди та здирства, що звуть житєм, можна сьміливо покинути. — Але-ж потому, Готлібе! потому прийде щось — а як ще й те запропастимо, то аж тоді буде всему конець.

Готліб. Та хто то знає, що буде, як чоловік умре? Того ніхто не бачив.

Гільзе. Я тобі кажу, Готлібе! не сумнівай ся в однім-однісїнькім, що нам бідним ще лишило ся. За що-ж би я осьде сидів та мордував ся, перебираючи підніжками поверх сорок років? — Та дивив ся супокійно, як он той живе в гордоцах та роскошах — та робить золото з мого голоду та жури? За що, кажу? Бо в мене є надія. У мене є щось у сій тяжкій нужді. (Показуючи крізь вікно). Твоє тут — моє там на тім сьвітї: ось що було в мене на думці. І нехай мене осьде четвертують — я свого певний. Нам те обіцяно. Настане суд: але не ми є судії, а: моя є пімста, каже Господь, Бог наш.

Голос (крізь вікно). Ткачі сюди!

Гільзе. Про мене — робіть собі, що хочете. (Лізе за варстат). Мене ви мусите лишити тут.

Готліб (після короткої боротьби). Я піду до роботи. Най буде, що хоче. (Відходить. Чути ткацьку співанку, що співвають сотки голосів зовсім близько: вона видає ся як глуха, монотонна жалоба).

Голоси мешканців дому (в „домі“). „Господи, Господи! ось вони йдуть як мурашки“. — „І відки тільки ткачів набрало ся?“ — „Не пхай-ко ся, бо і я хочу щось бачити“. — „Адїть, адїть, що за довга лава на передї“. — „Ах! ах! а тепер вони йдуть збитою гурмою!“

Горніі (приходить межі людей у „домі“). Правда, то вам раз театр? Щось таке видно не що днини. Ідїть-же й ви до горішнього Дітріха. Там такого наробили, що є що видїти. Нема вже анї дому, анї фабрики — анї пивниці з вином, анї нічогієїнько. Флянки вам випивають... і так вам кваплять ся, що навіть не відкорковують. Раз, два, три, і шийки відбиті. А рот розкалічить — бай-дуже! Деякі бігають і кров з них цюркотить як із свиней. А тепер вони возьмуть на гоцки ще й тутешнього Дітріха.

(Маси перестали співати).

Голоси мешканців дому. Та вони зовсім не подобають на таких лихих.

Горніі. Ну, дайте покій! чекайте! аж тепер вони міркують, що й як. Адїть, як обзирають палату з усіх боків. Видите он того малого грубого чоловіка — з путнею в руках. То коваль із Петершвальду, дуже лепський чоловічина. Він вам розвалює найгрубші двері, як прецді на яйцях — вірте менї. Він вам як возьме фабриканта в свої руки — ого, пропав!

Голоси мешканців дому. „Щось тріснуло!“ „То камінь полетїв у вікно!“ „Ну, тепер вам старий Дітріх у страху“. „Адїть, він вивішує табличку“. „Табличку?“ „Що-ж там стоїть написано?“ „А ти-ж не вмїєш читати?“ „А що-ж би я був за один, як бим не вмів читати?“ „На, то читай-же!“ „Ви — всі — будете — вдо — волені, Ви — всі — будете — вдо — волені“.

Горніт. Се міг собі сховати на потому. Се йому й оттілько не поможе. У нашого брата своє на думці. Тут на фабрику напосіли ся. Хочуть звести зо світа механічні варстати. Адже-ж се вони нищать ткача : се бачить і сліпий. Н-не, н-не! тепер розходили ся християне. Їх не нарозумить ніякий ляндрат і ніякий комісар — а табличка тим менче. Хто бачив, як вони господарують, той знає, до чого воно йде.

Голоси мешканців дому. „Люде добрі, люде добрі, адіть, кілько тут народу!“ — „Чого-ж їм?“ — (швидко) „Адже-ж вони вже на мості!?“ — (тривожно) „Вони, бачу, йдуть на малий бік?“ (серед найбільшого зачудованя і тривоги) „Вони йдуть ид нам, вони йдуть ид нам“. „Вони вигонять ткачів із домів“.

(Усі тікають, „дім“ лишає ся пустий. Товна повстанців, повалених, запарошених, з лицами почервонілими від горівки й натуги, диких, заспаних, обдертих глотить ся з покликом : „Ткачі до нас!“ у „дім“ і розбігає ся по комнатах. У комнату старого Гільзе входить Бекер і деякі молоді ткачі, узброєні палицями та жердками. Пізнавши старого Гільзе, вони з'уважають ся, з легка охолоджені).

Бекер. Батьку Гільзе, досить вам стукати. Нехай собі давить сідавку, хто хоче. Ви вже не потребуєте робити ані раз. Ми за те постараємо ся.

Перший молодий ткач. І ані разу не ляжете спати голодні.

Другий молодий ткач. Ткач мусить знов мати дах над головою і сорочку на тілі.

Гільзе. Куди-ж се вас чорт несе із жердками та сокирами?

Бекер. Ми їх поломимо на Дітріховім хребті.

Другий молодий ткач. Ми їх розпечемо і засадимо фабрикантови в пащеку. Аби й вони раз зазнали, як палить голод.

Третій молодий ткач. Ходіть-же з нами, батьку Гільзе! ми не пардонуємо.

Другий молодий ткач. Адже й над нами ніхто не милосердив ся. Ані Бог, ані чоловік. Тепер ми робимо собі право самі.

Старий Бавмерт (уходить, трохи спотикає ся, із за-
різаним когуюм під пахою. Він протягає руки) Браат—чнки—
адже-ж ми всі брати! Ходіть до мого серця, брати! (Сьміх).

Гільзе. Се ти так виглядаєш, Вільгельме!?

Бавмерт. Іуставе, то ти!?! Іуставе, бідний голодо-
море, ходи до мого серця. (Чуло).

Гільзе (бурчить). Дай мені покій.

Бавмерт. Іуставе, ось воно як. Християнин мусить
мати щастє. Іуставе, позирни-ко ти на мене. Як я ви-
глядаю? Християнин мусить мати щастє! Чи не виглядаю
я як який граф? (Бючи ся по череві). Ану, вгадай, що тут
у череві? Панська їда в череві. Християнин мусить мати
щастє, то дістане шлямпанського і заячу печеню. — Слу-
хайте, що я вам скажу: ми дуже промахнули ся: треба ха-
пати, що є.

Усі (однй навперед одного). Треба хапати, гурра!

Бавмерт. Ковтнеш раз смачненьке, почувеш себе
інакше. Ух—хаха, дістає ся вам таку силу, таку силенну
силу, як у бремського бика. Тоді християнинови пре з тіла
така сила, що й не бачиш, куди бєш. Та ще й скажена
веселість!

Єгер (у дверях, узброний старою кавалерийською шаблею).
Ми зробили кілька славних нападів.

Бекер. Ми вже дуже добре порозуміли справу. Раз,
два, три, і ми вже в домах. А вже тут аж горить. Аж
хрустить і дροжить. Аж іскри сиплють ся, як у кузнї
з горнила.

Перший молодий ткач. Треба би вже раз і чер-
воного когута пустити.

Другий молодий ткач. Підемо на Райхенбах та
попідпалюємо богачам дома над головами.

Єгер. Се би для них ще й лїпше було. Адже-ж тоді
вони дістали би купу грошей із секурації. (Сьміх).

Бекер. Відси ми підемо на Фрайбург, до Тромтрів.

Єгер. Треба би раз і урядників узати на гоцки.
Я читав, що все нещастє від бюрократів.

Другий молодий ткач. Незабаром ми підемо на
Вроцлав. Адже-ж до нас чим раз більше збігають ся.

Бавмерт (до Гільзе). Ну, напий-же ся раз, Іуставе!

Гільзе. Я ніколи не пю горівки.

Бавмерт. То було в старім законі, а ми-ж тепер у новім законі, Іуставе!

Перший молодий ткач. Не що днини празник. (Сьміх).

Гільзе (ветерпляче). Ах, пекольники, чою вам треба від мене!

Бавмерт (трохи наляканий, дуже приязно). Ну, та ви-диш осьде, я хотів принести тобі когутика. Звари з него юшку для старої.

Гільзе (зворушений, на пів приязно). О, йди та скажи се старій.

Гільзиха (слухала з напругою, приложивши руку до уха, та ось вона відпекує ся обома руками). А дайте-ж ви мені покій! Не хочю я юшки з когута.

Гільзе. Добре маш, мамо. І я ні. А такої то й зовсім ні. А тобі, Бавмерте! тобі я скажу слово. Коли старі ляпають як малі діти, то чорт аж на голові танцює з радости. Отже знайте! Знайте всі: межі мною і вами нема нічогісінько спільного. Ви тут не за моїм дозволом. По правді і справедливости вам тут нічого робити.

Голос. Хто не з нами, той проти нас.

Єгер (грубо грозячи). Ти надто не горойж ся. Чи чуєш, старій, ми не злодії.

Голос. Ми голодні, тай годі.

Перший молодий ткач. Ми хочемо жити, тай годі. То тому ми й перетяли посторонок, що-смо на нїм висїли.

Єгер. І се було зовсім справедливо! (Грозячи старому кулаком перед самим лицем). Як ми ще пснеш слово. То так та осьде замалюю — в саму піку.

Бекер. Дайте покій, дайте покій, лиш ти старого чоловіка. — Батьку Гільзе! ми ось як думаємо тепер: радше вмерти, як на-ново починати отак жити.

Гільзе. Чи я-ж не жив поверх шістьдесять років?

Бекер. Се все одно, все-ж таки мусить бути инакше.

Гільзе. Ніколишньої днини.

Бекер. Ми що не дістанемо по добру, то возьемо силою.

Гільзе. Силою? (Сьміє ся). Ну, то кажіть же ся зараз поховати, як осьде стоїте. Вони вам покажуть, де сила! Зараз побачите. Чекай, небоже!

Єгер. Що, може військо? І ми були вояками. З кількома компаніями ми ще впораємо ся.

Гільзе. Язиками, то певно. А хоть би й так: дві ви проженете, а надійде знов десять.

Голоси (крізь вікно). Військо йде. Стережіть ся!

(Загальне, раптове онімінє. Хвильку чути слабо трубки та бубни. Серед тишини прориває ся короткий, мимовільний оклик: „Блиск і гук! А я в ноги!“ (Загальний сьміх).

Бекер. Хто тут говорить про втеку? Хто то був?

Єгер. Хто тут боїть ся кількох дрантивих пікельгавб? Я буду вами комендерувати. Я був на коміснюку. Я знаю сю ошуку.

Гільзе. Чим же ти будеш стріляти? Хіба буками, га?

Перший молодий ткач. Дай покій старому волеви, у него не всі дома в горішній хатчині.

Другий молодий ткач. Він уже трохи збіганий.

Ґотліб (прийшов непримітно межі повстанців, хапає бесідника). Що ти так дуже вцепив ся старого чоловіка?

Перший молодий ткач. Дай мені покій, я-ж не сказав нічо злого.

Гільзе (вступаючи ся). О лишн ти його, най собі меле. Не сіпай ся, Ґотлібе. Переконає ся він досить швидко, хто нині вдурів, чи я чи він.

Бекер. Ідеш ти з нами, Ґотлібе?

Гільзе. Сего він не зробить.

Люїза (входить у „дім“, кличе до середини). О не забавляйте-ж бо ся. Не тратьте часу з такими молитвословниками. Ходіть на пляц! На пляц ходіть, кажу. Дядьку Бавмерте, ходіть-же бо як найшвидче. Майор говорить

із людьми з коня. Каже, аби розходили ся домів. Як ви швидко не прийдете, ми програли.

Єгер (відходячи). У тебе дуже хоробрий чоловік.

Люїза. Хиба в мене є чоловік? У мене нема чоловіка!

(В „домі“ дехто сьпіває)

Був раз маленький чоловік

Гей, гей га!

Та мав велику жінку

Гей дідель дідель дім дім дім гей рассааа!

Старий Віттіґ (зійшов із поверха, з путнею в руках, і хоче виходити на двір, але стає на хвильку в „домі“). Вали! Далі! Хто не хоче бути сучим сином, гурра! (Вибігає. Група, в ній Люїза і Єгер, іде за ним, із криком „Гурра“).

Бекер. Будьте здорові, батьку Гільзе, ми ще побачимо ся. (Хоче відходити).

Гільзе. Тяжко, бачу. Я вже не буду жити пять років. А ти швидче не вийдеш.

Бекер (зачудований, стає). А то відки, батьку Гільзе?

Гільзе. А з креміналу, відки-ж би?

Бекер (дико розсьміявши ся). Сего мені давно подавай. Там бодай є доволі хліба, батьку Гільзе! (Відходить).

Бавмерт (запав був у тупу задуму, скорчивши ся на стільчику; тепер устає). То правда, Іуставе, я троха випив, се так. А про те мені досить ясно осьде — в голові. Ти думаєш про справу по своему, я по своему. Я кажу: Бекер має рацію, що все одно, хоть би дійшло і до кайданів та посторонків. У креміналі все таки ліпше, як дома. Там чоловік має все; там чоловік не потребує бідувати. Чи-ж то я з доброго дива пішов на се? Та поміркуй-же ти, Іуставе; адже християнин муєть хоть раз одніський трошечки відітхнути. (Йде поволи до дверей). Будь здоров, Іуставе. А як що до чого, помоди ся за мене, чуєш! (Відходить).

(На сцені нема з повстанців нікого. Поволи „дім“ знов наповняє ся цікавими мешканцями. Старий Гільзе порасє ся коло пражі. Готліб витяг із за печи сокиру і несьвідомо пробує вістре.

Оба, старий і Готліб, німо зворушені. З надвору доходить шум і клекіт великої юрби людей).

Гільзіха. Ну скажи-ко ти мені, чоловіче — підлога так дροжить — що се воно таке? Що тут має бути? (Павза).

Гільзе. Готлібе!

Готліб. Чого вам?

Гільзе. Лиши-ко ти сокиру.

Готліб. А хто-ж наколе дров? (Припірає сокиру коло печі. — Павза).

Гільзіха. Готлібе, послухай-ко ти, що тобі каже тато.

Голос (перед вікном співуючи)

Сиди дома, ти малий,

Гей, гей га!

Мети хату, миски мий

Гей дідель, дім, дім. (Проходить).

Готліб (схоплює ся, до вікна з затисненим кулаком). Падлюко, не дрочи мене!

(Торохкають вистріли).

Гільзіха (налякала ся). О Сусе Христе, що се там гримить, чи що?

Гільзе (вимохить складає руки). Ну, Боженку небесний! Заступи Ти бідних ткачів, заступи моїх бідних братів! (Настає коротка тишина).

Гільзе (сам про себе, потрясений). Тепер тече кров.

Готліб (схопив ся на вистріл і хапає сокиру ніцно в руки, змінив ся на лиці, ледви пануючи над собою, від глибокого, внутрішнього зворушення). Ну, чи ще й тепер сидіти тихо?

Дівчина (з „дому“ кличучи в козпату). Батьку Гільзе, батьку Гільзе, вступіть ся від вікна. У нас на верху влетіла вікном куля. (Щезає).

Мілька (пхає у вікно усьміхнену головку). Дідику, дідику, вони стріляли з рушниць. Кілька людей упало, один усе крутить ся отак колесом, колесом, другий задигав як

воробчик, коли йому скрутити головку. Ах, ах, і тільки крові набризкало! (Щезає).

Ткачиха. Кількох убили на смерть.

Старий ткач (у „домі“). Адіть, адіть, тепер вони кидають ся на військо.

Другий ткач (без гяма). Н-не, а подивіть-ко ся ви лише на жінки, подивіть ся лише на жінки! Як вони спідниці підносять! Як вони плюють на військо!

Ткачиха (кликає до середини). Їотлібе, а подиви-ко ся ти на свою жінку, у неї більше відваги як у тебе, вона скаже поперед баїнети, так як би танцювала.

(Чотири мужчини несуть раненого через дім. Тишина. Чути виразно голос). Се Ульбріх Вебер.

Голос (після кількох секунд онять). Сей уже не сяде до роботи, куля відбила ся від стіни і вскочила йому в вухо. (Чути кроки мужчин, що йдуть у гору по дерев'яних сходах. На дворі раптож) Гурра, гурра!

Голоси в „домі“. „Відки-ж вони набрали каміня?“ „А з дороги“. „Ну, буде-ж тепер, буде!“ „Адіть, ось вам і вояки“. „Тепер летить каміне, як град!“

(На дворі тривожний вереск і рев. З тривожним криком хтось затріснув сінні двері).

Голоси в „домі“. „Вони знов набивають“. „Вони зараз знов вистрілять“. „Батьку Гільзе, вступіть ся від вікна“.

Їотліб (хапає за сокиру). Що, що, що! Чи ми скажені собаки!? Чи маємо жерти порох та олово, намісь хліба? (З сокирою в руках хвильку онимаючи ся, до старого). Мають мені застрілити жінку? Не сьміє сего бути! (Вилітаючи). Вважайте-ж, я йду тепер! (Відходить).

Гільзе. Їотлібе, Їотлібе!

Гільзиха. Куди-ж пішов Їотліб?

Гільзе. До чорта пішов.

Голос із „дому“. Вступіть ся від окна, батьку Гільзе!

Гільзе. Я ні! Хоть би-сте всі подуріли зовсім! (До Гільзихи в ростучім охваті). Тут мене посадив мій не-

бесний Батько. Правда, мамо? Тут ми будемо сидіти та робити, що-смо повинні, хоть би мав згоріти увесь євніг. (Починає робити на варстаті).

(Знов торохнули вистріли. На смерть уцілений старий Гільєє піднімає ся високо і паде стрімголов на варстат. Заразом роздають ся сильніші крики гурра. З криком гурра вибігають на двір і ті люде, що доси стояли в сінях. Стара жінка каже кілька рази питаючи). „Тату, тату, що-ж се тобі?“ (Безперестанні крики гурра роздають ся все далі й далі. Раптом убігає в коштату задихана Мілька).

Мілька. Дідуся, дідуся, вони прогонять воєків у село, вони звалили Дітріхів дім, вони роблять так, як по тім боці, у Драйсіхера. Дідуся!?! (Дитина лякає ся, стає уважна, кладе палець у рот і осторожно підходить до вмерлого). Дідуся!?!

Гільзіха. Та промов-же бо, чоловіче, хоть словечко! а то дячно стає страх...

К І Н Е Ц Ь.

Ткацька пісня співває ся на голос:

„Es liegt ein Schloss in Oesterreich“.

Повний реєстр осіб.

Драйсігер, фабрикант бар-
хану.

Пані Драйсігерова.

Пфайфер, завідатель

Найман, каснер

Ученик

Візник Йоган

Дівчина

Вайнгольд, домашній учи-
тель Драйсігерових синів.

Пастор Кіттельгаве.

Пасторова Кіттельгав-
сова.

Гайде, комісар поліції.

Куче, жандарм.

Вельцель, шинкар.

Вельцелиха.

Анна Вельцелівна.

Віганд, столяр.

Подорожний.

Господар.

Лісничий.

Шмід, хірург.

Горніт, шматяр.

Старий Віттіт, майстер ко-
вальський.

Ткачі.

Бекер.

Моріц Бгер.

Старий Бавмерт.

Бавмертixa.

Берта

Емма

Бавмертівни.

Фріц, Еммин син (чотиро-
літній).

Август Бавмерт.

Старий Анзорге.

Генрихова.

Старий Гільзе.

Гільзиха.

Готліб Гільзе.

Люїза, Готлібова жінка.

Мілька, їх донька (шести-
літня).

Райман, ткач.

Гайбер, ткач.

Ткачиха.

Велика сила молодих і старих
ткачів і ткачих.

*Події отсего твору відбуваються в сорокових роках у Кам-
баху в Совиних Горах, та в Петерсвалдаві й Лянген-Белляві під
Совиними Горами в Пруськiм Шлезьку.*

ГЕРГАРТ ГАУПТМАН

І ЄГО ТВОРИ.

Подаючи нашій громаді переклад знаменитої драми молодого німецького писателя Гауптмана „Ткачі“, ми подаємо тут єго коротенький житєпис і характеристику єго дотеперішньої літературної діяльности, користуючи ся задля сєго сьвіжо виданою книжкою єго друга Павла Шлентера.*)

Гергарт Гауптман уродив ся 15 падолиста 1862 р. в купелевім місточку Обєрзальцбрун у пруській Шлезії. Єго батько Роберт Гауптман мав там першорядний готель „Zur preussischen Krone“, набутий ще єго батьком. Роберт, оженивши ся з дочкою купелевого інспектора Штрелєра, власною працею, розумієм діла і ввічливістю супроти гостей значно збільшив батьківське надбанє, розширив свій готель, куди на купелевий сезон збирала ся особливо польська шляхта з близького „Королівства.“

Робертів батько походив із бідної ткацької сїм'ї у шлезьких горах і провів свої молоді літа за ткацьким варстатом у такій нужді, яку змалював його внук у знаменитій драмі. Та вже 1815, прослуживши в війську, він покинув ремєсло і пішов на службу до реставрації, довгі літа був старшим кельнером, а 1821 р. мав уже власний готель. В 1832 він перенїс ся до Обєрзальцбруна і взяв у аренду „Прусську корону“, а 1839 закупив її на власність. Єго син Роберт скінчив кілька гімназїальних клас, відбув практику

*) Paul Schlenther, Gerhart Hauptmann, sein Lebensgang und seine Dichtung. Berlin 1898. Шлентер, берлінський критик, зістав семи днями імпєнований провізоричним директором надвального театру в Відні.

в одній великій винній торгівлі в Вроцлаві, подорожував за границею для доповнення фахових відомостей, оженив ся і обняв по батьковим завідуванню „Пруську корону.“ Їго жінка а Гергартова мати походила також із простої сім'ї, що довгі літа жила при панськїм дворі і в підданського стану звільна дійшла до свободи, настрку і освіти.

Гергарт був наймолодшою дитиною в батька. Їго дитинячий вік пройшов тихо, під опікою родичів. Початкову науку відбув у сільській школі в Оберзальцбруні. Та вчив ся він в самого початку нерано. В 1874 р. дав його батько до Вроцлава, де єго старші брати вчили ся в реальній школі. Гергарт вчив ся дуже тупо, повторяв одну клясу по другій; тільки в вироблюваню німецьких задач був майстер.

Тимчасом діла в Оберзальцбруні почали йти дуже лихо. Бісмарківське переслідуванє польщини відвернуло польську шляхту від німецьких купелевих місць, тай для нивших гостей Оберзальцбрун стратив принаду. Ще кілька літ Гауптман держав ся супроти конкуренції, та вкінці мусів продати свою улюблену „Пруську корону“ в 1877 році. З ціни 250.000 марок, на яку оціновано сей готель, Гауптманови по сплаті довгів лишило ся дуже не багато, так що ледво міг узяти в аренду реставрацію на невеличкій залізничій стації Зоргав, тепер Нідерзальцбрун. Не диво, що вихованє дітей робило тепер родичам більше клопоту, ніж уперед. Правда, старший син Георг вже давно був скінчив реальну школу і мав добре місце в великій торгівлі сукна у Гамбурзі. Середній Карль готовив ся на вченого, але що було робити з Гергартом? Батько взяв його з четвертої кляси до дому і віддав до близького свояка Густава Шуберта на село, щоби помагав при веденю господарства.

Шуберт, що мав за жінку сестру Гергартової матери, власне в ту пору стратив свого одинокого сина і взяв Гергарта на єго місце. Він був властителем „великого кметівства“ (Grossbauerngrund) у Ледерозі і надто держав у аренді панський фільварок Льоніт. Се була побожна сім'я; тут були живі впливи того протестантського пієтизму, що розцвів ся на Шлезьку ще в XVII віці під впливом писань Якова Беме і Шефлера (Angelus Silesius), а в XVIII віці за проводом чеських і моравських братів виробив собі окрему організацію в так званій секті Герягутів (властивий її організатор був граф Цінцендорф). Правда, сей пієтизм у Шу-

бертовій сім'ї не був ані аскетичний ані надто нетолерантний, та все таки молодий Гергарт, пробувши кілька літ у тій атмосфері пасторів, щоденних молитв і побожних розмов, Бахової музики і псалмових співів, чув себе стісненим після вольної атмосфери батьківського дому. З почуття якогось освободження він в осени 1880 року вернув назад до Вроцлава для дальшої науки. Сей другий виїзд мав бути для него правдивим виїздом на вольний, широкий світ, і він сам висказав се в прекраснім віршику, вписанім нізнійше в альбом тітки Юлії Шубертової:

Ich kam vom Pflug der Erde
 Zum Flug ins weite All,
 Und vom Gebrüll der Herde
 Zum Sang der Nachtigall.

Та поки що взяв ся Гауптман до вільної науки. Його брат Карль хотів конче бачити його артистом, а бачучи, що Гергарт ліпив досить удатно з глини або вистругував з крейди всякі фігурки, намовив Шуберта, щоб той дав його до школи красних штук. Гауптман кинув ся зразу горячо до студій, та технічна часть їх дуже швидко остогидла йому. Вже 20 день по вступі до школи він отримав перше „дирекційне“ упіменен за своє захованє, а 5 січня 1881 р. постановою вчительської конференції його зовсім виключено зі школи за те, що „через своє захованє і всю поведінку, через недбале ходженє на лекції, дуже слабї успіхи і злий примір для вільних учеників показав ся для школи зовсім непридатним.“ Тільки на просьбу свого протектора проф. Гертеля був Гергарт по 11-недільних вакаціях на ново прийнятий до школи. Він ходив ще цілий рік до сеї школи і покинув її 5 цвітня 1882 задля слабости — де-хто думав, що у него починають ся сухоти.

Вже тут почав Гергарт обік різьби і модельованя займатися поезією і відчитував проф. Гертелеви свої перші віршовані твори — оповіданя із старогерманської мітології і драму „Інгеборга“, основану на тлі Теґнерової поеми про Фрітйофа. Під впливом Йордана, що із старонімецьких Нібелюнтів змайстрував страшенну епопею, почав Гергарт писати епопею в 12 піснях про Германа князя Херусків. Сего самого нещасного Германа хотів він ще покарати й драмою п. в. „Германці і Римляне“; в тій драмі мав виступати в вельми трагічній ролі співак Сівін, котрого портрет Гергарт задалегідь виліпив з воску і віділяв з бронзу.

Та всі ті школярські пляни і забави швидко пішли в кут. Брат Гергартів Карль, що в ту пору вчав на університет у Гні і був пильним слухачем знаменитого Дарвініста Ернста Геккеля, наклонив його перебрати ся до Гни. Протекція проф. Гертеля допомогла досягнути те, що Гергарта, хоч без уківченої середньої школи і без матури, прийнято на університет на історичний виділ. В першій семестрі він записав ся на множество різних викладів — філософії, зоології, ботаніки, археології, та вже в другій півроці його інтерес до премудрости ослаб дуже значно. За те був він тим пильнішим гостем у книжці і в академічній товаристві слухачів природничих наук і тут мабуть скористав далеко більше для розширення свого знання, ніж у викладових салях. Бо не треба думати, що ті зібрання снайських студентів були такі ідіотично глупі, як нам пописували свідки віденьських буршівських п'ятак. Там вели ся горячі дебати про ті наукові питання, які порушували професори на викладах. І Гергарт мішав ся до тих розмов і вироблював собі свій суд особливо в питаннях штуки і суспільного життя.

Та й тут він не закрив довго місця. Не повні два роки тривало його студентське життя. Весною 1883 р. він поїхав до Гамбурга, де його брат Георг оженив ся був з дочкою купця Тінемана і заснував свою власну торгівлю. З Гамбурга поплив Гергарт купецьким кораблем на Атлантицький океан, здовж берегів Франції, Іспанії і Португалії на Середземне море, аж до Марсильї. Відси поїхав залізницею здовж чудової Рів'єри до Генуї, де здибав свого брата Карля, що тимчасом привандрував сюди через Альпи. Оба подали ся до Неаполю, прожили шість неділь щасливо на острові Капрі, а коли Карль вернув до Німеччини до військової служби, Гергарт лишив ся ще в Римі. Та швидко прогнала його відси малярія. Весною 1884 р. він вернув знов до Риму, щоби заняти ся різьбарством, устроїв собі невеличке ателіє, почав добати над якимсь релефом, та в осені знов заслаб, сим разом небезпечно, на тиф. Його перенесли до німецького шпиталю, а з Німеччини прибув хтось такий, що швидко привів його до здоров'я. Се була його наречена Марія Тінеманівна, дочка того самого гамбурського купця, у котрого оженив ся був його найстарший брат.

Старий Тінеман, багатий торговець вовняних товарів, умер ще 1884 р. Він лишив пять дочок, з котрих одна була замужем за Георгом Гауптманом. Окрім великих складів у Гамбурзі і в Берліні Тінеман лишив своїм дочкам гарну маєтність Гогенгауз неда-

леко Дрездена. Се був колишній єпископський замок з стародавним парком довкола. Тут проживали Тінеманівни в тиші підчас жалоби по батькови. Тут відвідав їх Карль Гауптман і закохав ся в одній з них. Сюди-ж 1884 р. прибув хорій на малярю Гергарт і закохав ся в молодшій сестрі Марні. Живучи в Гогенгаві він записав ся в дрезденській Академії красних штук і шість неділь займав ся рисунками. Та швидко він покинув плястичні штуки на завсїгди. В маю 1885 р. оженив ся з Марією Тінеманівною. Обоє разом поїхали до Берліна. Тут Гауптман уперве заінтересував ся театром і задумав зробитися актором. Він записав ся на приватні лекції драматичної рецитації у бувшого директора шtrasбургського театру Гесслера. Тай сей швидко розвіяв єго надії осудивши, що у него нема голосу ані здатности на доброго актора. Гауптман пробував підпомогти природі, дав собі випекти дїрки в носі, щоби мати чистійший голос, та студії над технікою драматичної штуки швидко остогидли йому і він покинув їх. Літо 1885 р. він провів разом з жінкою, братом Карлем і єго жінкою в Померанії і на острові Ругії. Тут узяв ся знов до пера і пробував віршувати народні оповідання та балади. Тай тут віршованє не давало ся йому. В осени вони вернули до Берліна, а Гергарт з жінкою винаняли собі невеличку віллу геть за Берліном, у присїлку Еркнер, положені серед соснового ліса, над озером Міггельзе. Тут прожив Гауптман чотири роки, тут уродили ся єго три сини, тут уродила ся також єго поетична слава.

Маєткові відносини молодого подружя були вповні обезпечені і Гергарт ніколи в житю не бачив себе в таких примусовім положеню, щоби мусів заробляти на хлїб, турбувати ся тим, що їсти-не завтра. Він міг свобідно шукати собі такого занятя, яке йому найбільше припаде до душі і віддавати ся йому лиш доти, доки не наприкрить ся. Та в перших роках берлінського життя його спіткала немила пригода. Тінеманові спадкомці прирадили продати старий романтичний осїдок Гогенгауз і подїлити ся грошима. Та коли Гогенгауз був проданий і мало прийти до подїлу, збанкрутував посередник, у котрого лежала депозитом здобута сума і спадкомці стратили все. Гогенгауз, той „рай першої любови“ розвіяв ся мов сон. Правда, ся страта не дошкулила Гауптманам; швидко опісля вони одержали в спадку по якімсь свояцї саме таку суму, яку стратили на Гогенгаузі.

Живучи близько Берліна Гауптман схилювався як мога полатати свою книжкову освіту, ходив на виклади знаменитих професорів Дюбуа Раймонда, Трайчке і інших, читав чимало, особливо про історію релігії, носився з думкою написати жите Христа, та тимчасом зробився осередком невеличкого кружка молодих вольнодумців і реформаторів, що частенько збиралися у нього — може не так задля духової, як більше задля тілесної страви, котрої у них було обмаль, а у Гауптмана, яко „ситого буржуа“, по недостатком. Не одному з них він вигоджував і грішми. Серед тої компанії визначувалися особливо повістар Макс Крецер, поет Ганштайн, учений соціаліст В. Бельше і другий соціаліст Бруно Вілле. В тій компанії йшли гарячі дебати про тодішні пекучі питання штуки і літератури, про натуралізм і реалізм, про Ібсена, Золя і Толстого. Найкомпетентнішим у тім кружку був старший брат Гергартів Карль, що тоді від зоології перейшов до психології і працював над великою науковою дисертацією „Про метафізику в сучасній фізіології, причиною до динамічної теорії живих істот.“ Та Гергарт аж надто часто чув, як мало він знає з усього того, що обговорювали його приятелі і йому було дуже жаль змарнованої молодости.

Mit Weinen und mit Fluchen eilt der Knabe
 Zu retten, zu ersetzen, zu erringen;
 Ein Blinder so mit vorgehaltne[m] Stabe
 Denkt er den Weg zum Wissen zu erzwingen.
 Von jedem Baume krächzt des Spottes Rabe
 Und kreist um ihn mit nimmer matten Schwingen.
 Und keuchend sinkt der matte Knabe nieder,
 Und alte Ohnmacht überfällt ihn wieder.*)

Оттак характеризував він троха пізнійше свій тодішній стан, хоча певно на ділі він не брав свого положення так дуже трагічно, як змалювано в віршах. Літом 1888 він поїхав на пару неділь до Цюріху, де його брат Карль слухав викладів психіатра Фореля і психолога Авенаріуса. Психологічні студії зацікачували

*) З плачем і прокляттями спішить хлопець рятувати, надштукувати, здобувати; як той сліпий стукаючи поперед себе паличкою, так і він думає проложити собі дорогу до звана. З кожного дерева криче врук насміху і літає довкола него невтомними крилами. Стогнувши паде втомлений хлопець і давня млість нападає його знов.

й Гергарта, та по кількох неділях він попрощав Цюріх, поїхав на вельопінеді аж до Франкфурту над Меном, а відтам вернув до своєї домівки в Еркнері. Ся подорож становить поворот у его житю; від тепер він віддає ся зовсім літературі.

Властиво Муза ніколи не покидала його. Ми вже згадували про давніші проби его поетичної творчости. В Римі він написав поемку про „Смерть Гракха“, повну співчуття для бідних, реформаторського запалу та при кінці повну обуреня на трусість і невдячність народньої юрби, що в тяжкій хвилі покидає того, в кім сама недавно бачила свого добродія. В тім самім 1884 році він написав драматичну поему „Спадщина Тіберія“, в котрій ідучи за історичною працею Штара, змалював Тіберія благородним, чесним і щирим чоловіком, що бажає добра для всіх, та непізнаний сучасними гине погорджений і проклятий усіми. В осени 1884 р. він післав сю драму Ляронжеви, директорови „Німецького театру“ в Берліні, та сей звернув її авторови не читавши. З початком 1885 Гауптман пробував ще раз щастя зі своїм Тіберієм і післав його Девріянови, що тоді обняв дирекцію театру в Ольденбурзі. Там не тільки драми не виставили, але й рукопись затратили.

Та се не знеохотило Гауптмана. Зимом в початку 1885 р. він написав лірично-епічну поему „Promethidenlos“ (Доля Прометеевого потомка), в котрій наслідуючи злегка Байронового Чайльд Гарольда пробував змалювати поетично не надто багаті пригоди свого власного життя. Під іменем Селіна поет характеризує себе самого і в оповіданє про свою подорож морем із Гамбурга до Марсилії вилітає спомини з дитинячих літ, рефлексії і вигляди на будуще. Голосний в ту пору німецький критик К. Бляйбтрай одінив сю поему дуже високо, та сам Гауптман видко думав інакше, бо видрукувавши її літом 1885 р. завернув усі екземпляри з продажі і продав назад до папірні. З тих відривків, які опублікував у своїй книзі Шлентер можна сказати хіба тільки, що деякі місця мають чималий біографічний інтерес, а з епічних місць Шлентер знайшов тільки одно гідне передруку — розмову автора з публичною дівчиною в однім іспанськім місті, тай тут видно не епіка, а радше будущего драматика. Сюди вилів Гауптман також головну основу свого затраченого Тіберія, котрий в нічнім привиді являєть ся Селінови. З усього видно, що цілість була дуже полатана, форма доволі важна, декуди недбала і силувана, та все таки декуди проблиски могучого таланту, сильного, живого чутя.

Оженивши ся Гауптман якийсь час віддав ся радощам семейного життя і тільки десь-колись брав ся за перо. Аж 1888 р. під час цюріхського побуту він задумав рішучо віддати ся писательству. В липню сего року він вислав до Штеттенгаймового місячника „Das humoristische Deutschland“ у Берліні новельку під досить дивним титулом „Доки Бог бере, беру й я“, та новелька не була поміщена і рукопис пропав. В Цюріху він почав писати обширну автобіографічну повість, щось в роді Діккенсового „Давида Копперфільда“ або Келлерового „Зеленого Генріха.“ Над сею повістю працював Гауптман ще зимою 1888 р., та швидко покинув її. Деякі розділи з неї опубліковано в фелетоні віденьського „Neues Wiener Tagblatt“ і з тих опублікованих частин видно, що за цілістю нема чого жалкувати. В тім самім році видрукував також збірку своїх ліричних віршів п. в. „Das bunte Buch“. Та й сим віршам не пощастило ся. Книжочка вже була набрана і авторови прислано ревізійні аркуші, коли накладець збанкрутував і набір книжечки скинено до конкурсової маси. Гауптман, видно, не дуже дорожив і сим віршами, бо не дбав про їх нове виданє, а ревізійні аркуші лишили ся одинокою пам'яткою его ліричного розмаху.

Зимом в кінці 1888 р. переїхав Гауптман з цілою сімєю до Берґedorfu в Шлезіі, куди перейшли до него на житє его батьки, покинувши свою реставрацію. Весном 1889 р. поїхав Герґарт сам до Берліна. Тут він познайомив ся з двома поетами „наймолодшого“ покоління — Арно Гольцом і Йоганом Шляфом. Тяжко було знайти більший контраст, як ті два молоді люде. Гольц, син бідного аптикаря, чоловік з немалим поетичним талантом, та при тім енергічний і завзятий теоретик; натомісьць Шляф — натура більше м'ягка, ніжна і податлива. Та власне задля сего контрасту оба вони зробили ся приятелями, жили і бідували разом і лагодили ся реформувати літературу. Гольц кидав громи не тільки на стару марципанову літературу таких Гайґелів і Гайзе, на шабьоновість Вільденбрухів та Шентанів; йому не в смак були й молодші „революціонери“ в роді Бляйбтрая, що кричали про натуралізм, а самі йшли дальше старою шабьоновомою стежкою, не мавши відваги вглубити ся в дійсне житє, що бачили довкола себе. До спілки з Шляфом написав Гольц цілий ряд ескізів з берлінського житя, де головво покладено вагу на докладність обсервації і прецізію вислову в відданю дійсности. Особливо один із тих образків, що дав свою назву цілій збірці, п. в. „Papa Hamlet“ зробив велике вра-

жінє на Гауптмана. Під впливом Гольца він зараз постановив також піти сею дорогою. В своїй автобіографічній повісти він уже порушив був деякі суспільні явища шлезького життя, що тепер відразу явили ся перед ним в новім сьвітлі. Гольц також намовив його покинути епічну форму і перейти до драми. Під живим вражєнєм сильної особистости Гольцової Геґгарт вернув до своїх і швидко, ще весною 1889 р. була готова єго перша драма „Перед сходом сонця.“

Основою драми є шлезькі відносини. Великий розвій фабричного промислу виплодив там тип мужика-мільонера через те, що на мужицьких ґрунтах повідкривано копальні вугля. Автор веде нас в сїю такого мужика Кравзе. Він живе в гарнім дворі, не шампани, поїть худобу в срібного ведра, та про те слуги живють в голді і ходять обідрані, а давня мужицька брутальність не то що не змякла, а ще й надула ся. У него є дочка Гелєна, осььвічена, чесна, чутлива душа. Батько вибирає їй жениха, мати сваркою хоче зломати її упір, — бідна дївчина чує себе чужою в тій сїм'ї, та не бачить виходу. Та ось в околиці являєть ся припадком молодий економїст Льот, учений, котрий жарить про поправу людської раси головно через невживанє алькоголю. Побачивши Гелєну він закохав ся в нїї і готов женити ся, бачучи в нїї парість здорового селянського пива. І дївчина полюбила його всїм серцем, бачучи в ньому олинокий ратунок із того морального болота, в якому живе. Та ось в остатній хвилі, коли Льот іде просити у батька Гелєниної руки, він довідус ся від місцевого лїкаря, що Гелєнині батьки налогові паниці, що вся сїмя, навіть трилітній синок, затроєна алькоголізмом. Льот утікає геть і покидає Гелєну, а ся, не бачучи для себе нїякого ратунку, сама накладає на себе руку.

Вже в тій першій драмі виявили ся різко всі добрі і слабї боки Гауптманового таланту. Детальний, мікроскопійно докладний малюнок окруженя, характеристика відносин людських, аналіз усіхчїяних станів і настроїв і рївночасно брак властивої акції, брак діяльних людей. В драмі є репрезентанти двох сьвітів — грубого, під впливом алькоголізму звироднілого, хоч і припадком заобогатїлого мужицтва і інтелїгенції, у котрої замість чутя панує розум, теорія, доктрина. Несчастлива людина, що хоче з одного сьвіта перейти в другий, гине жарно. Обік сцен різко реалістичних є в четвертїм актї чудова любовна сцена між Гелєною і Льотом, котру нїмецькі критики зачислюють до найкращого, що є в тїм родї на-

писано в німецькій літературі. Розуміть ся, що ніякий театр не взяв ся-б був виставити Гауптманову драму. Та власне 1889 р. заснувало ся в Берліні під проводом двох літератів Отто Брама і П. Шлентера товариство „Вольна сцена.“ За приміром „Вольного театру“ заснованого Антуаном у Парижі задумали й тут молоді люде витворити сцену, де би без цензури, отже перед запрошеною публікою, виставлювано штуки молодих драматиків, з такої чи иньшої причини не допущені на иньші сцени. Першою виставленою штукаю на берлінській „Вольній сцені“ були Ібсенові „Привиди“, тоді ще заборонені поліцією. Другою була Гауптманова драма. Ся вистава викликала в театрі і в берлінській пресі страшений ґвалт, хоча режисерия за згодою автора повикидала надто різкі місця. Гауптмана окричали революціонером, чоловіком без Бога і без серця, мало що не зрадником, — та ніхто не важив ся відмовити йому таланту. З другого боку наймолодше покоління розпливало ся в похвальних гимнах для Гауптмана, бачучи в ньому одного з своїх і то одного з найталановитіших.

Отсі ґвалти і свари були для Гауптмана мов остроги для доброго коня. Ще при кінці 1889 р. він написав другу драму „Das Friedensfest.“ І тут не обійшло ся без патольогії, — навіть більше її тут як у „Сході сонця.“ Автор вводить нас в сімю артиста Шульца. Батько і два старші сини розбрили ся по світі; дома сидять тільки мати і дочка, стара вже, негарна панна; обі вони гризуть ся, докоряють одна одній. В тім самім місті живе наймолодший син, вигнаний батьком з дому за те, що в благороднім обуреню побив батька, коли той зневажав его матір. Та ось наближає ся Різдво. Батько і старші сини вертають до дому. Крізь радість першого привитання, крізь дальші веселі розмови що хвиля проривають ся спомини давніших прикростей і взаїмних зневаг. Старий Шульц хорий на манію переслідування, даремно силкуєть ся скрити свою хоробу. Та ось до дому вертає й наймолодший син, котрого его наречена й будуча теща намовляють до перепросин з сімєю. Оті перепросини, в котрих від початкової радості доходить до вибуху найпоганіших пристрастей і до вибуху шалу у старого батька, — се й є головний зміст драми. Як бачимо — факт радше клінічний, ніж типово-житєвий. Драматичного дійства тут ще менше, ніж в першій драмі, та за се авторови удало ся страшенно інтензивно передати ту затхлу, шпитальну атмосферу, серед якої живуть ті нещасливі люде. Вплив патольогічної музи Достоевського видно на кождім кроці.

Ту саму патологію бачимо і в Гауптмановім оповіданю „Апостол“, написанім також в тому часі. Герой сего оповідання хорус на *mania grandiosa* і кінчить у шпиталі для божевільних. Єго *idée fixe* є шукати здорових людей і здорових відносин; він не їсть мяса, ходить босий, без шапки і в одежі подібній до тої, яку носить монахійський маляр Діфенбах. Загалом фігура сего „апостола“, скомпонована під впливом психіатричних викладів Фореля, у многому виглядає на портрет талановитого дивака-маляря Діфенбаха.

Швидко за „Перепросипами“ Гауптман написав нову драму „Одинокі люде“, в котрій віє дух Ібзена, особливо дух Ібзенової драми „Росмергольм“. Та по мойому Гауптман стоїть тут висше від Ібзена, в єго драмі чистійше, здоровійше повітрі, природійші відносини, ніж у „Росмергольмі“. Герой драми, Йоганнес Фокерат, молодий учений, Дарвініст і вільнодумець, живе у свого батька, побожного пастора, пієтиста. Батько, мати, жінка молодого вченого — вірують горячо, жалують коханого чоловіка, та не сьміють стіснати його; він сам чує себе стісненим і несвобідним. Та ось до їх відлюдного закутка прибуває панночка Анна Мар, Німка з Росії і цюрихська студентка. Проїздом вона довідала ся, що тут живе Фокерат, її давній товариш з університету, і приходить відвідати його. Йоганнес рад, що має з ким поговорити про свої улюблені ідеї, праці і книжки. Візита панни Анни продовжує ся, вона живе в домі Фокератів день за днем, входить в подробиці їх життя, силкуєть ся всіх заспокоїти, внести сьвітло і свободу в ті натягнені відносини, що були в сім'ї і без неї, та тепер ще погіршили ся і чим раз далі погіршують ся. Вона поводить ся з усіми свобідно, отверто, щиро, особливо з Йоганнесом, і сама не бачить, що довкола неї в душах тих правовірних, добрих та обмежених людей повстають хмари чорного підозріння. Не бачить сего й Йоганнес, не здає собі рахунку з того, чому Анна для него така мила, така необхідно потрібна, як сьвітло, як повітріє. Та ось старий батько не може довше здержати себе і в прекрасній сцені звертає увагу сина і Анни на невідповідність, неморальність їх відносин. Обоє жажнули ся, — вони доси й не думали про можливість якихсь неморальних відносин між собою. Анна зараз вїїздає геть, а Йоганнес бачить аж тепер, що до сего окруження не вяже його нічого сінько, що він невольник отсих щирих та добрих людей — і топить ся в близькім озері.

„Одинокі люде“ були першою з Гауптманових драм, що здобула собі широке розповсюджене на німецьких і заграничних сценах і вславила імя молодого автора. По своїй думці ся драма обік „Ткачів“ найліпше в усього, що доси написав Гауптман. І з ідейного і з технічного, літературного боку се твір удатний, могучий і живий. Автор держить ся цілко дійсного ґрунту, малює живих людей, проявляє знаменитий дар індивідуалізованя, та при тім основою драми є одна з великих ідей нашого віку, ідея еманципації людської думки і людського чутя в пут застарілої традиції. З того погляду „Одинокі люде“ навіть глибокі, захоплюють ширший духовий горизонт, ніж „Ткачі.“

Випустивши в світ „Одиноких людей“ Гауптман засїв до нової праці. В єго душі жили батькові оповіданя про діда, що був за молоду ткачем у шлезьких горах і про нужду, яку терпіли ті ткачі. Сї оповіданя відживила і доповнила книжка конауля д-ра Цімермана про повстанє шлезьких ткачів в р. 1844, написана на підставі справоздань тодішньої урядової Vossische Zeitung, а також на підставі урядових архівних документів. Гауптман працював над сею драмою більше як рік і сотворив річ справді велику, безсмертну і наскрізь ориґінальну, якою справедливо може гордити ся німецька література. „Ткачі“ є наскрізь історична драма. Майже всі деталі, що так хапають нас за серце — оте пєсє мясо, оті розвалені печі і курні хати, оті лушпиня з бараболі, ота пісня про „Кровавий суд“, навіть назва фабрикантів, що потерпіли від ткацького бунту (Цванціґер — у драмі Драйсіґер — і Дітріх) — усе те дійсні факти. Повстанє шлезьких ткачів 1844 р., хоч було хвилиним вибухом нужденних, безпомічних людей доведених до крайньої розпуки і скінчило ся зруйнованєм двох фабричних закладів та застріленєм кількох виголоднілих ткачів, зробило в тогочасній Німеччині велике вражінє, було немов першим ударом грому, що віщував бурю 1848 року. Два молоді вчені їдуть на місце бунту — Рудольф Вірхов і Густав Фрайтаґ, оба пізнійші знаменитости. Генріх Гайне присвятив шлезьким ткачам одну з своїх найострійших пісень, бачив в них образ розпуки і заповідь революції:

Im düstern Auge keine Thräne,
 Sie sitzen am Webstuhl und fletschen die Zähne:
 Deutschland, wir weben dein Leichentuch,
 Wir weben hinein den dreifachen Fluch —
 Wir weben, wir weben!

Нещасні петерсвальдавські голодомори були далекі від таких думок. Їх пісня „Кровавий суд“ була радше глухим криком розпуки, ніж революційним маніфестом і стративши кількох своїх від жовнірських куль та зруйнувавши Дітріхову фабрику вони як вівці розбігли ся по своїх норах і несли далі те ярмо, що на одну хвилину видалось було їм таким нестерпним.

Усе те передав нам Гаунтман у своїй драмі до йоти вірно. І коли його „Ткачі“ можуть уважати ся революційною драмою, то не задля вложеної в них авторської тенденції, не через виголошувані там революційні теорії та поклики, — бо нічого такого в сій драмі нема. Та вона є революційна через те тільки, що подає страшенно вірний, яркий і мікроскопічно докладний малюнок одного моменту в житю цілої маси людей, їх визиску, їх страждання, їх бідних радощів, нужденних надій і їх бездонної розпуки. Значить — революційна так само, не більше, як кождий глибоко продуманий і горячо прочутий малюнок дійсного життя, як кожда правдива поезія. Берлінська поліція а за єї прикладом і деякі инші заборонили виставляти сю штуку на сцені і тим показали безконечну наївність. Берлінська поліція арештою по кількох місяцях отяжила ся і скасувала свій заказ і від тоді „Ткачі“, виставлені доси тільки на „Вольній сцені“, йшли в самім Берліні на сцені „Німецького театру“ більше як 200 разів.

Один із головних проводирів австрійської соціальної демократії сказав мені по прочитаню „Ткачів“: „Се могуча штука! Чим були Шіллерові „Розбійники“ в кінці 18-го віку, тим є „Ткачі“ при кінці 19-го.“ Що се могуча штука, про се, надіємось, переконасть ся кождий прочитавши „Ткачів“ бодай у перекладі, хоча в гори треба сказати, що зовсім вірний а притім поетично вірний переклад „Ткачів“ є завданє безмірно трудне¹⁾. Та порівнянє їх з Шіллеровими „Розбійниками“ кульгає дуже. В „Розбійниках“ Шіллер сотворив справді революційну, тенденційно-революційну драму. Для єї ціли він вивів на сцену освічених людей свого часу і намалював їх висше звичайного людського росту. Устами Карля Моора він висказав багато таких думок, що в ту пору були мрією, ідеалом власне найгорячішої, передової части суспільности

¹⁾ Вважаю моїм обовязком сказати, з подякою, що ткацьку пісьню і другу менчу в тексті „Ткачів“ переклав Ів. Франко. Він-же був ласкав і перевірити переклад. — М. Павлик.

(республіканство, неограничене вільнодумство, соціальна справедливість). Нічого подібного в „Ткачах“ нема. Коли Шіллерові „Розбійники“ своїм ідейним змістом перли в будуще, „Ткачі“ і ідеями і навіть літературним методом корінать ся в 19-тім віці, є виразом і здобутком тої соціальної боротьби, тих економічних і суспільних поглядів, які ми бачили в наших віці і які тепер, при кінці сего віку, вже належать до історії. А з чисто літературного погляду вони є дитиною того самого духа, що сплотив „Жерміналь“ Золя і „Власть темноти“ Толстого. Повторяю, „Ткачі“ є історичною драмою в повнім, сучаснім значіню сего слова.

Є в них одна вельми характерна прикмета: брак одного, індивідуального героя. Німецькі естетики ломали собі голови над питанням, хтож властиво є герой сеї драми і підбирали всякі абстракти: нужда, темнота, сякі чи такі відносини. Розуміть ся, се дурниця. Абстракційний герой не порушить вашої душі, не витисне з очей сліз співчуття. Досить прочитати „Ткачів“, щоби перековати ся, що героями драми є всі вони, від малого до великого: і отой старий Бавмерт, що з непривички не може переварити песього мяса, і та Бавмертиха, що попадає в смертельну тривогу при самій думці, що єї чоловік міг би з заробленими грішми піти до коршми і пропити їх, і отой хлопчик, що в Драйсігеровій канцелярії „його кинуло“ з голоду, і отой дикий революціонер коваль Віттіґ, і Пфайфер і жандарм Куче і всі, всі персонажі штуки. Поет як сонце освітлює всіх їх однаково ярко, характеризує вірно і не турбуєть ся про те, чи і хто з них має бути героями его драми. Він не пише драму, він малює жите і то таке жите, котре не плодить героїв, — значить, йому й ні відки взяти їх. В иньших літературах се не новина. Всім писателям, котрі з бажанєм правди і вірного малюнку брали ся малювати зверхне і духове жите мас, робітників чи селян, приходило ся плодити твори без індивідуального героя. Так було з Золя в его повістях „Germinal“ і „La terre“, так з Златовратским в его „Устоях“. Гауптман доконав тут великої штуки змалювавши се масове дійство в драмі, розібравши масову катастрофу на велике множество одиниць, з котрих кожда змалювана по майстерськи.

В осени 1891 р., скінчивши „Ткачів“ Гауптман був у Берліні на виставі Молієрового „Скупаря“ і ся комедія подала йому ідею до написаня комедії „College Scampton.“ Перший раз тут Гауптман, маляр темних закамарків суспільности і трагічних ста-

нів людської душі, попробував бути веселим. Звісно, його веселість вийшла по трохи подібною до танцю слона. Ані щирого сміху, ані легкості і грації не дала йому природа, а головна фігура його комедії, професор малярства Краптон — добрий чоловік, хитається по середині між геніяльністю і божевіллям. Перлою в тій комедії є чудова любовна сцена в п'ятих акті.

В 1892 р. написав Гауптман ще одну комедію „Der Viberpelz“; сам він назвав її „злодійською історією.“ У рантієра Крігера в однім пруськім селі украдено боброве футро. Крігер іде рано до сільського старшини, пана фон Вергана, щоби вислідив влочинців. Верган — політичний противник Крігера, котрого вважає поступовцем, безбожником, мало що не бунтівником і для того не має охоти розбирати його справу по справедливості, затирає кожний слід, що міг би вияснити діло, одним словом, веде слідство так, що постороннім може здавати ся, що се він сам украв футро. Ця основна ситуація нагадує дуже Кляйстову знамениту комедію „Розбитий збан“, та ніде правди діти, Гауптман не дорівняв Кляйстови і його комедія — се признають навіть його найліпші приятелі — робить більше приkre, ніж комічне вражінє.

Під кінець літа 1893 р. викінчив Гауптман нову драму „Гануся“ (первісно „Hannele Matterns Himmelfahrt“). Початок єї, се немов продовженє „Ткачів.“ Сільська дівчина Гануся, вироста в голоді і холоді, в нужді і боях безсердечного вітчима, в сирітстві (єї мати з горя втопила ся в ставку) і в насміхах сільської молодіжи топить ся в ставку. Сільський учитель витягає ледво живу дівчину з води, її несуть до шпиталю і тут вона попадає в горячку і вимирає. Отсе вся основа драми. Та цілі три акти автор заповнив горячковими мріями і привидами нещасної Ганусі. Вона твердо вірила в Боже милосерде і в неказане щастє, яке жде за гробом усіх нещасних і болющих. І от в часі конання все те являється єї — усі ідеали єї вбогої та чистої душі перемішані з живою дійсністю: ангели з такими самими лицями, які бачила на малюнках і різбах у костелі, співвають з нот ті самі пісні, які співали сільські школярі; злий дух в виді єї вітчима, мати Божа в виді єї власної матери, та по троха з лицем тої сестри милосердя, що сидить у шпиталю коло єї ліжка, в кінці Ісус Христос з лицем єї одинокого друга — сільського учителя, з лицем того мужеського ідеалу, який починає викльовувати ся в єї ще дитячій, та вже жіночій душі.

Нема що й мовити: автор поклав собі в „Ганусі“ страшенно трудну, для драматичного оброблення майже неможливу задачу. Дійсність перемішати з горячковими фантазіями конання так, щоби з сего вийшла драма, се справді більш акробатична, ніж артистична штука. І не диво, що Гауптман не справився з нею, що привиди у него що кроку стукають ся о дійсність і на відворіть, дійсність мусить ховати ся перед привидами. В читаню се ще не так разить, як на сцені. А про те все таки „Гануся“ мала великий сценічний успіх, здобула доступ на такі сцени, де доси не пускали ніяких штук сего „розчіхраного революціонера“, бо почала свою кар'єру від берлінського королівського театру, а дійшла аж до віденського Буртеатру, навіть радувала серця горячих католиків у Кракові і Львові. Та хто знає, чи не завдячує вона сего власне тому релігійному заналови з католицькою закраскою, яким — певне без авторської тенденції — навіяні остатні її акти. Нема що й казати, що сам малюнок психічних настроїв Ганусі на диво вірний і що цілість дихає могучим подихом широї, глибокої поезії.

Літом 1894 р. Гауптман з жінкою і дітьми відбув кількомісячну подорож до Америки; а вернувши до Європи звідав околиці коло Вірцбурга, що в 1625 році були ареною кровавої боротьби німецьких мужиків супроти лицарів. Отсю боротьбу задумав Гауптман зробити темою драми і весною 1895 р. привіз до Берліна готовий рукопис „Фльоріяна Гаєра.“ Після робітницького бунту в „Ткачах“ — селянський бунт. Та син разом щастє не дописало Гауптманови. Великий аналітик дрібних, щоденних мук і терпінь показав ся нездатним до синтези великого історичного факту; сучасний психолог і мікроскопіст не зумів підняти ся на кольосальні Шекспірівські котурни. Гауптман поставив собі в „Гаєрі“ дві задачі — дати докладний і вірний малюнок часу, обставин, генови і змагань мужицького руху 1625, змалювати его прихильників з інших верстов, его противників, его проводирів, его розвії і упадок, і рівночасно на тім тлі показати трагічну долю героя, Фльоріяна Гаєра, потомка старого лицарського роду, що ведений почутєм справедливости стає на боці гнобленого мужицтва, бере на себе цілий тягар его справи і гине опущений мужиками і гонений власними свояками та бувшими товаришами. Історія знає багато таких трагічних постатей; одну з них римського трибуна Гракха Гауптман силкував ся вже давнійше оживити чародійською паличкою поезії. — Та Гаєр не Гракх; історія дуже мало знає про него

а Гауптман не хотів знати більше, ніж історія. От тим то єго фігура в драмі неввиразна, єго діяльність — не діяльність, а балаканє. Гло, змалюване в величезній масі епізодичних фігур, прислюнює героя, та й само не звязане органічно єго акцією, виходить неясним.

Гауптман, написавши Гаєра, був певний, що написав найліпшу зі своїх драм і що вона мусить мати велике сценічне поводженє. Досьвід переконав його, що помилив ся. Раз, однісїнький раз попробувано поставити Гаєра на сцену і він провалив ся. Анї герой і єго вдача, анї змаганя мужицького союзу з 1625 р. не здужали загріти слухачів, а безконечні розмови різних людей, лицарів, мужиків, учених гуманїстів, вояків, волоцюг і сектярів без коментарїїв були незрозумїлі і збудили. „Фльоріян Гаєр“ так і лишить ся набуть книжковою драмою.

Се було перше болуче розчарованє в Гауптмановім житю і він дав йому вираз в новій, поки що остатній своїй драмі „Затоплений дзвін.“ Німецька критика, особливо молодшого поколїня, піднесла дуже високо сю нову Гауптманову драму. В нїй побачили трохи не „Фауста“ кінця 19. віку, в усякім разі твір всесвітнього значїня. Признаю ся, на мене „Затоплений дзвін“ з висемком одного уступу не зробив ніякого вражїня. Герой драми — майстер дзвонар. Його остатній, найкращий дзвін, що мав дзвонити високо на вершку гори, по доровї скотив ся в пропасть і затонув у озері. Майстер в розпуці і сам кидає ся за своїм дзвоном, та потовчений опиваєть ся в лісі перед хатчиною старої баби — не то чарівниці, не то якоїсь мітичної особи. Внучка тої баби, ельфа Раутенделяїн, закохуєть ся в майстрі, іде за ним у село, вилічує його з хвороби, по чім майстер покидає свою жінку, дітей і людей і тікає в гори, живе разом з ельфою і при помочи лісових та водяних духів хоче збудувати великий храм і зробити для нього такі дзвони, яких ніхто ще не чував. Даремно пастор із села напаминяє його до повороту, даремно підбурені селяне штурмують єго лісову робітню; майстер при помочи духів прогонює напасників. Та ось нараз в хвилі тріюмфу і любощів з Раутенделяїн він чує з два озера голос свого затопленого дзвона, йому ввижають ся тіни його дітей, що в збанках несуть сльови своєї матери і сповїщають батька, що вона втопила ся в озері. В розпуці майстер відпихає від себе Раутенделяїн, тікає в село, та тут люде стрічають його камінєм і він мусить вертати назад до ліса, де й умирає від напою, що дала йому стара бабуся.

Отсей короткий зміст не може дати докладного поняття про те, що є в великій драмі; читаючи сей зміст можна-б думати, що там є якась одноцілість, якась органічна єдність. На лихо, її нема. Кожда нова подія приходить несподівано, не умотивована, без внутрішньої потреби, — замість неї з таким самим правом могло-б наступити десять інших так само немотивованих подій. Сама інвенція казки — бо Гауптман не вряв її готовою, а силкував ся скомпонувати її з різних елементів — не цікава і дивовижна. Що се за такий артист — дзвонар і яким способом він в драмі авансує на будівничого? Хто і по що на безлюдній горі будує церков? Гауптманові духи — не духи, але й не люде. Старій Віттихен грозять спаленем, а духи говорять, що вона старша від ліса і називають її Buschgrossmutter. Драма не має виразного часового кольориту: раз видаєть ся, що річ дієть ся в старих германських часах (смерть бога Бальдера оспівана на початку пятого акту), то знов звичай паленя чарівниць вказує на XVI—XVII вік, а майстер Генріх виголошує зовсім сучасні тіради. Інші людські постаті — не люде, не індивідуальности, а шабљони. Остаточно виходить, що вся драма — якась аллегорія, якась символіка, значить не те, що змальовано, а щось иньше. Для німецьких критиків такий твір — справдішній бенкет, як для жаб глибока баюра: є куди порядно бовтнути ся з головою. Та для нас, невтасмичених у німецький Gemüth, уся ота символіка зовсім чужа, віс на нас холодом. Одно тільки місце в драмі зворушило мене до глубини душі, тай се місце коли й є драматичне, то в старім стилю: є се довгий монолог Генріха при кінці четвертого акту, де він чує голос затопленого дзвона і бачить тіни своїх дітей і від радости переходить до роспуки.

Отсе в коротеньких словах нарис життя і діяльности писателя, що без сумніву належить до найвидніших репрезентантів нової німецької літератури. Він ще молодий чоловік і тільки входить в вік найкращого розцвіту. Від него можна ще ждати багато гарного і великого. Та бажалось би, щоби та нездорова декаденція, що проявила ся в его остатній драмі, була тільки хвилевою слабкістю. Сучасне життя з его болями і боротьбою — таке широке море і таке богате на невиловлені перли, що мистець в роді Гауптмана може знайти в ньому безмірні скарби і збагатити ними свій і не потребує забігати в темні та мало плодучі дебри містицизму і аллегоризованя.

Іван Франко.

UKRAINIAN INSTITUTE
LIBRARY GIFT

